

Vakantieparticipatie bij maatschappelijk kwetsbare groepen

Een prospectie naar de horizon
van de toeristische markt

Jeroen Bryon
Sam Janssen
Marc Vanlangendonck

Auteurs:

Jeroen Bryon

Sam Janssen

Marc Vanlangendonck

**Vakantieparticipatie bij maatschappelijk kwetsbare groepen
Een prospectie naar de horizon van de toeristische markt**

Februari 2010

ISSN 1379-2504-19 – Toerisme Research Paper nr. 19

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT
LEUVEN

Verantwoordelijke uitgever:

Jeroen Bryon

Steunpunt Buitenlands Beleid, Toerisme en Recreatie

Spoor Toerisme en Recreatie – K.U.Leuven

Celestijnenlaan 200 E, B – 3001 Heverlee (Leuven)

Tel +32 (0)16 32 24 49

Omslagfoto:

Sam Janssen

Deze paper kwam tot stand met de steun van de Vlaamse Gemeenschap: Programma Steunpunten voor Beleidsrelevant Onderzoek. In deze tekst komt de mening van de auteur naar voor en niet die van de Vlaamse Gemeenschap. De Vlaamse Gemeenschap kan niet aansprakelijk gesteld worden voor het gebruik dat kan worden gemaakt van de meegedeelde gegevens.

This paper has been realised with the support of the Flemish Community: Program for Policy Research Centres. The text contains the views of the author and not the views of the Flemish Community. The Flemish Community cannot be held accountable for the potential use of the communicated views and data.

Vakantieparticipatie bij maatschappelijk kwetsbare groepen

Een prospectie naar de horizon
van de toeristische markt

Jeroen Bryon
Sam Janssen
Marc Vanlangendonck

Dit onderzoek kwam tot stand met behulp van:

Joyce Cassar
Saskia Cromphaut
Vera Grüner
Jori De Coster
Inez de Winne
Lien Geysen
Pascal Hoekstra
Valérie Mannaerts
Denktash Mansur
Marjan Moris
Stella Papadakis
Michael Reynaert
Iris Saerens
Steven Van Cauter
Lore Vanderlinden
Ilse Vandijck
Elly Van Hout
Gerald Vankerckhove
Kathy Wellens

Inhoud

Inhoud	5
Hoofdstuk 1. Inleiding	7
1.1. Ten geleide.....	7
1.2. De doelgroepen nader bekeken.....	8
1.2.1. Laaggeschoolde alleenstaande moeders met een beperkt budget	9
1.2.2. Maatschappelijk kwetsbare allochtone families van Marokkaanse en Turkse origine, wonend in Vlaamse steden	10
1.2.3. Erkende politieke vluchtelingen (inburgeraars) met bijzondere aandacht voor de Tsjetsjeense bevolkingsunit	11
1.2.4. Vlaamse rolstoelgebruikers.....	13
1.3. Methodologie	14
Hoofdstuk 2. Culturele dynamiek, drempels en stimuli, kansen en uitdagingen.....	16
2.1. Laaggeschoolde alleenstaande moeders met een beperkt budget.....	16
2.1.1. Huidige culturele dynamiek.....	16
2.1.2. Stimuli en motivaties omtrent vakantieparticipatie	19
2.1.3. Drempels omtrent vakantieparticipatie	21
2.1.4. Kansen en uitdagingen	22
2.2. Maatschappelijk kwetsbare allochtone families van Marokkaanse en Turkse origine, wonend in Vlaamse steden	24
2.2.1. Huidige culturele dynamiek.....	24
2.2.2. Stimuli en motivaties omtrent vakantieparticipatie	27
2.2.3. Drempels omtrent vakantieparticipatie.....	30
2.2.4. Kansen en uitdagingen	33
2.3. Erkende politieke vluchtelingen (inburgeraars) met bijzondere aandacht voor de Tsjetsjeense bevolkingsunit.....	35
2.3.1. Huidige culturele dynamiek.....	35
2.3.2. Stimuli en motivaties omtrent vakantieparticipatie	37
2.3.3. Drempels omtrent vakantieparticipatie	39
2.3.4. Kansen en uitdagingen	40
2.4. Vlaamse rolstoelgebruikers	41
2.4.1. Huidige culturele dynamiek.....	41
2.4.2. Stimuli en motivaties omtrent vakantieparticipatie	43
2.4.3. Drempels omtrent vakantieparticipatie	45
2.4.4. Kansen en uitdagingen	47

Hoofdstuk 3 Besluit	49
3.1. Situering, doel en onderzoeksverloop	49
3.2. Conclusies	50
3.2.1. Een zaak van budget(planning)	50
3.2.2. Op zoek naar een aangepast en bereikbaar aanbod	51
3.2.3. Een sociale aangelegenheid	51
3.2.4. Een steeds sterker wordend, invloedrijk cultuurpatroon.....	53
3.2.5. Een waardenproject	55
3.3. Aanbevelingen voor het beleid	57
3.3.1. Waardenproject benadrukken	57
3.3.2. Een mentaliteitswijziging bewerkstelligen	57
3.3.3. Een geïntegreerd beleid voeren	58
3.3.4. Een breed maatschappelijk debat organiseren	58
3.3.5. De mediërende rol van laagdrempelige initiatieven en organisaties stimuleren.....	59
3.3.6. Het doordacht inschakelen van media	59
3.3.7. Informele netwerken (h)erkennen en stimuleren.....	59
3.3.8. Procesbegeleiding voor de ontwikkeling van vaardigheden	60
3.3.9. Monitor drempels en stimuli als basis voor de evaluatie van beleidsinitiatieven.....	60
3.3.10. Stimuleer kennisopbouw binnen de sociale en toeristische sector	60
10 aanbevelingen op een rij	62
Lijst van geraadpleegde werken.....	63

Hoofdstuk 1. Inleiding

1.1. Ten geleide

Voorliggend onderzoeksrapport kadert in de steeds luider wordende stemmen dat elk individu recht heeft op vrijetijdsbesteding en “op één of andere vorm van vakantie”; zoals onder meer neergelegd in artikel 7 van de *The Global Code of Ethics for Tourism* van de World Tourism Organization (WTO, 1999). Deze visie wordt niet alleen teruggevonden bij beleidsmensen actief in het toerisme. Instanties zoals de Verenigde Naties (VN) of de Europese Unie (EU) – om er twee te noemen – streven ernaar om “vakantie als een recht” te laten erkennen. In Vlaanderen is het recente initiatief van het Pact 2020 terzake te vermelden. Op 19 januari 2009 stelde de Vlaamse regering, samen met de sociale partners, een beleidsnota voor waarin de Vlaamse toekomst via drie kernwoorden wordt verankerd: welvaartscreatie, inclusie en duurzaamheid. In dit charter wordt aan het bestrijden van armoede, ongelijkheid en uitsluiting, inclusie gekoppeld. Een model van welzijn en welvaart wordt vooropgesteld waarin “iedereen moet kunnen genieten”. Genieten, ontspannen en cultuur leiden dan automatisch naar toerisme en recreatie (VESOC, 2009).

Het uitgevoerde onderzoek richt zich naar de algemene en specifieke cultuurpatronen in het vakantiegedrag en de vakantiebeleving van maatschappelijke kwetsbare groepen in Vlaanderen. Het betreft een amper onderzocht en uitermate complex veld. Het onderzoek is dan ook explorerend van aard opdat meer afgebakende research er zich in de toekomst op kan enten. De studie is uitgevoerd in 2008-2009, in opdracht van en in overleg met het Steunpunt Buitenlands Beleid, Toerisme en Recreatie – Spoor Toerisme en Recreatie, en dit in het kader van de onderzoekslijn “duurzaam toerisme”. Het onderzoek is gerealiseerd door de antropologische onderzoekskring Expeditions, Research in Applied Anthropology (www.xpeditions.be), onder meer verbonden met het Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre (IMMRC), een onderzoeksgroep van het Departement Sociale en Culturele Antropologie, Faculteit Sociale Wetenschappen van de K.U. Leuven. Een hiervoor speciaal opgerichte begeleidingsgroep met deskundigen uit verschillende sectoren heeft – op initiatief van de opdrachtgever – de research ondersteund. Op 15 oktober 2008 en 3 februari 2009 zijn aan de stuurgroep twee opvolgingsverslagen van de research in de vorm van antropologische steekkaarten voorgelegd.

Het hoofddoel van de research betreft het formuleren van een aantal beleidsaanbevelingen inzake de materie van vakantieparticipatie en maatschappelijk kwetsbare groepen in Vlaanderen. Als belangrijkste voedingsbodem en eerste inspiratiebron is de studie *Iedereen verdient vakantie* (Minnaert & Schapmans, 2009) aangewend zoals ondermeer neergelegd in het beeldenboek *Iedereen verdient vakantie, Beeld & tekst uit de praktijk van het Steunpunt Vakantieparticipatie* (2009). De hierin gestelde inzichten en gegevens hebben de contouren van het onderzoek in een eerste setting afgelijnd en hebben de richting aangegeven van het uit te voeren veldwerk.

Dankzij de inzichten van Minnaert & Schapmans (2009), in combinatie met de eerste informele luistergesprekken, is het gehanteerde onderzoeksconcept vrij snel duidelijk geworden. Er is – in gezamenlijk overleg met de begeleidingsgroep – gekozen voor een strikte *bottom-up* strategie waarbij personen uit maatschappelijk kwetsbare groepen zelf aan het woord worden gelaten, en dit vanuit een breed perspectief. Hierin ligt de kracht van voorliggend onderzoek. De meningen en de visies van de doelgroep(en) staan centraal. Vakantieparticipatie wordt in dit rapport dan ook zeer ruim opgevat, meer bepaald zoals de informanten

vakantieparticipatie zelf ervaren. Vakantieparticipatie kan dan variëren van een lange internationale reis tot een picknick in een nabijgelegen park. De *state of mind* waarbij de informant “de verplaatsing” als een vakantie beleeft en als dusdanig in termen van vakantiegevoelens definieert, vormt hierbij de leidraad. In het rapport zelf wordt dit gegeven, vooral bij monde van citaten, verduidelijkt. Een *bottom-up* analyse wordt immers best vanuit een *bottom-up* definitie van de onderzoeksmaterie doorgevoerd, wil de onderzoeksmaterie ten gronde worden begrepen. Eerder dan een verklarende aanpak, streeft deze research dan ook naar “een begrijpende aanpak”, een *Verstehen* in de diepe antropologische betekenis ervan.

Er is gekozen voor een doelgroepenbenadering; voor elke doelgroep wordt gedetailleerd gerapporteerd. Elk van de vier geselecteerde doelgroepen is hieronder beschreven. Tussen én binnen de groepen zijn er weliswaar verschillen, maar toch zijn er conclusies te trekken die overkoepelend zijn en overdraagbaar naar andere doelgroepen. Per doelgroep is in hoofdstuk twee dezelfde structuur van rapportage aangehouden: de huidige culturele dynamiek van vakantieparticipatie, de stimuli en motivaties tot vakantieparticipatie, de drempels inzake vakantieparticipatie en tot slot de geregistreerde betrokken kansen en uitdagingen; en dit steeds vanuit het gezichtspunt van de doelgroepen zelf. Tenzij anders aangegeven, biedt het rapport alleen gegevens aan waarover een grote consensus bij de doelgroepen bestaat. Wat betreft de weergegeven citaten zijn alle uitspraken geselecteerd op hun narratieve representativiteit binnen de contouren van het onderzoek. Dit houdt in dat de vermelde citaten geenszins anekdotisch zijn bedoeld. Zij zijn – tenzij anders vermeld of het uit de context duidelijk wordt – breed gedragen door de heersende cultuurpatronen van de ingezetenen van de doelgroep, waarvan de validiteit er staat. In de citaten wordt de spreektaal van de informanten aangewend; het dialect is daarbij omgezet naar het algemeen Nederlands, tenzij anders aangegeven.

De beleidsaanbevelingen laten zich lezen doorheen het hele rapport, en met name vooral in de laatste paragraaf van “kansen en uitdagingen” worden deze per doelgroep duidelijk. In hoofdstuk drie worden de beleidsaanbevelingen in een breder perspectief van kansarmoede en maatschappelijke kwetsbaarheid geplaatst. Deze aanbevelingen zijn geïnspireerd door de vier doelgroepen en hun diverse subculturen, maar overstijgen tevens de grenzen ervan.

1.2. De doelgroepen nader bekeken

Doorheen het veldwerk is snel duidelijk geworden dat een afbakening van een aantal maatschappelijke kwetsbare doelgroepen zich opdrong. Er zijn vier doelgroepen gekozen: laaggeschoolde alleenstaande moeders met een beperkt budget, maatschappelijk kwetsbare allochtone families van Marokkaanse en Turkse origine wonend in Vlaamse steden, erkende politieke vluchtelingen (inburgeraars) met bijzondere aandacht voor de Tsjetjseense bevolkingsunit, en rolstoelgebruikers. Na rijp beraad is er wel gekozen om deze afbakeningen niet te ver door te voeren, om het brede karakter van deze verkennende studie te behouden. De keuze voor de hier onderzochte doelgroepen is ingegeven door drie criteria: 1) een maximale diversiteit om de probleemrepresentativiteit te verhogen, 2) een groot aantal ingezetenen van de doelgroepen in kwestie beschouwt zichzelf als behorend tot kansarme groepen en 3) in de Vlaamse media worden deze groepen vaak gerekend tot “de kansarmen” of “de maatschappelijk kwetsbaren”. Uiteraard is één en ander voor discussie vatbaar. Rolstoelgebruikers zijn in de ogen van niet-rolstoelgebruikers vaak “maatschappelijk kwetsbaar” terwijl een stijgend aantal, vooral jonge rolstoelgebruikers zichzelf niet meer onder de noemer van kansarm catalogeert. Verder zijn er uiteraard graden van maatschappelijke kwetsbaarheid. Daarom is er een aantal parameters per bestudeerde doelgroep toegevoegd. De motivatie om voor deze doelgroepen te kiezen, de

wijze van veldwerk en de toegevoegde parameters van maatschappelijke kwetsbaarheid worden per doelgroep besproken.

1.2.1. Laaggeschoolde alleenstaande moeders met een beperkt budget

Anno 2009 bedraagt het aandeel van de éénooudergezinnen in België officieel 21% van de gezinnen met kinderen. Moeders en vaders die hun kinderen “zonder partner” opvoeden, betreft een socio-culturele dynamiek die zich de afgelopen decennia steeds sterker heeft doorgezet. In de periode 1991-2004 nemen de éénooudergezinnen in België met 33% toe. De alleenstaande moeders zijn in een overgrote meerderheid zodat in de literatuur algemeen wordt gesteld dat één moeder op vijf alleenstaand is. Divers onderzoek toont aan dat circa 60% van de alleenstaande moeders financiële problemen heeft. Slechts 25% heeft naar eigen zeggen voldoende middelen om met hun kinderen een comfortabel leven te leiden, “zoals zij dat min of meer zelf wensen”. De belangrijkste knelpunten, naast geldelijke zorgen, betreft de combinatie van werk-gezin met de daaraan onmiddellijk verbonden problematiek van de kinderopvang. De dagelijkse organisatie van de goede gang van zaken in het gezin kost veel tijd en veel kracht zodat heel wat alleenstaande moeders sociaal worden geïsoleerd. Er is geen ruimte, noch energie over om regelmatig “naar buiten uit” te treden.

De roep “om er eens uit te zijn”, “om de dagelijkse sleur van het leven te kunnen doorbreken”, wordt door alleenstaande moeders op zeer verschillende platformen geuit. Deze bekommernis wordt zowel teruggevonden in de conclusies van divers wetenschappelijk onderzoek (zie bijvoorbeeld het standaardwerk van Geurts, 2006) tot in courant gepubliceerde interviews met bekende en onbekende alleenstaande moeders. Heel wat media trachten aan deze roep tegemoet te komen door een vakantieaanbod van relatief goedkope daguitstappen bekend te maken, al dan niet in combinatie met allerlei kortingen. De inspanningen van het populaire vrouwenmagazine Flair zijn een goed en overigens door vele alleenstaande moeders gewaardeerd voorbeeld van een dergelijke inzet (zie de website www.1ouder.be, met de veelzeggende *key words*: “single-mums-adressen-vakantie-eigenland-België-uitstap-tips”). Bij nader toezien is er heden in Vlaanderen echter weinig geweten omtrent de raaklijnen inzake de cultuurbeleving van vakantieparticipatie zoals deze door alleenstaande moeders zelf worden aangegeven, en dit zeker bij de meest kwetsbare groepen onder hen.

Het is dit braakliggend onderzoeksdomein dat deze studie bij deze doelgroep betreft. Om een breed middenveld van informanten te bereiken is er vanuit enkele verkennende research rondes geopteerd om alleenstaande moeders schommelend tussen de leeftijd van circa dertig tot vijftig jaar, te bevragen. Een tweede criterium betreft het gegeven dat de kinderen (of het kind) minstens tien maanden per jaar bij de alleenstaande moeder wonen (woont). De doelgroep is verder afgebakend in termen van duidelijk maatschappelijk kwetsbare personen. De beluisterde informanten zijn werkloos of beschikken slechts over een beperkt inkomen en een beperkt te besteden budget. Hun scholingsgraad is laag. Meer dan 90% van de gekozen informanten is geen eigenaar van hun woning. Tenzij de verhouding een aanvang nam tijdens de research, zijn alleenstaande moeders met een vaste partner geweest. Dit laatste gegeven is niet onbelangrijk vermits een niet onaanzienlijke groep van alleenstaande moeders officieel in de statistieken als alleenstaand wordt geregistreerd, maar zich in realiteit in diverse, officieuze samenlevingsvormen bevindt waardoor hun maatschappelijke kwetsbaarheid, tenminste wat financiële zaken betreft, doorgaans daalt. Alleenstaande moeders die duidelijk een beroep doen op de steun van familie en vrienden, zijn evenmin in volgende analyse opgenomen. Een aantal onder hen is wel bevraagd via twee focusgroepgesprekken om beter de verschillen te kunnen duiden met diegenen die een dergelijke steun ontberen.

1.2.2. Maatschappelijk kwetsbare allochtone families van Marokkaanse en Turkse origine, wonend in Vlaamse steden

Anno 2009 is de notie van allochtone mensen in het multi-etnische Vlaanderen tegelijk vaag en scherp. In de media en in het dagelijks taalgebruik worden deze groepen vooral herkend als personen van Marokkaanse en/of Turkse origine, en – in mindere mate – als nieuwe units van migranten uit Oost-Europa. Ook gezinnen of personen die om diverse redenen uit het Zuiden naar Vlaanderen zijn geëmigreerd, worden na hun regularisatie vaak bedacht met de term allochtoon. Dit hoofdstuk richt zich naar families van Marokkaanse en Turkse oorsprong, waarvan de eerste generaties, voornamelijk mannen, tijdens de jaren '60 en in het begin van de jaren '70 van de twintigste eeuw naar Vlaanderen zijn geëmigreerd. Hun belangrijkste motivatie tot emigratie betreft – zoals zij het zelf aangeven – “geld verdienen”; met het vaste voornemen om na enkele jaren naar hun thuisland terug te keren. De overgrote meerderheid komt in loonarbeid voor ongeschoolden terecht. In vele gevallen gaat de terugkeer naar het thuisland echter niet door. De tweede golf van migratie, ingezet tijdens het begin van de jaren '70, bestaat dan ook grotendeels uit gezinsherenigingen van de eerste generatie. De derde golf heeft in het begin van de jaren '80 plaats en bestaat uit personen die emigreren in het kader van een huwelijk. In 1974 wordt immers een migratiestop afgekondigd omwille van de economische crisis en de daaruit voortvloeiende werkloosheid. De kinderen van de eerste generatie worden in twee groepen ingedeeld. De eerste groep betreft de zij-instroom; ook wel de zogenaamde 1,5 groep genoemd. Het gaat om personen die in Marokko of Turkije zijn geboren en tussen de leeftijd van zes tot veertien jaar emigreren. De tweede groep is in Vlaanderen geboren of emigreert voor hun zesjarige leeftijd. De derde generatie, in termen van kinderen van de tweede generatie, krijgt volgens de wet van 13 juni 1991 automatisch de Belgische nationaliteit. Zij worden bekend als de nieuwe Belgen. Vanuit een juridisch-nationaal perspectief hebben zij een autochtoon statuut. De Marokkaanse gemeenschap wordt in België op circa 270.000 personen geschat, de Turkse gemeenschap op circa 160.000 personen; alle nieuwe Belgen inbegrepen. Beide groepen groeien nog steeds aan. Algemeen wordt aangenomen dat zij samen, binnen enkele jaren, de ondergrens van 5% van de totale Belgische bevolking gemakkelijk zullen overschrijden.

Er mag geen enkele twijfel over bestaan dat er in Vlaanderen grote verschillen zijn tussen de allochtone Marokkaanse en de allochtone Turkse cultuur. Ook binnen beide groepen manifesteren zich heel wat subculturen. Met het oog op de later in dit rapport geformuleerde beleidsaanbevelingen is er toch gekozen voor een gezamenlijk verslag van de research, vermits er heel wat raakvlakken tussen beide gemeenschappen zijn wat vakantieparticipatie en vakantiebeleving betreft. De opvatting dat allochtonen door hun statuut per definitie kansarm zijn, is uiteraard verkeerd. Anderzijds kan niet worden ontkend dat heel wat allochtone personen maatschappelijk kwetsbaar zijn. In tegenstelling tot de periode na hun aankomst, zijn allochtonen vandaag 2,5 keer meer werkloos dan autochtonen. Diverse maatregelen van verschillende overheden om allochtonen aan werk te helpen, zijn niet altijd succesvol. In een aantal regio's van Wallonië is de allochtone werkloosheid zonder meer schrijnend. In sommige bedrijfsculturen stuiten allochtonen die werk zoeken, op reacties van xenofobie. Dit al dan niet versluierd racisme is wettelijk moeilijk te bestrijden en werkt uiteraard demotiverend. Naast werkloosheid is ook de scholingsgraad van allochtonen een heikel maatschappelijk item. Slechts een minderheid slaagt erin om door te dringen tot het hoger onderwijs en er vallen tijdens de reguliere schoolcarrière heel wat *drop-outs* te noteren. Het spreken en schrijven van de Nederlandse taal is lange tijd een struikelblok geweest om zich te integreren in de Vlaamse samenleving maar in deze materie lijkt een inhaalbeweging zich door te zetten. Misschien de meest maatschappelijk kwetsbare context betreft de wij/zij tegenstelling in termen van autochtonen versus allochtonen. In bepaalde, zowel autochtone als allochtone, kringen wordt een dergelijke polarisatie op de spits gedreven. Dit proces bemoeilijkt het sereen op zoek gaan naar een volwassen klimaat om met elkaar samen te leven. In deze middens worden de verschillen tussen

beide “groepen” graag uitvergroot of zelfs gecreëerd, waardoor zowel fobieën voor islam als een cultureel systeem, als fundamentalistische reacties op een irrationele wijze worden aangewakkerd.

Het onderzoek is gericht naar de vakantieparticipatie en de vakantiebeleving van duidelijk maatschappelijk kwetsbare personen en hun families, wonend in Vlaamse steden. Het gaat om laaggeschoolde allochtonen met een beperkt of een vervangingsinkomen, die in het rapport worden aangeduid als kansarme allochtonen. Niettemin mag uit het verslag blijken dat ook een aantal informanten is geconsulteerd die niet tot de groep van kansarme allochtonen behoort, zeker wat de tweede en derde generaties betreft. Deze werkwijze is vooral geïnspireerd om ook vanuit dit perspectief de kansarme allochtonen inzake vakantieparticipatie zo concreet mogelijk te begrijpen.

Voor een goed begrip moet worden gesteld dat in dit rapport personen die in de periode van de jaren '60 en '70 van de twintigste eeuw naar Vlaanderen zijn geëmigreerd, worden aangeduid als de eerste generatie. De tweede generatie betreft hun kinderen; de derde generatie betreft hun kleinkinderen. De evidente regel dat personen die in het kader van een huwelijk anno 2009 naar Vlaanderen emigreren en vanuit hun perspectief tot de eerste generatie behoren, is niet toegepast.

1.2.3. Erkende politieke vluchtelingen (inburgeraars) met bijzondere aandacht voor de Tsjetsjeense bevolkingsunit

Op 18 december 1990 wordt in de Verenigde Naties (VN) de Internationale Conventie voor de Bescherming van de Rechten van Arbeidsmigranten en hun gezin goedgekeurd. Tien jaar later resulteert dit initiatief in de creatie van een Internationale Dag voor de Migrant. Vanaf 2000 wordt jaarlijks op 18 december de migratie mondiaal gehuldigd door het verspreiden van informatie over de mensenrechten en fundamentele vrijheden van migranten, het uitwisselen van ervaringsgegevens en het nemen van maatregelen om de bescherming van migranten te verzekeren. Deskundigen zijn het er immers over eens dat de eenentwintigste eeuw het toneel wordt van door de mensheid nooit gekende, enorme migratiestromen. In 2005 berekent de VN dat er zeker 191 miljoen migranten zijn; personen die leven in een andere natie-staat dan in diegene waar zij geboren zijn. Er is daarbij geen verschil in sekse. Het aandeel van vrouwen schommelt iets onder 50%. Europa huist de meeste migranten met 34%, Azië en Noord-Amerika volgen met elk 28%. Op 18 december 2008 staat in België, onder de bevoegdheid van het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racisme Bestrijding, het thema “wij zijn allemaal migranten” centraal.

Migratiestromen creëren uiteraard “nieuwkomers” in natie-staten en onder dit begrip gaan mensen met zeer uiteenlopende achtergronden schuil; van hooggekwalificeerde personen in bedrijven en sportlui tot politieke en economische vluchtelingen. Sommigen worden bij hun aankomst met veel egards behandeld. Anderen zijn duidelijk niet welkom en worden uitgewezen of verzeilen in de illegaliteit. Voor nieuwkomers die tot het grondgebied van de Belgische natie-staat worden toegelaten, zijn trajecten van inburgering gecreëerd. Voor een aantal nieuwkomers is het volgen van een dergelijk traject verplicht zoals neergelegd in het Vlaamse inburgeringsdecreet van februari 2003 dat op 1 april 2004 in werking treedt. De doelgroep van “in te burgeren personen” wordt door het decreet van 1 januari 2007 uitgebreid met zogenaamde “oudkomers”: buitenlanders of Belgen met buitenlandse *roots* die al langer in Vlaanderen of Brussel wonen. De term inburgeraar wordt een juridisch feit. Op 2 maart 2008 worden de doelgroepen van inburgering aan de nieuwe federale verblijfwet aangepast. Concreet organiseren heden in Vlaanderen acht onthaalbureaus trajecten van inburgering met als hoofdonderdelen: een basiscursus Nederlands, een cursus maatschappelijke oriëntatie en een pakket

loopbaanoriëntatie. Elke Vlaamse provincie telt één onthaalbureau, aangevuld met een specifiek bureau voor de grootsteden Antwerpen, Brussel en Gent. De hedendaagse beleidsaccenten verplichten meer nieuwkomers een inburgeringstraject te volgen en bij weigeringen worden administratieve boetes opgelegd in plaats van de vroegere strafrechtelijke vervolging; variërend van 50 tot 5000 euro, 150 euro voor personen die vrijwillig instappen maar de cursus onrechtmatig vroegtijdig beëindigen. Tevens wordt aan de onthaalbureaus met aandrang gevraagd om in het aanbod van het luik maatschappelijke oriëntatie, de gemeenschappelijke normen en waarden van de Vlaamse samenleving meer aan bod te laten komen. Aan nieuwkomers wordt ook gevraagd om financieel voor de cursus bij te dragen waarbij de afgelegde proeven, in tegenstelling tot vroeger, worden geëvalueerd.

Inburgeraars worden met elkaar verbonden via hun juridisch statuut. Er worden twee grote groepen met recht op inburgering onderscheiden. De eerste groep betreft alle vreemdelingen met verblijfsrecht in België behalve asielzoekers van wie de asielprocedure nog geen vier maanden loopt en personen die met een tijdelijk doel verblijven. De tweede groep zijn Belgen die in het buitenland zijn geboren en van wie tevens minstens één ouder in het buitenland is geboren. Diplomaten, vreemdelingen zonder wettig verblijf en vreemdelingen met alleen een aankomstverklaring behoren niet tot de doelgroep met het recht op een inburgering. Verplichte inburgeringstrajecten gelden voor vele nieuwkomers zoals personen die voor het eerst zijn ingeschreven in het Rijksregister met een verblijfsdocument dat langer dan drie maanden geldig is, erkende vluchtelingen, personen met het statuut van subsidiaire bescherming, slachtoffers van mensenhandel, de zogenaamde geregulariseerden of personen met een discretionaire verblijfsvergunning, asielzoekers (met een asielprocedure langer dan vier maanden), minderjarige anderstalige nieuwkomers die achttien jaar worden (onder bepaalde voorwaarden), bedienaars van erkende erediensten. In het Brussels Gewest is niemand verplicht een inburgeringstraject te volgen. Volgens de Vlaamse overheden telt het Vlaams Gewest in 2007 40.645 nieuwkomers; een cijfer dat iets lager ligt in 2006 maar vergelijkbaar is met de jaren 2004 en 2005. Aan de onthaalbureaus melden zich in 2007 16.484 inburgeraars. Met bijna 12.000 personen wordt een inburgerscontract afgesloten en er worden 4788 inburgeringsattesten afgeleverd; een duidelijke stijging in vergelijking met de jaren 2005 (3703) en 2006 (3861).

Tijdens de research is het snel duidelijk geworden dat de natie-staat van oorsprong, de persoonlijkheid, de opleiding en de voorhanden financiële middelen een grote invloed hebben op de vakantieparticipatie van inburgeraars in Vlaanderen. Deze parameters creëren verschillende categorieën omtrent diverse vakantieparticipaties binnen de groepen van inburgeraars. Daarom is er geopteerd om een verdere afbakening door te voeren en het onderzoek te richten naar een grote groep van inburgeraars, namelijk erkende politieke vluchtelingen. Het hoeft weinig betoog dat deze personen een groot gehalte van maatschappelijke kwetsbaarheid met zich meedragen, en dit op verschillende domeinen. Bij hun aankomst hebben zij weinig of geen kennis van de Nederlandse taal, noch een inzicht in de werking van de federale en Vlaamse overheidsinstellingen. Deze groep wordt verder geconfronteerd met heel wat moeilijkheden bij het zoeken naar werk, alsook bij het vinden van een woning. Hun opleiding in hun thuisland wordt soms in België zelfs niet erkend.

Het is bekend dat de asielaanvragen van vluchtelingen het afgelopen decennium in België in vergelijking met de periode 1990-2000 sterk zijn gedaald. Volgens de officiële cijfers van de federale overheid zijn er in 1990 bijna 15.000 asielaanvragen die in het jaar 2000 tot meer dan 42.000 oplopen. In 2008 vinden ongeveer 12.000 asielzoekers een nieuw verblijf in België, waarvan circa 70% mannen en circa 30% vrouwen; cijfers die van 2006 af constant zijn gebleven. Binnen de groep van erkende politieke vluchtelingen in Vlaanderen zijn er echter eveneens grote verschillen te noteren wat betreft cultuurpatronen inzake vakantieparticipatie. Deze

vaststelling ligt in het verlengde van het gegeven dat ook onder de term van politieke vluchtelingen een grote verscheidenheid van mensen schuil gaat. Daarom is er tijdens de research geopteerd om een aanzienlijk deel van het onderzoek te besteden aan de grootste groep van erkende politieke vluchtelingen van de laatste jaren in Vlaanderen, namelijk de Tsjetsjenen. In 2008 worden er 1620 Russische nieuwkomers in België geteld (2007: 1436) waarvan de overgrote meerderheid een Tsjetsjeens statuut heeft. Zij worden in 2008 wat rangorde in aantal betreft, gevolgd door 1070 personen uit Irak en 879 personen uit Afghanistan. Meer dan de helft van de circa één miljoen Tsjetsjenen emigreerden de afgelopen decennia “uit de Tsjetsjeense regio” (Rusland) in de Kaukasus. Deze migratie is door de oorlog met Rusland zonder meer politiek geïnspireerd. Begin en midden jaren '90 van de twintigste eeuw komen de eerste Tsjetsjeense groepen in Vlaanderen aan. Het gaat doorgaans om hogeschoolde personen (medici, onderwijzers, ingenieurs, vaklui) die met hun gezinnen het brutale geweld zijn ontvlucht. In het begin van de ééntwintigste eeuw (2000-2005) is er een tweede emigratiegolf waaronder een opvallend grote groep van alleenstaande jongemannen. Er leven momenteel circa 6.000 Tsjetsjenen in België.

1.2.4. Vlaamse rolstoelgebruikers

Tot diep in de twintigste eeuw worden mensen met een fysieke handicap in Vlaanderen vaak stiefmoederlijk behandeld. Deze houding uit zich onder meer in het taalgebruik. Men heeft het over “de gehandicapten” en de samenleving legt de nadruk op “de fysieke mankementen” van deze mensen. De laatste decennia is deze mentaliteit veranderd, niet in het minst onder impuls van de betrokken groepen zelf. Vandaag spreekt men in het beleid officieel van personen met een fysieke handicap, met het accent op de term van “personen”. In de hulp- en zorgsector tracht men de handicap niet meer centraal te stellen, maar wel de verscheiden mogelijkheden die personen met een fysieke handicap kunnen uitvoeren. Desalniettemin valt er nog een lange weg door velen af te leggen om personen met een fysieke handicap in onze maatschappij niet meer als minderwaardig te stigmatiseren, alle gevoerde campagnes ter sensibilisatie ten spijt.

Er zijn verschillende definities in omloop om personen met een fysieke handicap te omschrijven waarbij diverse medische en sociale parameters hun inbreng hebben met als voedingsbodem wetenschappelijke en (sub-)culturele uitgangspunten. Dit rapport sluit aan bij de basisvisie dat alle mensen op één of andere wijze “fysisch gehandicapt” zijn, met uiteraard grote en kleine verschillen in de graad van fysieke functiebeperkingen. Het onderzoek richt zich daarbij naar de grote groep van rolstoelgebruikers, personen die zich verplaatsen met de hulp van een rolstoel.

Rolstoelgebruikers vertegenwoordigen alle lagen van de samenleving; van jong tot oud. Een informant, zelf rolstoelgebruiker en al meer dan vijftien jaar begeleider van rolstoelgebruikers op vakanties aan zee, stelt het als volgt.

“Rolstoelgebruikers, al dan niet op vakantie, hebben natuurlijk bepaalde noden die overal hetzelfde zijn. Om er enkele voor de hand liggende op te sommen: brede liften, genoeg ruimte aan tafel, niet al te steile hellingen, uiteraard geen trappen of trapjes ... Maar in die rolstoelen zitten mensen hé ... de rolstoelgebruiker bestaat niet.”

Onder de noemer van rolstoelgebruikers gaat inderdaad een zeer grote verscheidenheid van mensen schuil, en het aantal wordt ongetwijfeld aangewakkerd door de vergrijzing van de Vlaamse samenleving. Er zijn daarbij

grote verschillen te noteren wat betreft de afhankelijkheid en de maatschappelijke kwetsbaarheid van deze groepen, met als één van de belangrijkste domeinen de mobiliteit. Sommige rolstoelgebruikers functioneren zeer zelfstandig en wonen – al dan niet begeleid – alleen; anderen zijn op vele domeinen als het ware gebonden aan hun begeleiders. Voorliggend onderzoek heeft geen enkele groep van rolstoelgebruikers uitgesloten, tenzij personen met een mentale handicap.

1.3. Methodologie

Wat de studie naar de laaggeschoolde alleenstaande moeders met een beperkt budget betreft, is de research gestart met een uitgebreide vragenronde bij verscheiden sociaal werkers, in hun werk actief met kansarme, alleenstaande moeders. Twee steekproeven van informele gesprekken in een wijk in Gent en Brussel bevestigden onmiddellijk de hoofdthese van de vragenronde. Het gros van de doelgroep van alleenstaande moeders zoals hierboven afgebakend, gaat niet op vakantie omdat zij zich dat niet financieel kunnen veroorloven. Toch bracht de vragenronde en deze steekproef een aantal elementen van vakantieparticipatie aan het licht die het verder onderzoek heeft geïnspireerd en de eerste diepte-interviews heeft gestuurd. De focus van het onderzoek is daardoor verlegd naar alleenstaande moeders zoals hierboven beschreven die wel – en dit vanuit een zeer breed perspectief – op vakantie gaan. In totaal zijn éénenveertig diepte-interviews van deze doelgroep afgenomen met een voortdurende feedback tussen de ingezette onderzoeksteams. Een aantal participerende observaties is tegelijk tijdens daguitstappen en vakanties doorgevoerd, waardoor meerdere alleenstaande moeders tevens op een informele wijze zijn beluisterd.

De research omtrent de allochtone families is gestart met luisterprocessen bij personen van de eerste generatie en oudere personen van de tweede generatie in Antwerpen, Brussel, Gent, Mechelen en Sint-Niklaas; steden met een grote allochtone bevolkingsgraad. De Marokkaanse en de Turkse doelgroep zijn daarbij gescheiden bevraagd. Rekening houdend met de heersende cultuurpatronen inzake *gender* van deze doelgroepen, zijn mannen en vrouwen eveneens apart beluisterd in een voor hen zo vertrouwelijk mogelijke omgeving. Mannen zijn via open gesprekken door mannelijke onderzoeksteams tijdens vooravonden en weekends bevraagd, met als plaats allochtone cafés en theehuizen. In totaal zijn acht gespreksronden ingericht en dit gedurende een viertal uren (twee keer in Antwerpen, Brussel en Gent; één keer in Mechelen en Sint-Niklaas). Elke gespreksronde heeft gemiddeld circa dertig personen als informanten bereikt. Dit houdt in dat zij hun ervaringen en wereldbeeld omtrent vakantieparticipatie ruimschoots hebben toegelicht. In totaal zijn op deze informele wijze circa tweehonderdvijftig Marokkaanse en een gelijk aantal Turkse mannen beluisterd. Vrouwen zijn door vrouwelijke onderzoeksteams thuis bevraagd. Een aantal informanten is in eerste instantie gevonden via vrouwenwerkingen van de Vlaamse integratiecentra. In totaal hebben er bij de informanten thuis twaalf focusgroepgesprekken plaats gevonden (drie in Antwerpen en Gent, twee in Brussel en Mechelen, één in Genk en Sint-Niklaas), waar gemiddeld een zevental vrouwen hebben aan deelgenomen. De resultaten van deze rondes zijn getoetst aan gesprekken met vrouwen die in Vlaamse parken verpoosden, zodat eveneens in totaal circa tweehonderdvijftig Marokkaanse en een dito aantal Turkse vrouwen zijn beluisterd. Wat de derde generatie betreft, zijn er elf gespreksrondes georganiseerd in jeugdhuizen en jongerenwerkingen (drie in Antwerpen, Brussel en Gent, één in Sint-Niklaas en Genk). Een honderdtal informanten zijn op deze manier bereikt. Aan deze informanten is ook een beperkte vragenlijst verstrekt met de vraag deze door te spelen in hun vriendenkringen. De meest opvallende antwoorden zijn in drie extra luisterrondes met deze nieuwe informanten – een zestigtal zijn weerhouden – besproken, georganiseerd in Antwerpen, Brussel en Gent. De scheiding tussen de mannelijke en vrouwelijke informanten is hier minder strikt toegepast, ook omdat een aantal informanten spontaan deze indeling heeft doorbroken. Tevens zijn ervaringen en visies van personen

van de derde generatie genoteerd tijdens de gespreksrondes omtrent de eerste en de tweede generatie, die zij – soms als tolk – hebben bijgewoond. In Mechelen is de research gekoppeld aan het Expeditions project *“Wij en Zij = Ons Erfgoed”*, *Oral History in KTA Wollemarkt, 2008*. Leerlingen van het Koninklijk Technisch Atheneum, waaronder vele allochtonen, interviewden hun grootouders omtrent dagelijkse gewoonten uit het nabije verleden. Tot slot zijn alle bevindingen over de drie generaties heen aan een veertigtal allochtone studenten sociaal agogisch werk van Marokkaanse en Turkse origine van de XIOS Hogeschool Limburg voorgelegd met de vraag om de verkregen data kritisch te ontleden.

Politieke vluchtelingen zijn via de onthaalbureaus van inburgering beluisterd. Doorgaans is er gevraagd om in de informele sfeer van een nabijgelegen café een koffie of een drankje te nuttigen waarbij een beperkte vragenlijst aan de informanten is voorgelegd. Elk gesprek duurde doorgaans één uur. In totaal zijn circa honderd personen bevroegd. Om de Tsjetsjeense bevolkingsgroep te beluisteren, zijn er acht uitgebreide luisterprocessen in de vorm van focusgroepgesprekken georganiseerd in de steden van Antwerpen, Brussel, Gent, Hasselt, Kortrijk, Leuven, Oostende, Sint-Niklaas. Per focusgroep hebben er gemiddeld een tiental informanten deelgenomen. De resultaten van deze luisterprocessen zijn afzonderlijk met vijf Tsjetsjeense key-persons, actief in Tsjetsjeense organisaties in Vlaanderen, kritisch ontleed.

Om de belangrijkste raaklijnen van de vakantieparticipatie van Vlaamse rolstoelgebruikers omtrent kansen en uitdagingen in kaart te brengen, is er gewerkt vanuit twee breed opgevatte luisterprocessen en vier participerende observaties. Het eerste en grootste luisterproces heeft plaatsgehad in zeven toeristische bestemmingen in Vlaanderen: de zoo in Antwerpen, het openluchtmuseum in Bokrijk, de historische binnenstad van Brugge, de zeedijk in Blankenberge, de Blaarmeersen in Gent, het Provinciaal Domein in Kessel-Lo (Leuven) en het natuurdomein Planckendael nabij Mechelen. Gedurende tien dagen zijn er in totaal circa tweehonderd (207) rolstoelgebruikers tijdens hun daguitstappen en/of vakanties beluisterd via informele interviews. De vooraf opgestelde vragenlijst beperkte zich tot enkele basisgegevens omtrent de persoonlijkheid van de informant. Daarna is er gevraagd om een top drie samen te stellen van 1) uiterst positieve ervaringen omtrent verleden en huidige vakantieparticipaties en 2) uiterst negatieve ervaringen omtrent verleden en huidige vakantieparticipaties. De toevoeging van “uiterst” positieve/negatieve ervaringen is tijdens de gesprekken steeds beklemtoond. Ook op sommige verduidelijkingen of commentaren van de begeleiders is – steeds samen met de betrokken informant – dieper ingegaan. Tijdens het tweede luisterproces zijn de verkregen gegevens voorgelegd aan zeventien rolstoelgebruikers die zelf meerdere daguitstappen en vakanties hebben begeleid en tot vandaag begeleiden. Via drie focusgroepgesprekken, georganiseerd in Antwerpen (zes informanten), Leuven (zeven informanten) en Gent (vier informanten), zijn de data van het eerste luisterproces door hen kritisch ontleed. Tot slot zijn al deze gegevens vergeleken met de data van participerende observaties tijdens vier dagtrips met groepen rolstoelgebruikers (vanuit Antwerpen naar Breda, achttien participanten; vanuit Gent naar Oostende, twaalf participanten; vanuit Leuven naar Bokrijk; tweeëntwintig participanten; vanuit Leuven naar Brugge; elf participanten).

Hoofdstuk 2. Culturele dynamiek, drempels en stimuli, kansen en uitdagingen

In dit hoofdstuk worden de onderzoeksresultaten per doelgroep beschreven. Er wordt eerst aandacht besteed aan de huidige culturele dynamiek, waarbij cruciale elementen m.b.t. het vakantiegedrag en de vakantieparticipatie van de doelgroepen worden blootgelegd. Daarnaast is ook snel duidelijk geworden dat er specifieke motivaties (stimuli) bestaan om op vakantie te gaan; terzelfdertijd zijn er heel wat factoren te detecteren die maatschappelijke kwetsbare groepen verhinderen om op vakantie te gaan (drempels). Mede op basis van de vaststellingen omtrent de huidige culturele dynamiek en de drempels en de stimuli, worden belangrijke kansen en uitdagingen gedetecteerd, die tevens aanknopingspunten vormen voor het beleid terzake.

2.1. Laaggeschoolde alleenstaande moeders met een beperkt budget

2.1.1. Huidige culturele dynamiek

Samen reizen

Wat betreft de eigen vakantieparticipatie maakt deze doelgroep snel een onderscheid tussen op vakantie gaan met of zonder de kinderen. De vakanties of daguitstappen zonder kinderen zijn voor het gros van deze doelgroep uitzonderlijk. Diegenen die toch alleen op vakantie gaan, getuigen van uiteenlopende ervaringen inzake hun gevoelswereld.

“Verschrikkelijk. Ik hing elke avond aan de telefoon te huilen toen ik met mijn kinderen sprak. Mijn moeder, waar mijn kinderen logeerden, stelde na drie dagen voor dat ik dan maar terugkeerde. Dat heb ik ook gedaan ...” (betreft een vijfdaagse vakantie in 2008 in Blankenberge, informant wonend in het Antwerpse Deurne)

“Het was zalig. Ik was er echt eens helemaal uit. Van elke minuut heb ik genoten en ik heb daar vitaminen opgedaan voor jaren ... Ik had er ook een avontuurtje.” (betreft een tiendaagse vakantie in 2008 naar de Dominicaanse Republiek, gewonnen met een wedstrijd)

Kansarme, alleenstaande ouders zijn zonder meer ondernemend en creatief om via informele netwerken vakanties te organiseren die weinig extra uitgaven vereisen. Een van de meest geregistreerde acties is om samen – met enkele vriendinnen die doorgaans uit hetzelfde milieu of uit dezelfde subcultuur komen – op vakantie te gaan. Ook via hun kinderen, de woonomgeving, sociale clubs en zelfs VDAB cursussen vinden

alleenstaande moeders, andere alleenstaande moeders of personen om op vakantie te gaan. Twee typerende voorbeelden.

“Ik ken X en Y via het voetbal van mijn zoontje. Beide zijn ook alleenstaand. Zo zijn we vriendinnen geworden. Op een dag vertrok X voor een vakantie naar zee. We bespraken haar vakantie en plots kwam de idee om samen te gaan. Waarom niet in feite? We huurden een groter huisje en deelden de kosten. In wezen zijn er alleen maar voordelen aan, tenminste indien je met elkaar goed overeenkomt. Wij gaan nu al zeven jaar samen op vakantie. De vaste partner die X ondertussen heeft, gaat ook mee maar niet voor de hele periode van drie weken. We zijn met een bende van acht kinderen en er gaan nu ook al twee lieven mee. We amuseren ons er echt geweldig.”

“Onze woonblok werd drie jaar geleden opgeschrikt door een afschuwelijk arbeidsongeval van een jonge man. Hij liet een vrouw en een baby achter. Zijn vrouw had het er verschrikkelijk moeilijk mee en in de lift sprak ik haar aan. Wij zijn vriendinnen geworden, ondanks ons leeftijdsverschil van zeventien jaar. We besloten om samen op vakantie te gaan. Ondertussen gaat er nog een andere alleenstaande moeder mee die ik leren kennen heb op een avondje voor vrouwen waar huishoud- en schoonmaak-producten werden voorgesteld. Dit jaar plannen we om een chalet te huren in het Zwarte Woud die we via-via voor een goedkope prijs kunnen huren.”

Het delen van de onkosten, het gegeven dat er altijd een oppas is voor de kinderen en het feit om niet alleen te moeten reizen, zijn de veelgehoorde voordelen van deze samenwerking. Uiteraard kan het door meningsverschillen en ruzies wel eens mislopen, maar het blijft opvallend dat heel wat van deze vakanties met dezelfde personen een lang leven blijken te hebben. De financiële voordelen wegen in dergelijke overwegingen *“om al dan niet met moeilijkere karakters door te gaan”* zwaar door. Ook het feit dat de kinderen met elkaar goed opschieten, is belangrijk om met dezelfde personen op vakantie te gaan. Alle informanten schatten deze vakanties hoog in. Dit blijkt onder meer uit het gegeven wanneer de kinderen ouder worden en vaak niet meer met hun moeder op vakantie willen, een aantal van deze alleenstaande moeders toch *“met het vast groepje”* op vakantie gaat.

Georganiseerde initiatieven

De meerderheid van onze informanten blijkt op de hoogte te zijn van heel wat aanbiedingen voor kansarmen inzake vakantie en vrijetijdsbesteding. Het sociale tarief van het Steunpunt Vakantieparticipatie (met medewerking van De Lijn; anno 2009 in samenwerking met circa negenhonderd sociale organisaties en tweehonderd toeristische partners in Vlaanderen) is in het algemeen bekend. Lokale initiatieven zijn doorgaans zeer goed gekend. Een goed voorbeeld is de Hasseltse vzw Horizont, een afdeling van het arbeidscentrum de Wroeter, die op regelmatige basis betaalbare groepsreizen in binnen- en buitenland voor sociaal zwakkeren organiseert. Jaarlijks bereikt Horizont een driehonderdtal kansarmen voor een tiendaagse vakantie. Horizont lanceerde in 2008 ook de campagne *“Rap op Stap”*, betreffende een ruim aanbod van activiteiten inzake cultuur, sport en vrije tijd. De publiekstrekker is een uitstap naar Plopsaland. Bij meerdere bevroegde alleenstaande moeders in het Hasseltse en in Limburg is dit bekend. Bijzondere jeugdvakanties zoals onder meer georganiseerd door BiJeVa vzw (in 2007 winnaar van de Pluim; Koning Boudewijn Stichting) zijn doorgaans evenmin onbekende initiatieven. Bij BiJeVa kunnen thuiswonende kinderen die in een moeilijke leefsituatie verkeren, deelnemen aan actieve groepsvakanties tegen zeer interessante financiële voorwaarden.

Het aanbod bereikt de alleenstaande moeders, desnoods onrechtstreeks via het lidmaatschap van organisaties zoals de Bond voor Grote en Jonge Gezinnen, vrouwenorganisaties zoals KAV of vakbonden. De doelgroep mist wel doorgaans de via het internet aangeboden mogelijkheden, tenzij er beroep kan worden gedaan op de oudere kinderen.

In heel wat vluchthuizen wordt het initiatief genomen om er samen eens op uit te trekken. Tweedaagse uitstappen of midweek vakanties gebeuren steeds meer en zowel het beleid van de vluchthuizen als de deelnemers waarderen in stijgende mate de kracht van dergelijke reisjes, alhoewel het financieel niet altijd gemakkelijk is. *“De uitstap an sich is het belangrijkste; we moeten niet dromen om naar Florida te gaan”*, stelt een coördinatrice. De organisatie van dergelijke vakanties is bijna altijd in eigen handen. De bestemmingen variëren, van cultuur tot louter ontspanning. De sfeer onder de deelnemende vrouwen en hun kinderen is hartelijk, soms zelfs uitgelaten. Ook hier leidt de liminale status van de vakantieparticipatie tot grensoverschrijdende dynamische bewegingen die de eigen mogelijkheden, vanuit de groepsolidariteit, uitdiepen.

“Op vakantie hebben we andere gesprekken die wij thuis (vluchthuis) niet hebben. De onderwerpen, de toon ... het is helemaal anders. Alsof je even buiten de realiteit komt te staan.”

Vakantie als rite de passage

Tijdens de gesprekken over vakantieparticipatie snijden velen van deze alleenstaande moeders spontaan het thema van een nieuwe vaste partner aan. Een drieëndertigjarige alleenstaande moeder met drie kinderen die binnenkort een vluchthuis verlaat, stelt het als volgt.

“In onze praatgroep maar nog veel meer in gesprekken tussen ons, komt dat haast elke dag naar boven. Een nieuwe partner ... Een nieuwe ridder op een nieuw wit paard ... En om bij je vraag te blijven, natuurlijk speelt dan de optie van financiële kwesties, een vrouw kiest haar man vanuit vele mogelijkheden (invalshoeken). Een etentje, terug deftig kunnen shoppen maar ook eens op reis gaan en dat hoeft daarvoor geen cruise te zijn ...”

In de projecties van een vernieuwd leven met een nieuwe, vaste partner is vakantieparticipatie een belangrijke metafoer van dat vernieuwd leven. Volgende uitspraak van een alleenstaande moeder van drieënveertig die vorig jaar een nieuwe partner heeft gevonden (LAT-relatie), vat deze vaststelling samen.

“Opnieuw verliefd worden, een nieuw leven starten met je geliefde, die vlinders in je buik, dat is dat vakantiegevoel dat dan ook effectief moet worden omgezet in daadwerkelijke vakanties.”

Vakantieparticipatie geeft dan symbolisch vorm en betekenis aan deze vernieuwing, waarbij de vakantie als een *rite de passage* functioneel wordt. De vakantie krijgt een liminale status waarbij de partners elkaars identiteit beschouwend leren ontdekken in een niet-dwingende weliswaar gelegitimeerde context van recreatie. (zie ook infra)

2.1.2. Stimuli en motivaties omtrent vakantieparticipatie

De kinderen

Het verlangen om “op vakantie te gaan” wordt sterk gestimuleerd door de kinderen. Vooral jongere kinderen vragen ronduit aan hun mama: wanneer/waar gaan wij op vakantie? Zij verwijzen naar de vakanties van hun schoolkameraadjes en zijn dikwijls teleurgesteld om te horen dat er “dit jaar (opnieuw) geen budget voor een vakantie is” of dat er weer geen vakantie “op reis” zal plaatshebben. De kinderen trachten hun moeders niet zelden te overtuigen met “voor mama’s aandoenlijke argumenten” zoals “ik zal dit jaar geen enkele zak chips meer eten!”. De wil om op vakantie/uitstap te gaan, groeit hierdoor. Alternatieven worden dan gezocht, maar worden niet altijd tot tevredenheid van de kinderen gevonden. Een uitstap naar een pretpark, een provinciaal domein, ... wordt zeker door de kinderen als positief ervaren, maar dikwijls blijft de vraag “naar meer” want “Jochum, die is wel met zijn ouders naar Australië geweest hoor ...”. Deze druk kan ook wel eens te veel worden, met frustraties en ruzies tot gevolg. Anderzijds hanteren deze alleenstaande moeders het al dan niet op vakantie gaan als een middel van beloning, respectievelijk als een middel van straf in het opvoedingsproces.

Hiermee samenhangend, een aantal alleenstaande moeders van deze doelgroep engageert zich graag voor allerhande hand- en spandiensten op vakantiecampen, ingericht door jeugdbewegingen waar hun kinderen lid van zijn zoals Chiro en scouts. Hetzelfde geldt voor sportkampen of bijvoorbeeld voetbaltornooien van sportclubs. Deze alleenstaande moeders beleven er hun aanwezigheid – voor enkele of meerdere dagen – duidelijk als een vakantie, ook al is de bestemming nabij de eigen woonplaats. “Het is dan misschien geen echte vakantie, tenminste voor mijzelf, maar het geeft wel het gevoel van vakantie.”

Financiële stimuli

Wat daguitstappen betreft, worden reducties, kortingsbonnen, financiële interessante aanbiedingen, ... zonder enige twijfel geapprecieerd en er wordt gemakkelijk gebruik van gemaakt. Ook verminderde tarieven bij het openbaar vervoer worden fel gesmaakt. Grote evenementen gaan vaak gepaard met lagere tarieven van het openbaar vervoer en kunnen daardoor op heel wat belangstelling bij deze doelgroep rekenen, waarbij het thema – bijvoorbeeld: erfgoeddag – vaak ondergeschikt is aan de motivatie om “er eens uit te zijn” en “er bij te horen”.

Professionele zorgverleners

Alleenstaande moeders van deze doelgroep doen niet zelden beroep op diensten zoals de thuis- en de pleegzorg. Daguitstappen en “op vakantie gaan” wordt met de aan huis komende professionele zorgverleners regelmatig besproken.

“Met Mia (thuiszorg) praat ik daar graag over. Zij helpt mij hierbij en zij geeft mij al eens een tip om weg te gaan. De formulieren voor de driedaagse vakantie voor de kinderen in De Panne heeft zij ingevuld. Ik zou niet weten hoe ik daaraan zou moeten beginnen.”

Allerlei hulp, van het verstrekken van informatie over bepaalde bestemmingen tot het boeken van een vakantie in een reisbureau, wordt dan ook duidelijk ervaren als een stimulans tot vakantieparticipatie; voor sommige informanten is het zelfs een noodzakelijke voorwaarde.

De media en BV's

Reisprogramma's of toeristische magazines op tv zoals Vlaanderen Vakantieland worden druk bekeken. De verstrekte informatie wordt gretig opgenomen, met de meeste aandacht naar de goedkopere aanbiedingen die in de informele netwerken (zie supra) worden besproken en waaruit daguitstappen kunnen voortvloeien. Ook reisreportages in magazines zoals *Dag Allemaal* nodigen uit om daguitstappen te organiseren, maar de impact van de reportages op televisie is veel groter. Beelden over exotische plaatsen worden dan soms in een erotische sfeer gebracht.

“Zo eens in het zand te liggen, naast een knappe Italiaan, met de zee voor je ogen, ikzelf gebronsd in mijn witte bikini, tja, daarover denk ik weleens als ik al die programma's op televisie zie ...”

Anderzijds leidt deze stimulans ook wel eens tot frustratie.

“Ik zit soms namiddagen lang te turen naar reisprogramma's op speciale tv-kanalen, ik droom dan weg bij die beelden, mocht ik zoiets één keer in mijn leven kunnen meemaken ...”

De vakanties van “Bekende Vlamingen” (BV's) worden dikwijls via populaire media op de voet gevolgd en kunnen als een indirecte of extra motivatie worden bekeken wat betreft de keuze van bestemming. Hetzelfde geldt voor bestemmingen waar BV's een *acte de présence* hebben gegeven of geven.

“Het was daar zeer mooi. Die vijvers, de rust van de natuur. Laura Lynn heeft daar nog gezongen tijdens de kiekefeesten.” (Natuurpark, domein in Bierbeek)

De zogenaamde familiedagen rond TV-series zoals Thuis, Familie, Flikken, ... zijn dan ook bij deze doelgroep zeer populair.

Een nieuwe partner

Samen met een nieuwe partner op vakantie gaan, wordt ervaren als een ideale proef om na te gaan of een vaste relatie kansen op slagen heeft. Een aantal alleenstaande moeders gebruikt hiervoor plastisch het begrip “*uittesten*”. Een achtentwintigjarige informant met twee kinderen ziet het als volgt.

“Een nieuwe vriend waarvan ik denk dat hij de kans heeft om mijn vaste partner te worden, wel die neem ik mee naar een camping in Wallonië. Dat hoeft voor geen week te zijn, hoor. Vrijdagavond vertrekken en zondagnacht weer thuis. Ik leer daaruit veel zoals: ruimt hij mee de tafel af, ligt hij goed bij mijn kinderen, kan hij 's nachts het opbrengen om wat stil te vrijen want in een tentje hoor je

natuurlijk veel. In koudere periodes huur ik op diezelfde camping een grote stacaravan. De enkele vaste bewoners van die camping kennen mij al goed ... Zij lachen weleens: en gaat het 'den deze' worden ... en een ouder koppel geeft mij soms raad ... wat hebt ge nu weer bij! Eenmaal thuis bespreek ik dan mijn ervaringen met mijn vriendinnen."

2.1.3. Drempels omtrent vakantieparticipatie

De kinderen

Alhoewel de overgrote meerderheid van de informanten het zeker niet expliciet negatief stelt, vormen de kinderen, naast één van de sterkste stimuli, ook één van de grootste drempels van vakantieparticipatie. Enkele typerende verzuchtingen uit het veld.

"Op vakantie gaan, kost geld; en met kinderen op vakantie gaan, kost meer geld."

"Momenteel zijn mijn twee kindjes nog jong, drie en vijf jaar, dus voor ons gezinnetje is een uitstapje naar het hierbij gelegen Provinciaal Domein met de grote speeltuin al vakantie. Maar wat zal er later gebeuren? Ik kan mij geen hotel permitteren hoor."

"Ik heb mijn auto verkocht en tracht elke maand wat opzij te zetten zodat ik wat financiële ruimte heb voor onvoorziene kosten. Ik denk dan bijvoorbeeld aan schoolreizen. Ik heb onlangs gehoord dat de scholen niet meer boven een bepaald bedrag kunnen gaan, maar ik vrees dat ik zelfs die kleinere bedragen niet zal kunnen betalen. En gaan de scholen die maatregel wel toepassen?"

"Ik verlaat mijn kinderen niet om ergens anders op vakantie wat plezier te gaan beleven."

"Mocht ik het willen om alleen op vakantie te gaan, ik zou niet weten waar ik mijn kinderen zou moeten onderbrengen!"

Onbekend maakt onbemind

Het ontbreken van een eigen geschiedenis om op vakantie te gaan, is een drempel die zich hardnekkig in een geponeerd identiteitsbeeld verschuilt. *"Dat is helemaal niets voor ons."* *"Mensen zoals wij, doen dat niet."* De eigen identiteit wordt hierbij als een vaste en onveranderlijke, historische substantie ervaren waarin veranderingen eerder als afwijkingen van het gewone – en dit in termen van het goede – worden gepercipieerd dan als mogelijke vernieuwingen van een meer gedifferentieerd bestaan.

Nauw aansluitend daarbij, getuigt een aantal informanten van een – bij sommigen haast existentiële – angst voor het onbekende die zij langzaam maar zeker hebben moeten overwinnen.

"Toen ik een jaar of zes was, zijn we ooit met het gezin naar Frankrijk geweest. Op een camping. Wat was me dat allemaal! Dat eten, die Franse toiletten! Ik gruw er nu nog van. Na een week waren we al terug thuis. Ook ons moeder kon daar echt niet tegen, zoals ik dus, we zijn nooit meer naar het

buitenland op vakantie geweest en ik ben daar blij om”; zesenvijftigjarige alleenstaande moeder met drie volwassen kinderen.

Het hoeft daarbij niet altijd om het buitenland te gaan. Weggaan van het gewone, het alledaagse, wordt als gevaarlijk ingeschat en er is geen enkele uitdaging om “het ongewone” te aanschouwen of te leren kennen; ook niet in een toeristische setting. Datgene wat vreemd is, blijft vreemd en wordt niet vertrouwd.

Negatieve ervaringen

De ervaring dat het voorziene budget tijdens daguitstappen en vakanties gemakkelijk wordt overschreden, hypothekeert nieuwe plannen tot vakantie.

“Ik heb eens een daguitstap met andere moeders naar pretpark X gedaan. Wel, het was allemaal tegen democratische prijzen georganiseerd, maar toen ik thuiskwam, merkte ik dat ik toch zo’n vijftig euro meer had uitgegeven dan gepland. Dat is voor mij veel geld.”

“Indien je de kinderen steeds van alles moet weigeren ... tja, dan ga je beter niet. Het frustriert de kinderen alleen maar en ook zelf ga je je daar niet beter van voelen. Om maar te zwijgen van de miserie die er dan komt indien sommige kinderen op de groepsreis dan wel dat extra-ijsje krijgen ...”

2.1.4. Kansen en uitdagingen

Vakantie als een affectief leerproces

Vanuit een individueel perspectief biedt vakantieparticipatie een structuur aan waarbij diverse cognitieve en sociale vaardigheden worden aangewend.

“Ik ga niet vaak op vakantie, een keer om de twee à drie jaar, maar ik plan die vakanties samen met mijn oudste zoon tot in detail. De laatste vakantie hebben we acht dagen in een chalet in de Ardennen doorgebracht. Avonden lang hebben wij hier aan deze keukentafel wandelingen uitgestippeld op een stafkaart. Ik heb ook vooraf de menu opgesteld, want wij hadden bijna al onze eetwaar mee, rekening houdend met de inspanningen van de dag.”

Het ontwikkelen van een dergelijke, niet altijd voor de hand liggende dynamiek inzake de voorbereiding van een vakantie, biedt een schat aan ervaring om tevens het dagelijkse gewone leven beter te kunnen plannen. Ook de vakantie zelf leert een aantal vaardigheden. Enkele getuigenissen.

“Ik had de eerste keer de lange treinreis onderschat. Nu heb ik altijd spelletjes, frisdrank en koeken voor de kleintjes bij.”

“Op de camping was bijna twee dagen geen water beschikbaar. Dan moet je improviseren.”

“Ik vind dat mijn kinderen op vakantie veel leren, vreemde dingen leren eten bijvoorbeeld of al eens wat langer op een bus moeten wachten zonder daarbij de boel beginnen af te breken.”

Een doorgedreven voorbeeld van het feit dat vakantie de sociale vaardigheden aanscherpt, is de zelforganisatie in informele netwerken omtrent vakantieparticipatie. Dergelijke netwerken die tussen alleenstaande moeders ontstaan, in eerste instantie al dan niet met steun door derden zoals bijvoorbeeld welzijnsorganisaties, zijn meer open structuren en vormen daardoor op termijn meer homogene subculturen. Het lidmaatschap van dergelijke clubs moet immers worden verdiend in de vakantieparticipatie zelf waarbij de ingezetenen die niet voldoen aan de geëiste cultuurtrekken worden geïsoleerd, naar de buitenkant van de groep worden verdreven of het lidmaatschap van de groep verliezen. In de eigen beleving van de vakantieparticipatie verdwijnen daardoor de scherpste kanten van het kansarm zijn en er ontluikt een sterke, interne solidariteit waarbij vaak enkele leidersfiguren opstaan. De vakantieparticipatie wordt veel meer dan *“louter op vakantie gaan”*. Het biedt een vertrouwelijke bescherming, een wij-gevoel dat nog wordt aangescherpt doordat men *“op vakantie is”* en uit de dagelijkse omgeving treedt. Personen die uit deze clubs worden gestoten, hebben het bijzonder moeilijk om de draad van vakantieparticipatie terug op te nemen, tenzij zij hun eigen informeel netwerk in termen van een eigen club kunnen stichten en opbouwen.

Het label ‘kansarm’ vermijden

Volgend citaat verwoordt zeker niet de gevoelens van één alleenstaande moeder van de onderzochte doelgroep, integendeel.

“Ik begrijp natuurlijk dat indien je met een groep gaat, er veel meer reductie te bedingen valt. Maar ... hoe zou ik het zeggen want die mensen (verwijst naar een Centrum voor Algemeen Welzijn) doen zeer goed hun best ... kijk, daar komt de bus van de sukkelaars aan ... begrijp je? Niet alleen bekijken de gewone mensen je zo ... en dat is misschien niet eens het belangrijkste ... het gegeven dat je jezelf en bovenal met je kinderen bij de sukkelaars van de maatschappij voelt ... je zit in die bus te koekeloeren tussen ja, tussen wie ... Ik ben twee keer mee geweest op zo’n daguitstap en voor mij hoeft het niet meer. Ik was daar dagenlang niet goed van. Meer nog, voor mij zijn die twee ervaringen zo schokkend geweest dat ik nu nog harder werk om mijn situatie te verbeteren. Nee, echt niet, geef mij dan maar een dagje in het park met mijn kinderen!”; zesentwintigjarige vrouw met twee dochtertjes.

De uitdaging is duidelijk. Hoe kan men de stigmatisering van “de kansarme” in voor hen georganiseerde vakantieparticipaties ontlopen? Het betreft een gevoelige thematiek die uiteraard niet alleen eigen is aan vakantieparticipatie voor maatschappelijk kwetsbare groepen. Heel wat kansarme personen glippen door het vangnet van sociaal werk omdat zij nu eenmaal niet als kansarmen willen worden bekeken. Maar doorheen vakantieparticipatie wordt één en ander van de maatschappelijke kwetsbaarheid nog meer duidelijk en alleszins door de doelgroep scherper en schrijnender ervaren, juist door het emblematisch naar buiten treden – letterlijk: in de buitenwereld – als kansarme groep “op vakantie”. Mensen worden doorheen hun kansarmoede in dergelijke organisaties van vakantieparticipatie aan elkaar gebonden, waarbij in de beleving van sommigen de eigen persoonlijkheid wordt vertrappeld en waarbij een proces van deculturatie ontstaat. De

eigen subcultuur wordt grondig geschokt en wordt niet meer “geloofd” terwijl de aangeboden kansen om deel te nemen aan een bredere cultuur (met de vakantieparticipatie als middel) worden afgewezen.

Een belangrijk gevolg van het negatieve zelfbeeld is het feit dat de overgrote meerderheid van de alleenstaande moeders zeer sceptisch blijft omtrent de steun van verschillende overheden inzake vakantieparticipatie. Bij diegenen die nooit of zeer zelden op vakantie gaan, wordt dit scepticisme vaak snel sarcasme. Er is zeker geen duidelijkheid omtrent de verschillende mogelijkheden van ondersteuning en veel heeft men “van horen zeggen” waarbij allerhande tegenstrijdigheden aan bod komen. In deze materie liggen voor het beleid enorme uitdagingen. Over de aanvraag van een lening bij het lokale OCMW stelt een alleenstaande moeder met twee kinderen het volgende.

“Ik durf dat niet te vragen; en zouden ze dan ook niet denken dat ik nu met mijn leefloon kan toekomen... wat echt niet het geval is hé.”

2.2. Maatschappelijk kwetsbare allochtone families van Marokkaanse en Turkse origine, wonend in Vlaamse steden

2.2.1. Huidige culturele dynamiek

Omtrent vrijetijdsbesteding zijn er voor de eerste generatie wat betreft hun eigen persoon, geen opmerkelijke grote verschillen tussen de beginjaren van hun aankomst, de latere gezinsherenigingen en het heden. De mannen zoeken graag hun vrienden op, bijna altijd in een naburig theehuis of buurtcafé, waar zij keuvelend – met de tv op kanalen van het thuisland – de grote en kleine dingen des levens bespreken. Sommigen kaarten of spelen een partijtje backgammon; ook worden er kranten, veelal uit het thuisland, gelezen. Vrouwen bezoeken elkaar thuis, vergezeld van hun kleinere kinderen, waarbij zij elkaar met sommige huishoudelijke taken helpen. Het doen en laten van de leden van de eigen gemeenschap en de zorg voor hun kinderen zijn twee belangrijke gespreksonderwerpen. Tijdens de zomer en warme(re) lente- en herfstdagen worden naburige parken graag door groepjes vrouwen met hun kinderen gefrequenteerd. 's Avonds of in het weekend worden zij soms vergezeld van hun echtgenoten. Ook groepjes mannen bezoeken tijdens de zomer wel eens het naburige park of vinden voor hun ontmoetingen een groene(re) plek in de stad. Bijna nooit waagt men zich ver van de woonst waardoor heel wat gezinnen aan de eigen (etnische) stadswijken gebonden blijven. Wel trekt een aantal jongens en mannelijke tieners er in groepjes verder op uit. (zie infra)

De band met het thuisland

De eerste generatie van kansarme Marokkaanse en Turkse allochtonen ging en gaat per grote uitzondering voor enkele of meerdere dagen naar het buitenland op vakantie, tenzij hieronder bezoeken worden begrepen van wat in de vakliteratuur bekend staat als *Visiting Friends and Relatives* (VFR); in casu reizen naar de familie van het thuisland en/of reizen naar geëmigreerde, verwante families in naburige West-Europese natie-staten. (zie infra) Ook personen uit niet-kansarme allochtone Marokkaanse/Turkse subculturen beamen dit gegeven.

“Een dagje naar Brugge, naar zee, een pretpark, ... Ik moet wel zeggen dat ik daar geen Marokkaanse families ben tegengekomen. Ons gezin was een buitenbeentje als migranten, wij woonden in een internationale gemeenschap, ik ging naar een internationale school, mijn vrienden kwamen bij wijze van spreken uit de hele wereld. Regelmatig gingen wij ook skiën in Zwitserland of Italië, maar dat was voor 99,99% van de toenmalige eerste generatie, zeg maar: de ongeschoolde generatie, niet weggelegd.”; vierendertigjarige Belgisch-Marokkaanse man, zijn vader werkte voor een internationale politieke organisatie in Brussel waar het gezin in een residentiële wijk woonde.

Ook dagtrips in België werden en worden door de eerste generatie nauwelijks ondernomen. Zeker tijdens de eerste periode na de aankomst gaat het erom om zoveel mogelijk geld te sparen om naar de familie in het thuisland op te sturen.

“Wat zouden wij op vakantie gaan doen? Ten eerste hadden we er geen geld voor, al het geld dat we konden sparen, stuurden we naar onze achtergebleven families. Velen van ons sliepen toen met vijf, zes, zeven mannen op één kamer om juist zo veel mogelijk te kunnen sparen. Ten tweede, wij hadden thuis niet de gewoonte om op vakantie te gaan; het zou niet eens in ons hoofd opgekomen zijn om bijvoorbeeld eens naar de kust te trekken. Ten derde, de aanpassing verliep al zo moeilijk genoeg. Het heeft een tijd geduurd voor ik in Brussel mijn weg vond.”; Turkse man, zesenzestig jaar.

Het hoofddoel van gezinsreizen naar het thuisland houdt voor de eerste generatie een hartelijk weerzien met familie en kennissen in. Eenmaal in de vroegere leefomgeving aangekomen, reist men niet rond tenzij het winkelen in de meest naburige stad wordt gecombineerd met een doorgaans beperkte sightseeing. Er wordt bijna steeds bij familie gelogeerd. Vrouwen en oudere dochters schakelen zich gemakkelijk in het gasthuishouden in. Om de reizen te bekostigen, wordt er op een regelmatige basis gespaard. De eigen wagen of hiervoor speciaal ingerichte bussen die vanuit Antwerpen, Brussel en Gent vertrekken, zijn de belangrijkste vervoermiddelen. Turkse families blijken meer het vliegtuig aan te wenden dan Marokkaanse families. De frequentie en de tijdsduur van dergelijke reizen varieert. Als standaard kan een drie- tot vierwekelijkse vakantie om de drie jaar naar voor worden geschoven, maar niet altijd gaat het hele gezin mee. Het te besteden budget verschilt en wordt bepaald door factoren zoals afstand, grootte van het eigen gezin en financiële afspraken die met de gastfamilies worden gemaakt. De eerste generatie ervaart dergelijke reizen niet als vakantieparticipatie maar eerder als een avontuurlijke familiereünie die overigens in de praxis heel wat spanningen en problemen kan veroorzaken.

Personen van de tweede en zeker van de derde generatie beleven de reizen naar het thuisland op een gedifferentieerde wijze. Volgende reactie typeert de innerlijkheid in termen van een op zoek gaan naar een transcendente duiding.

“Indien je als acht- of twaalfjarige voor de eerste keer de geboorteplaats van je geëmigreerde familie aanschouwt of je doet dat als jongvolwassene, wel, dat is een zeer groot verschil. Als kind ben je dan inderdaad op vakantie, je kijkt met grote ogen naar die vreemde wereld die je ouders toch goed blijken te kennen; als tiener of volwassene zie je echter onmiddellijk andere zaken, de armoede bijvoorbeeld of het trage leven dat nog wordt geleid door de seizoenen. Je voelt je er op één of andere manier mee verbonden maar met je verstand weet je dat dit jouw wereld niet is.”; Belgisch-Marokkaanse vrouw, negenentwintig jaar.

Doordat de tweede en de derde generatie wel eens wordt ingeschakeld in allerlei taken in het thuisland, versobert of verdwijnt zelfs het vakantiegevoel bij heel wat personen.

“Sinds drie jaar ga ik elke grote schoolvakantie werken in ons huis dat mijn ouders bouwen in hun geboortedorp, samen met de familie van mijn oom (broer van vader). Voor mij is vakantie toch iets anders dan daar mijne nestel af te draaien! En ik ben al zeker dat ik daar nooit ga wonen. Zo’n boerengat!”; Belgisch-Turkse jongeman, zeventien jaar.

“Elk jaar gaat een afwisselend deel van ons gezin naar de geboorteplaats in Marokko van onze ouders ... ik ben daar niet altijd gelukkig om, maar ik begrijp mijn familie en ik wil hen niet teleurstellen. Wij logeren bij onze familie, ik doe huishoudelijke taken, ik doe boodschappen, ik ga naar de markt, ik was af, ik help mee het eten te bereiden, mijn broers herstellen mee de auto’s (thuisfamilie runt een garage), kortom, we zijn daar ingeschakeld. Dat is iets anders dan een vakantie in mijn ogen”; Belgische vrouw, éénentwintig jaar.

Samen reizen

Voor de tweede maar ook voor de derde generatie wordt vakantieparticipatie in grote mate bepaald of men – naar eigen zeggen en aanvoelen – behoort tot het gepolariseerde model van een zogenaamde open of een gesloten familie. “Open” refereert naar een duidelijke integratie en assimilatie van westerse gewoonten en gebruiken; “gesloten” duidt op het cultiveren van (meer) traditionele of zelfs verleden patronen uit het thuisland. Bij heel wat open families wordt de keuze van vakantieparticipatie, inclusief bestemming en tijdsduur, van de kinderen en kleinkinderen door de ouders, respectievelijk grootouders doorgaans gerespecteerd. Dit houdt niet in dat er geen – soms zelfs zeer geanimeerd – overleg aan vooraf gaat waarbij een consensus wordt gezocht. Vooral moeders en oma’s zijn bekommerd en kunnen zich vreselijk ongerust maken bij de idee dat hun kinderen en kleinkinderen voor een langere periode niet thuis zijn. Meisjes en jonge vrouwen hebben het ook moeilijker om hun keuze van vakantieparticipatie af te dwingen in vergelijking met jongens en jonge mannen. Wel zijn dergelijke keuzes door de financiële context beperkt. Bij gesloten families volgen de kinderen en kleinkinderen, en zeker meisjes en jonge vrouwen, de wensen en verzuchtingen van de ouderen waardoor op vakantie gaan zelfs niet eens bespreekbaar kan zijn. Binnen het geheel van de uitgebreide familie is er niet altijd een gelijkgezindheid over.

“Mijn oom was kwaad toen hij hoorde dat ik met enkele vriendinnen naar Parijs ging. Als jonge vrouw doe je dat niet. Moeder en vader moesten daar eens om lachen, gelukkig maar want ik ken andere gevallen ...”; Belgisch-Turkse vrouw, zesentwintig jaar.

Het leven in groep (familie) is een waarde die bij vele allochtone Marokkaanse/Turkse gezinnen wordt gestimuleerd. Voor jongens en mannen is “alleen zijn”, zonder hun vrienden, haast een straf. Jongens en mannelijke tieners van de tweede/derde generatie hangen tijdens de schoolvakanties dan ook graag in groepjes in parken en natuurdomeinen rond, ook al moeten zij zich daarvoor relatief ver verplaatsen. Een aantal onder hen ervaart dit zelfs als de ideale vakantie. Een minderheid van deze clubs, vaak met eigen culturele codes die gestalte geven aan een hiërarchisch lidmaatschap, bezondigt zich aan kwajongensstreken en haantjesgedrag, vandalisme of baldadigheden die gevoelens van onveiligheid bij andere bezoekers veroorzaken of versterken, ook al omdat de nationale media er dikwijls uitvoerig over berichten.

Transnationale families

Het fenomeen van transnationale families, families wier leden afwisselend in twee of meerdere natie-staten verblijven, heeft zich tijdens de jaren '80 in een Europese en mediterrane context sterk doorgezet. De dynamiek van transnationale allochtone Marokkaanse en Turkse families met Vlaanderen als één van hun verblijven, staat in schril contrast met de dagelijkse eerder statische leefpatronen van kansarme Vlaamse allochtone families. Transnationale families stralen dikwijls een internationaal elan uit. Veelal baten zij familie-zaken uit waaronder allerhande toeristische dienstverleningen in hun land van origine. Heel wat bedrijfjes floreren, alhoewel het de eerste jaren een niet gering doorzettingsvermogen eist. De transnationale families werkzaam in het toerisme hebben heel wat troeven. Hun kinderen en jongeren spreken de West-Europese toeristen in het Duits, het Engels, het Frans en het Nederlands aan, terwijl de ouders vertrouwd zijn met vele geplogenheden en cultuurpatronen van de West-Europese samenleving en cultuur. Verder leveren de uitgebreide families in het thuisland naar Westerse maatstaven goedkope werkkrachten en kennen zij de juiste weg om één en ander te realiseren; van een wettelijke vergunning tot de beste lokale producten. Transnationale families leiden naar hun eigen zeggen een niet altijd gemakkelijk maar boeiend bestaan.

“Ik hou van dit leven, van eind maart, begin april tot september, soms oktober ben ik in Turkije, dan draait ons pension, dat ik samen met mijn man en mijn broer run, op volle toeren. In de winter ben ik in België. Dan rust ik van het drukke seizoen uit. Ik denk dan na over wat we kunnen verbeteren in ons pension, ik overloop nog eens onze inkomsten en uitgaven, ik denk na over noodzakelijke investeringen. Mijn zesjarig zoontje gaat hier in Gent naar school. Ik wil dat zo houden. Als ik er niet ben, wordt hij opgevangen door mijn ouders en vooral door mijn oudste zus. Tijdens de zomervakanties verblijft hij wel meerdere weken bij mij in Turkije.”; Belgisch-Turkse vrouw, negenentwintig jaar.

“Het is niet altijd gemakkelijk geweest en het is nog altijd niet gemakkelijk maar we zijn door het ergste heen. De business opstarten was veruit het moeilijkste. Gelukkig kon ik rekenen op mijn twee neven die in Turkije alles in het oog hielden. We hebben daar een huis van onze familie verbouwd tot een klein hotel. En dan moet je opletten ... Je kan wel deuren in dat soort hout bestellen maar de vraag blijft of die deuren worden geplaatst in dat soort hout. Maar onze zaak marcheert. Het is een uitdaging om zo te leven tussen twee culturen, maar ik zou het niet meer anders willen”; Turkse man, vierendertig jaar.

2.2.2. Stimuli en motivaties omtrent vakantieparticipatie

De kinderen

Voor de overgrote meerderheid van Marokkaanse en Turkse allochtone families vormt het gezin en de familie de kern van het bestaan. De heersende culturele ideologie dicteert de ongeschreven wet dat kinderen en kleinkinderen het goed moeten hebben. Heel wat allochtone senioren, voornamelijk te vinden bij open families, onderschrijven vakantieparticipatie als een belangrijk onderdeel van de Vlaamse cultuur. Vanuit een bekommernis tot integratie van hun kinderen en kleinkinderen in de Vlaamse samenleving, moedigen zij vakantieparticipatie aan of ondersteunen zij deze op allerhande manieren.

“Mijn leven is grotendeels voorbij, tenminste in jaren. Ik ben een migrant. Ik ben een Turkse. Ik leef nu in Vlaanderen. Ik heb mijn man gevolgd, hij was hier in 1970, ik volgde in 1976, ik was toen zevenentwintig

en had al twee kinderen. Ik heb hier nog drie kinderen gekregen en grootgebracht. Nu ben ik oud. Maar ik verheug mij in mijn kinderen en kleinkinderen. Op vakantie gaan, hoort hier bij het leven. Zelf heb ik dat niet gekend. Ik heb daar ook geen behoefte aan. Het is hier goed. Mijn huis is in orde. Maar ik zal erop toezien dat mijn kleinkinderen niets zal ontbreken, ook niet op dat punt. Indien zij op schoolreis gaan, staat hier altijd wat extra's (onder meer geld, vijf euro) voor hun klaar."

In het denken over strategieën tot integratie van allochtonen wordt in sommige middens de *melting pot* theorie aangehouden. De kern ervan is de volgende. Op lange termijn zullen niet-Westerse allochtone subculturen in Vlaanderen bij Vlaamse en Westerse cultuurpatronen aansluiten, waardoor allochtone etnische reflexen en niet-Westerse wereldbeelden zullen verdwijnen. Deze visie wordt alleszins tegengesproken door vele (Belgisch-) Marokkaanse en Turkse ouders van de tweede en de derde generatie. Zij getuigen dat hun kroost met heel wat aandacht voor hun oorspronkelijke *roots* wordt opgevoed. Deze sociale gerichtheid naar afkomst en oorsprong schept nieuwsgierigheid bij allochtone kinderen en jongeren. "Van waar kom ik?" "Hoe leven de mensen daar?" "Hoe zou mijn leven eruit zien, mochten mijn (groot-)ouders niet zijn geëmigreerd?" Dergelijke pertinente identiteitsvragen omtrent de eigen wordingsgeschiedenis stimuleren reizen naar het thuisland al worden deze trips niet altijd door de betrokkenen zelf als vakantieparticipatie ingeschat. (zie supra) Ook allochtone tieners en jongeren stellen vandaag dat zij hun toekomstige kinderen de migratiegeschiedenis van hun familie niet willen onthouden. Velen onder deze jongeren dromen ervan om "het beste uit de Vlaamse cultuur en het beste uit de Marokkaanse, respectievelijk Turkse cultuur te combineren". Reizen naar het thuisland en elders op vakantie gaan, zitten wel degelijk in het nagestreefd pakket van deze *ad culturam* ("op weg naar een nieuwe cultuur").

Het bezoeken van vrienden en familie

Een drijfkracht tot vakantieparticipatie is duidelijk het reizen naar het 'thuisland' (zie supra). Dit reizen wordt opgepoord door bijzondere gebeurtenissen zoals het huwelijk of het overlijden van een familielid met aanzien in Marokko/Turkije. Het kan geen verwondering wekken dat voor de meerderheid de regel geldt: hoe heuglijker de gebeurtenis, hoe meer een vakantiestemming wordt bereikt. Ook bij ingewikkelde erfeniskwesties wordt naar het thuisland gereisd. In vele gevallen gaat de man dan alleen, al dan niet vergezeld van de oudste of een oudere zoon.

Ook het opzoeken van geëmigreerde, verwante families, verblijvend in Vlaanderen/België of wonend in Belgische buurstaten is een stimulans om op reis te gaan. Door de bank genomen wordt er met de auto gereisd en wordt het bezoek door meerdere gezinsleden afgelegd. Naar het buitenland is de tijdsduur doorgaans enkele dagen, tijdens schoolvakanties of een verlengd weekend. Bij de eerste generatie staat – zoals bij reizen naar het thuisland – het weerzien met de familie centraal. Men geniet ervan om samen te eten, allerlei nieuwtjes uit te wisselen, naar een naburig park te wandelen of naar de moskee te gaan.

"Af en toe kom je een monument of een mooi gebouw tijdens de wandelingen tegen, daar wordt wel eens iets over gezegd, vooral door de kleinzoon van mijn zus, die gestudeerd heeft. Een officiële gids hoeft voor mij niet."; Turkse vrouw, vijfenzeventig jaar, sinds haar aankomst in 1969 in Antwerpen brengt zij en haar gezin om de twee à drie jaar een bezoek van circa vier dagen aan haar familie in Hamburg.

In tegenstelling tot de eerste generatie beschouwt de tweede en vooral de derde generatie dergelijke VFR vaak wél als vakantieparticipatie. De voordelen worden onderstreept. Er wordt goedkoop bij familie gelogeerd om van daaruit de stad of de regio te verkennen. De *state of mind* (gemoedsgesteltenis) is bij heel wat personen verschillend van reizen naar familie in het thuisland.

“Je blijft in het Westen, je herkent ook bij je leeftijdgenoten van de bezochte familie dezelfde patronen van te behoren tot een allochtone minderheid. Deze verstandhouding maakt je vrij. Je trekt de stad in met compagnons de route. Je bent op vakantie. Op bezoek in je thuisland ben je meer gespannen, ben je meer op je hoede om niets verkeerd te doen.” Belgisch-Marokkaanse jongeman, zeventien jaar, regelmatig familiebezoek aan een verwante familie in Lyon.

Dat deze VFR een daadwerkelijke aansporing tot vakantieparticipatie is, kan ook worden afgeleid uit de teleurstelling die sommige personen ervaren indien geconfronteerd met eerder geïsoleerde, gesloten families.

“Toen ik hoorde dat wij onze familie in Londen gingen bezoeken, was ik razend enthousiast. Ik had al mijn familie in Amsterdam bezocht en ik had er een fijne vakantie. Onze familie in Londen woonde in een wijk die zij amper verlieten. Ik dacht een wereldstad te zien! De realiteit was dat ik er vijf dagen niets gezien heb ... alleen de wijk waar onze familie verbleef. Wat een afknapper!”, Belgisch-Turkse jonge vrouw, achttien jaar.

Ook het omgekeerde gebeurt. Familieleden uit naburige natie-staten bezoeken de verwante allochtone families in Vlaanderen. Het familiebezoek blijft centraal in deze ontmoetingen maar bij een aantal personen van de tweede en derde generaties ontwikkelt zich de trend om zich op te werpen als gids en *cultural broker* waarbij de eigen familie wordt aangewakkerd tot vakantieparticipatie.

“Elk jaar hebben we eind juli een reünie van onze (uitgebreide) familie. Wij zijn verspreid over Duitsland, Frankrijk, Nederland en wij, wonend in Genk. Volgend jaar (2009) is het weer onze beurt om de samenkomst te organiseren. Onze familie laat dat aan mij over. Vier jaar geleden hebben we de mijncité bezocht. Nu wordt het waarschijnlijk Bokrijk. Mijn zoon is er op schoolreis geweest en was er zeer te spreken over. Ik plan dan ook, ter voorbereiding, met ons gezin een bezoek aan Bokrijk.”; Marokkaanse man, dertig jaar.

Religie

Een minderheid van kansarme Marokkaanse en Turkse allochtonen vindt in de Islam een aansporende kracht om te reizen. Hun geloof leert hen dat het goed is om te leren appreciëren wat Allah in de wereld heeft gecreëerd. Een bezoek aan Mekka is voor deze groep het hoogste goed maar vaak financieel uitgesloten. Trips naar moskeeën in andere Vlaamse steden bieden een alternatief. Bijna steeds worden deze bezoeken als een bezielende meerwaarde in een diep-religieus leven omschreven; niet als vakantie.

In de context van gemengde huwelijken (Marokkaans/Turks-Vlaams) blijft vakantieparticipatie als cultuurpatroon gemakkelijk overleidend. De impact van de Vlaamse grootouders valt in deze materie moeilijk te overschatten. Zij zetten hun kleinkinderen tot dagtrips en vakanties aan. Bij een breuk met de Vlaamse familie

waarbij de Vlaamse moeder zich bekeert tot de islam, wordt vakantieparticipatie in kringen van allochtone kansarme, “gesloten” families duidelijk teruggeschroefd.

Transnationaliteit

Bij het reizen tussen beide woonplaatsen, groeit de idee bij transnationale families om oorden van rustpunten in te richten, waarbij vakantieparticipatie ontstaat.

“Ik reed vroeger als een gek om de afstand tussen Brussel en Izmir (Turkije) in steeds minder tijd te overbruggen. Twee jaar geleden reed mijn vrouw mee en die zei plots: dit lijkt mij een mooi stadje, waarom overnachten wij hier niet? Ik begreep in een flits welke mogelijkheden ik gedurende de voorbije jaren had laten liggen. Indien mijn vrouw meegaat, overnachten wij nu in enkele plaatsen die op onze reisweg liggen en soms rijden we zelfs wat om. Onze heen - en terugreizen zijn vakanties geworden”; Belgisch-Turkse man, dertig jaar, mede-uitbater van een familiepension in Turkije.

Ook het transnationale leven *an sich* biedt allerlei prikkels die vakantieparticipatie opwekken. Reizen wordt niet meer als uitzonderlijk ervaren.

“In ons leven ben je zeer mobiel. Je geeft dat door aan je omgeving. Onze kinderen kijken niet meer op indien zij horen dat hun vader enkele weken naar Turkije moet. Dat wordt meegenomen in hun opvoeding, in hun bestaan. Daardoor kweken zij een andere mentaliteit dan de heersende migranten cultuur waar ik ben in opgegroeid. Mijn moeder bijvoorbeeld heeft haar traject naar de buurtwinkels hier en ... dat is alles. Zij is in Brussel nooit verder geweest dan enkele straten verder. Nu spreekt zij ervan om eens mee te gaan naar ons pension.”, Belgisch-Marokkaanse vrouw, éénenveertig jaar, familiepension in Marokko opgericht in 2001.

Allochtone sociale en culturele barrières inzake vakantieparticipatie worden op deze wijze vanuit de allochtone transnationale subcultuur zelf doorbroken. De transnationale families zijn zich bewust van deze pioniersrol.

“We hadden een loodgieter nodig voor ons pension in Turkije. Via-via deden we beroep op de in Gent wonende Turk M. We waren zeer tevreden over zijn werk. M. wordt nu regelmatig in ons pension voor grotere klussen ingeschakeld. Tijdens het laagseizoen van vorig jaar heeft M. met zijn gezin twee weken in ons pension verbleven. Het was hun eerste vakantie en M. is zevenenveertig jaar.”

2.2.3. Drempels omtrent vakantieparticipatie

Onbekend maakt onbemind

Heel wat drempels omtrent vakantieparticipatie zijn in de hierboven aangegeven stimuli impliciet aangegeven. Deze weerstanden refereren vaak naar socio-culturele contexten. Om dit ten gronde te begrijpen, moet worden herinnerd aan de wordingsgeschiedenis van de eerste generatie van Marokkaanse/Turkse allochtonen

in Vlaanderen. In hun thuisland zijn zij niet vertrouwd met vakantieparticipatie. Uiteraard kennen zij het begrip toerisme maar de praxis ervan is niet aan hen besteed. Toerisme wordt geassocieerd met “rijk zijn” en ook wel met “het Westen”. Eenmaal in Vlaanderen en geconfronteerd met een totaal andere levenswijze, komt het erop aan om overeind te blijven. De cultuurschok is voor velen hard en in het thuisland wacht de familie op het beloofde en broodnodige te verdienen geld. De gezinsherenigingen brengen snel de nog grotere uitdaging om een leven – in termen van een toekomst – in Vlaanderen uit te bouwen. Er is geen financiële ruimte om “op vakantie te gaan” en er is ook geen mentale ruimte, noch een behoefte. In het wereldbeeld van de eerste generatie is er dan ook geen plaats voor vakantieparticipatie. De bewustwording dat vakanties, zij het bijna altijd passief, een rol in hun leven zullen spelen, wordt slechts ingezet door hun kinderen en kleinkinderen.

Religie

Het feit dat de migratie van deze doelgroepen naar Vlaanderen in vele gevallen een migratie van getransplanteerde gemeenschappen is, biedt steun en sociale cohesie om het nieuwe leven in Vlaanderen te organiseren. Tegelijk is het een voedingsbodem die conservatieve reflexen in de hand werkt. De *face-to-face* gemeenschappen uit het thuisland doen in de allochtone wijken van de Vlaamse steden hun intrede. Wie uit de band springt, wordt snel bekritiseerd. Zeker in de gesloten families van de eerste generatie is “eer” een ideologisch sleutelbegrip om het leven in te richten. De man moet een liefde voor deze eer ontwikkelen en moet deze eer naar buiten uit dragen. De vrouw moet steeds op haar hoede zijn om geen handelingen te stellen die deze eer kunnen bezoedelen. Er wordt gestreefd om dit waar te maken vanuit een diepgelovige voedingsbodem die vitaliteit aan het leven schenkt en het zin geeft. Sommigen zien in vakantieparticipatie een bedreiging van de na te streven ideologie.

“Op vakantie kan ik geen goed moslim zijn.”

“Goed (rein) leven eist een regelmatig leven.”

“Weg van huis (van de familie) zijn de verleidingen groter om niet meer zuiver trachten te leven.”

Ook bij de open families blijft er een duidelijk verschil in opvoeding tussen jongens enerzijds en meisjes en jonge vrouwen anderzijds. Deze laatsten worden veel meer beschermd en hebben daardoor heel wat minder bewegingsvrijheid. Zij worden meer gebonden aan het gezin en het ouderlijk huis.

“Mijn broers gingen dikwijls spelen in het nabijgelegen park. Als meisje mochten wij nooit lang van huis weg zijn. En zeker niet alleen. Dat was echt uit den boze. Mijn broers beschouwden die lange uren van ravotten in het park als vakantie, maar voor ons meisjes was dat niet weggelegd!”; Belgisch-Turkse vrouw, twintig jaar.

Bij zeer gesloten families wordt verwezen naar de islamitische traditie die stelt dat een vrouw niet langer dan een etmaal - sommigen houden het op drie dagen - alleen mag reizen, tenzij zij wordt vergezeld van een man die zij dan niet mag huwen. Voor deze families zijn meisjes die alleen op vakantie gaan, verderfelijk en onrein. *“Wat andere bevolkingsgroepen doen, is hun zaak maar dit zou een enorm schandaal in onze familie veroorzaken.”* Een voorgelegde reisbrochure met foto’s van zonnende vrouwen in bikini op het strand, lokt

hevige en/of verschrikte reacties uit; ook bij heel wat meisjes van de derde generatie van deze (zeer) traditionele gezinnen. Ook zwemmen ligt voor vrouwen van deze doelgroep niet voor de hand, tenzij men de hasema draagt (“islamitische” zwemkledij die alleen het gelaat, de handen en de voeten niet bedekt).

Negatieve ervaringen met het thuisland

Meningsverschillen over grote (politiek, opvoeding van de kinderen) en kleine items tijdens bezoeken aan de familie in het thuisland verpesten wel eens de sfeer, zelfs in die mate dat men niet meer terugkeert. Conflicten met de familie in het thuisland, escaleren soms zodat besloten wordt om nooit meer terug te gaan. Ook niet nagekomen financiële afspraken hypothekeren de reizen naar het thuisland of de vraag naar financiële steun wordt wel eens te veel zodat reizen naar het thuisland worden uitgesteld of afgeschaft. Verwijten van sommige dorpsbewoners van het thuisland dat de geëmigreerde families laf gevlucht zijn en niets meer te maken hebben met de ware identiteit van het dorp, hebben soms hetzelfde effect. Voor een aantal senioren van de eerste generatie is de gezondheid te wankel om nog trips naar het thuisland te organiseren.

De tweede en derde generatie kan eveneens afhaken voor reizen naar het thuisland, zeker indien het gaat om trips naar nog zeer traditionele streken.

“Ik ken personen die niet meer naar het thuisland terug willen omdat zij er voortdurend worden geconfronteerd met opmerkingen over onze levensstijl. Een kort rokje dragen bijvoorbeeld. Wij hebben dan zagezegd geen eer of beschamen de eer van onze familie. Met alle respect ... het is niet mijn fout dat zij ginder blijven steken zijn. Het geeft alleen maar onrust want je weet dat het je ouders pijn doet om te moeten horen dat zij ons verkeerd hebben opgevoed!”; Belgisch-Marokkaanse vrouw, achtentwintig jaar.

Een aantal personen van de tweede en derde generatie keert teleurgesteld van de reis naar het thuisland terug. Zij zijn met te grote verwachtingen vertrokken en/of hebben een te geïdealiseerd beeld van hun afkomst ontwikkeld; deze beelden worden dan doorheen het bezoek doorprikt.

“Mijn ouders hebben wat stenen van de bergen rond hun geboortedorp meegebracht. Deze stenen liggen op de ouderlijke kleerkast. Ik stelde mij dan ook een geweldig gebergte voor, haast mythisch. Toen ik die bergen voor de eerste keer zag, ik was twaalf, begon ik te lachen. Het was zo’n armzalige berg, een berg van niets. Ook het dorp viel mij zwaar tegen. Er viel niets te beleven. Ik ben nog twee keer met mijn ouders teruggekeerd omdat ik moest; heden ga ik niet meer.”; Belgisch-Marokkaanse man, achtentwintig jaar.

Andere personen van de tweede en derde generatie kiezen duidelijk voor hun bestaan in Vlaanderen/België en hebben zich – om verschillende redenen – van hun roots afgekeerd.

“Ik ben dat gezeik over Marokko en mijn culturele wortels, spuugzat. Waarom zou ik naar Marokko trekken? Ik ken die mensen niet. Ja, van grootvaders verhalen, hij is niet te stoppen als hij erover begint. De tijd van toen was in zijn dorp zoveel beter. Waarom is hij dan naar hier gekomen? Op vakantie gaan

naar Marokko? Sorry, maar ik ken betere plaatsen om vakanties door te brengen.”; Belgisch-Marokkaanse man, zesentwintig jaar.

Racisme

De xenofobie in Vlaanderen wordt door meerdere allochtone personen erkend als een drempel tot vakantieparticipatie in Vlaanderen zelf. Er wordt gewezen op het feit dat Vlamingen dit racisme niet altijd zelf zien of zelfs willen erkennen. Vooral jongere allochtone mannen kaarten dit gegeven graag aan en geven er heel wat voorbeelden over zoals bij bezoeken aan parken of gewoon bij wandelingen in de stad.

“In het park grijpen vrouwen verschrikt naar hun handtassen als wij voorbijkomen.”

“Sommige mensen tasten naar hun portefeuille wanneer ik hen voorbij stap.”

Taalachterstand

Het niet of gebrekkig kennen van de Nederlandse taal wordt door personen van de tweede en derde generatie wonend in Brussel, als een obstakel ervaren om dagtrips in Vlaanderen te maken.

2.2.4. Kansen en uitdagingen

Vakantie als middel tot sociaal-culturele integratie

Heel wat personen van de tweede en de derde generatie zijn zich ervan bewust dat zij in Vlaanderen een wordingsgeschiedenis opbouwen van welbepaalde etnische subculturen. In dit proces heeft vakantieparticipatie een belangrijke integrerende functie. Het biedt meerdere vensters op de wereld waarbij de dragers van allochtone subculturen een vernieuwde culturele identiteit ontdekken die hen bevrijdt uit het stigmatiserend keurslijf om alleen maar kinderen van migranten, van zogenaamde tweederangsburgers, te zijn. Zoals sport werkt vakantieparticipatie aan een samenhang die de heersende wij/zij tegenstelling tussen autochtonen en allochtonen, met daaraan verbonden negatieve waardeoordelen en stereotypen, countert. Vakantieparticipatie biedt dan kansen tot een dynamische identiteit die de eigen allochtone leefwereld transcendeert in een bredere levens- en wereldbeschouwing.

De groeiende trend waarbij de tweede en vooral de derde generatie de familie in het thuisland aanwendt als uitvalsbasis om trips in de nabije omgeving te maken, biedt heel wat kansen om dit waar te maken.

“Sinds enkele jaren neem ik vriendinnen mee naar de geboorteplaats van mijn ouders. Wij logeren bij familie en trekken er geregeld enkele dagen op uit om andere plaatsen te bezoeken. Dat is heel fijn. Ik heb zo al heel wat interessante plaatsen bezocht. Wij huren een auto en hebben uiteraard het voordeel van de aanwijzingen van onze familie in Turkije om bijvoorbeeld mooie plekjes te bezoeken”, Belgisch-Turkse vrouw, éénentwintig jaar.

Ook meer gesloten families kunnen in dit proces gemakkelijker instappen en de financiële drempel is minder hoog. Op deze wijze wordt er geleerd om de culturele wortels in een verdiepend perspectief te ontdekken vanuit affectieve wordingsprocessen die zelfkennis en kritische zin omtrent het eigen bestaan aanbieden.

Transnationale families bieden een doorsnede van globalisering en globalisering aan, vanuit een economische *bottom up* beweging die – in vele gevallen – waarachtige integratie tussen Europese, Marokkaanse en Turkse culturen en subculturen heeft aan te bieden. De structuren waarin zij vandaag echter hun activiteiten ontplooiën, zijn vaak nog een administratief kluwen wat statuut en rechten/plichten betreft. In deze materie ligt een grote uitdaging voor het Europa van de éénetwintigste eeuw.

Het aanbod structureren en afstemmen op de doelgroep

Heel wat jonge allochtonen vinden naar eigen zeggen in Vlaanderen amper hun weg in de reisindustrie. In het bestaande aanbod voelen zij zich zeker niet thuis. Nochtans is er een groeiende interesse om stadsculturen te bezoeken, in casu etnische wijken die refereren naar hun eigen thuisland. Heel wat initiatieven worden terzake door henzelf georganiseerd, terwijl zij vragende partij zijn voor een meer professionele aanpak. Het ondersteunen en begeleiden van allochtone reisbureaus waarbij orde in de hedendaagse wildgroei wordt geschapen, is een uitdaging die zowel consumenten als producenten ten goede komt. Indien de huidige Informele en kleinschalige netwerken en initiatieven, in handen van allochtonen, meer met elkaar samenwerken, kan een hogere kwaliteit op alle niveaus worden bereikt.

“Heb jij al een allochtoon op vakantie in het tv-programma Vlaanderen Vakantieland gezien?” “Sla eens brochure van welke touroperator dan ook open, zie jij een foto van een allochtoon gezin in een hotel, een vakantiewoning ... zelfs op kampeerterreinen vind je ons in die brochures niet terug!” Dergelijke opmerkingen zijn tijdens de research meerdere keren genoteerd. Heel wat allochtonen van de tweede en de derde generatie die op vakantie willen gaan, voelen zich helemaal niet aangesproken door de huidige media van de Vlaamse toerisme sector. In dit domein liggen nog zeer grote uitdagingen die alleszins een mentaliteitswijziging eisen in vele cultuurdomeinen van de Vlaamse samenleving.

“Op school kregen we de opdracht om iets naar voor te brengen inzake vakanties. De lerares keek in onze richting, we waren met twee allochtone Turkse meisjes in de klas, en zei: tja, misschien kunnen jullie iets doen omtrent wat jullie thuis regelmatig eten zodat we wat meer te weten komen over het Turkse ras (sic). Ze bedoelde dat niet slecht, het was een lieve juf, zeker geen racist, maar ja, dit zegt genoeg zeker ...”; Belgisch-Turkse vrouw, negentien jaar.

2.3. Erkende politieke vluchtelingen (inburgeraars) met bijzondere aandacht voor de Tsjetsjeense bevolkingsnunit

2.3.1. Huidige culturele dynamiek

Op vakantie gaan, ontstaat langzaam

Politieke vluchtelingen zijn dankbaar voor hun hernieuwd leven, zeker diegenen die met hun gezin een nieuw bestaan opbouwen.

“Ik zeg u dat voor mijn vrouw en mijzelf een brood gaan kopen om de hoek, al vakantie is. Mijn kind wandelend naar school brengen en afhalen, wel, dat is voor mij vakantie. Ik ben vrij, mijn gezin is vrij, we hebben de verschrikking overleefd!”; Afghaanse man, tweeënveertig jaar, sinds drie jaar erkend politiek vluchteling.

Voor het gros van de inburgeraars komt vakantieparticipatie slechts in zicht na een ruime periode van verblijf in Vlaanderen. Voor politieke vluchtelingen is dat zeker niet anders. De eerste maanden moet men immers tot zichzelf komen terwijl alle energie de eerste jaren wordt opgeslorpt door het inrichten van een menswaardig bestaan, doorgaans met weinig financiële middelen. De procedure tot erkenning van het statuut van politiek vluchteling sleept verder niet zelden jaren aan en beperkt de bewegingsruimte in grote mate. Voor sommige politieke vluchtelingen en slachtoffers van mensenhandel, weegt de erfenis van het verleden te zwaar met depressies tot gevolg. Dit geldt overigens ook voor heel wat economische vluchtelingen. De vereenzaming kan dan nog groter worden waarbij negatieve zelf- en wereldbeelden accumuleren en een deculturatieproces wordt ingezet. Zowel de zich eigen gemaakte cultuurpatronen van het thuisland als de heersende cultuurpatronen in het nieuwe verblijf (Vlaanderen) worden dan afgewezen. Het zelfvertrouwen ebt weg. Het laatste aan wat deze personen denken, is op vakantie gaan.

“Wij waren ziek van wat wij allemaal hebben meegemaakt. Rust en ontspanning, dat hadden wij nodig. Maar daar durfde ik toen niet aan denken. Ik durfde zelfs niets te plannen. In de beginperiode van ons verblijf hier, leefden we echt van dag tot dag. Er was ook zoveel te regelen ... Het was zeer moeilijk. Het is tot vandaag nog moeilijk maar we hebben in al die jaren veel geleerd waarbij op vakantie gaan, langzaam is ontstaan.”; Tsjetsjeense vrouw, veertig jaar, dertien jaar met haar gezin in België.

Informele netwerken

Reizen naar het thuisland zijn voor heel wat inburgeraars financieel niet haalbaar en voor politieke vluchtelingen in het bijzonder zeer risicovol. In sommige gevallen worden dergelijke tochten toch ondernomen, voornamelijk door jongemannen; vaak alleenstaanden. Anderzijds bestaan er informele netwerken in Vlaanderen om verwante families en landgenoten in Europa of in enkele gevallen buiten Europa op te zoeken. Wij beperken ons tot één voorbeeld. Het is bekend dat heel wat Koerden Turkije hebben verlaten door hun strijd voor een onafhankelijk Koerdistan. Deze exodus heeft tot het ontstaan van tientallen grote en kleine Koerdische gemeenschappen geleid, alom in Europa. Een aantal Koerden, voornamelijk kleine groepjes

mannen, bezoekt vanuit Vlaanderen en Brussel deze gemeenschappen. De bezoeken, vaak met de wagen, worden via het Internet of via GSM-verkeer geregeld. Sommigen hebben er een vakantiegevoel bij.

“We bespreken de situaties thuis in Turkije, hoe onze gemeenschappen in Europa evolueren. Zelf ga ik graag naar de gemeenschap in Turijn, omdat ik Italië een prachtig land vind. Je pikt altijd wat van de Italiaanse cultuur mee. Ik kuier graag rond op de Piazza Castello en breng altijd wat witte truffels mee naar huis. In 2006 heb ik in Turijn zelfs de Olympische Winterspelen bezocht.”; Koerdische man, veertig jaar, bestuur Koerdische kring wijk Casablanca (Leuven).

Samen reizen

Tsjetsjeense families die reeds meerdere jaren in Vlaanderen verblijvend, ondernemen graag dagtrips naar verschillende bestemmingen. Pretparken zijn populair bij gezinnen met jonge kinderen. De historische binnenstad van Brugge blijkt zeer populair en de positieve ervaringen van deze bezoeken worden gretig in Tsjetsjeense middens doorverteld zodat deze populariteit alsmaar toeneemt. *“Brugge moet je echt gezien hebben, dat is een must.”* Ook bestemmingen in Wallonië zijn geliefd. *“De Ardennen zijn uiteraard niet te vergelijken met onze bergen (Kaukasus), maar de heuvels bieden vergezichten en de natuur is er mooi. Wallonië doet ons mijmeren over ons achtergelaten land.”* Vaak worden daguitstappen met andere Tsjetsjeense families georganiseerd. Alhoewel opvallend vele Tsjetsjenen het Nederlands relatief snel leren, biedt samen reizen toch meer taalzekerheid. Vanuit hun culturele traditie zijn Tsjetsjenen collectief ingesteld wat door hun nieuw allochtoon statuut wordt verstevigd. Samen dagtrips organiseren, ligt dan ook voor hen meer voor de hand. De daguitstap biedt niet alleen verpozing.

“Je vindt steun bij elkaar, je praat wat bij, je deelt je ervaringen als nieuwkomers. Zo heb ik veel gehad aan B. die een zoontje van dezelfde leeftijd heeft en die ook wat problemen met haar zoon op school kende. En je leert je nieuwe thuisland beter kennen, want vele ogen zien meer dan één paar ogen!”; Tsjetsjeense vrouw, achtentwintig jaar.

Ook de regionaal georganiseerde Tsjetsjeense zelfhulpgroepen (VTGA, Vereniging Tsjetsjeense Gemeenschap Antwerpen; VTGL, Vereniging Tsjetsjeense Gemeenschap Leuven; enz.) werken het samenreizen in de hand. Meerdaagse vakanties met het eigen gezin worden vooral door de opgroeiende kinderen gestimuleerd. (zie infra)

Tsjetsjeense jongemannen die in het begin van de éénetwintigste eeuw naar Vlaanderen komen, trekken er graag in groep op uit. Deze daguitstappen staan in het teken van *“plezier maken”, “zich amuseren”* maar ook in *“het verkennen van het nieuwe thuisland”*. De bestemmingen zijn divers van aard, maar deze jongeren worden zeker aangetrokken door locaties en/of evenementen die kunnen rekenen op een grote toeloop zoals bijvoorbeeld de Gentse feesten. Zij hebben niet veel geld te besteden waardoor ook bestemmingen en activiteiten die niet veel financies eisen, duidelijk hun voorkeur genieten. De Tsjetsjeense jongemannen zien er niet tegenop om ook met andere niet-Tsjetsjeense jongemannen op te trekken. Ook worden weekends georganiseerd, naar een Vlaamse stad of naar de Ardennen. Er wordt dan bij vrienden of bij *“vrienden van vrienden”* gelogeerd. Bij dergelijke trips wordt er bijna steeds gebruik gemaakt van het openbaar vervoer waar men zich zeer tevreden over uitspreekt.

2.3.2. Stimuli en motivaties omtrent vakantieparticipatie

De kinderen

Een uitermate belangrijke drijfkracht van vakantieparticipatie bij vele gezinnen van inburgeraars in het algemeen betreft de invloed van schoolgaande kinderen. De kinderen vertellen thuis van geslaagde schoolreizen en dito excursies en leiden op deze wijze het cultuurpatroon in om met het gezin erop uit te trekken. De wil tot integratie leidt tot vakantieparticipatie. *“Indien wij hier willen slagen, is het normaal dat wij op vakantie met onze kinderen gaan. Onze kinderen moeten zich thuis voelen in hun nieuwe land!”*

Georganiseerde initiatieven hebben een vitale kracht

Eigen dynamische zelfhulporganisaties van inburgeraars, al dan niet de nationale grenzen van het thuisland overstijgend, organiseren allerlei activiteiten waarbij dagtrips in Vlaanderen, België en de Belgische buurlanden kunnen rekenen op een ruime belangstelling. Deze trips helpen heel wat politieke vluchtelingen uit hun isolement. Heel wat personen getuigen dat de bestemming ondergeschikt is aan het doel om er eens uit te zijn, om aan de dagelijkse sleur te ontsnappen. Bij diegenen die erin slagen om dergelijke daguitstappen op een regelmatige basis te organiseren en waarbij tevens heel wat deelnemers zich aanmelden, wordt vaak een kleine groep van charismatische leidersfiguren gevonden die enthousiast de organisatietaken op zich nemen, met veel oog voor de mogelijkheden van de participanten. Voorbeelden van dergelijke en door velen gewaardeerde initiatieven worden ondermeer gevonden bij Kongolese (Rwanda, Zwart-Afrikaanse) kringen in het Brusselse.

Integratiecentra of deelafdelingen ervan, buurtcomités of gemengde organisaties van inburgeraars en Vlaamse autochtonen – zoals bijvoorbeeld ontstaan uit het buurtopbouwwerk – onderkennen dikwijls de vitale kracht die uitgaat van vakantieparticipatie en nemen dan ook diverse initiatieven terzake. Dergelijke projecten prikkelen alleszins het in groepsverband ondernemen van vaak eerder bescheiden dagtrips zoals fietstochten, maar leiden in een aantal gevallen ook tot meerdaagse vakanties. Ook jaarlijks georganiseerde buurtfeesten bevorderen vakantieparticipatie.

“Het was in 2007 dat ons gezin voor de eerste keer werd uitgenodigd voor het jaarlijks buurtfeest. Wij waren toen twee jaar in België. Tafels werden op straat gezet. Zo hebben we onze burens van een totaal andere kant leren kennen. Een buur bezit een huisje in de Ardennen. Hij stelde spontaan voor dat wij daar eens op vakantie moesten gaan. We zijn daar nu al twee keer geweest.”; Somalisch gezin met twee kinderen, vier jaar in België.

Een cruciale rol als roerganger betreft goedlopende vrouwenwerkingen zoals onder meer het integratiecentrum Foyer in Molenbeek reeds jarenlang bewijst. Vrouwen bezoeken dan in dikwijls etnisch verscheiden samengestelde groepjes – samen met hun kinderen – diverse bestemmingen. De vrouwen uit de buurt of zelfs uit de hele stad (gemeente) komen op zeer regelmatige tijdstippen voor enkele uren samen, dikwijls een namiddag, waarbij zij zelf verscheiden activiteiten uitvoeren of zich door derden laten assisteren. De organisatoren gaan meestal behoedzaam te werk en leggen geen enkele druk wat betreft een constante aanwezigheid. *“Men komt zoals men is en men komt naargelang de eigen behoeften en noden.”* Een aantal van dergelijke vrouwenwerkingen is sedert enkele jaren begonnen met daguitstappen die niet alleen de cohesie

onder de vrouwen en de vrouwelijke nieuwkomers bestendigt maar ook de horizon van de deelnemers inzake de Belgische samenleving verruimt, zodat deze daguitstappen de integratie duidelijk bevorderen. Men wordt gedragen door de groep en tegelijk leert men België vanuit een ander gezichtspunt kennen.

Culturele gewoontes

De gewoonte om al dan niet op vakantie te gaan in het thuisland, heeft voor vele politieke vluchtelingen – en allicht ook bij inburgeraars – een belangrijke impact op hun vakantieparticipatie in Vlaanderen. Voor Tsjetsjeense jongemannen zijn vakanties in Tsjetsjenië dikwijls verbonden met sport. Zwemmen, paardrijden, allerlei gevechtssporten en jagen zijn meer dan een vrijetijdsbesteding. Dergelijke activiteiten maken van de jongere een man. Via sportclubs of jeugdbewegingen trekt men erop uit maar door de oorlog verdwijnen deze uitstappen. In Vlaanderen wordt getracht om deze sportactiviteiten terug op te nemen. Diegenen die zich hebben aangesloten bij een sportclub (gevechtssporten, gewichtheffen, zwemmen) beleven de wedstrijden buiten hun eigen woonplaats als een vorm van vakantie. *“Telkens er een competitie is, fleuren wij op, naar Brussel, naar Gent, ... dat is voor ons vakantie.”*

Een ander punt is dat alleenstaande inburgeraars/politieke vluchtelingen die huwen of een vaste relatie aangaan met een Vlaamse partner, snel betrokken worden bij de vakantieparticipatie van hun partner. Zij hebben daar doorgaans weinig of geen problemen mee. *“Het hoort bij de levenswijze van mijn partner, van de mensen hier.”* Dominante mannelijke inburgeraars die een relatie aangaan met een Vlaamse vrouw, vormen wel eens de uitzondering op deze regel. Sommigen drukken wel hun verwondering uit over de als omvangrijk ervaren uitgaven terzake. Indien deze gemengde huwelijken of relaties tot kinderen leiden, wordt de vakantieparticipatie ook gestimuleerd door de grootouders van de Vlaamse partner.

Het bezoeken van familie of vrienden

Tsjetsjenen bezoeken graag Tsjetsjeense verwanten in de buurlanden van België. Heel wat Tsjetsjenen maken niettemin een duidelijk onderscheid tussen deze trips en wat zij onder vakantie begrijpen.

“Het is een hartelijk weerzien met het uitwisselen van - soms droevige - nieuwtjes over onze families in West-Europa en in Tsjetsjenië waar wij dikwijls zeer tegengestelde informatie over ontvangen. In Berlijn, waar een deel van onze familie woont, hebben onze kinderen de laatste keer de dierentuin bezocht. Maar toch zie ik dat niet als vakantie.”; Tsjetsjeense man, veertig jaar.

“Op vakantie gaan, moet je plannen. Je moet een budget voorzien. Familiebezoek - ook in een andere Vlaamse stad dan je eigen woonplaats - is iets heel anders. Bij familiebezoek heb je onderdak, eten ... Een deel van mijn familie zit in Frankrijk. Wel, die zeggen: zorg dat je hier geraakt en wij betalen de terugreis. Zo gaat dat bij ons!”; Tsjetsjeense vrouw, dertig jaar.

2.3.3. Drempels omtrent vakantieparticipatie

Schuldgevoelens

Het sociale isolement is voor heel wat politieke vluchtelingen zeer hard om te dragen; zeker voor diegenen die zonder gezin of familie in Vlaanderen zijn verzeild. Naarmate de tijd vordert, slaagt er een aantal personen in deze eenzaamheid te doorbreken. Maar het besef *“wij hebben het gehaald; anderen (familie, vrienden, kennissen) niet ...”* leidt wel eens tot gevoelens van schuld en zelfs schaamte. *“Eenmaal hier aangekomen, heeft het lang geduurd voor ik in de spiegel durfde kijken en dat is nog steeds moeilijk.”* Sommigen blijven hieronder gebukt gaan en alhoewel een aantal onder hen erin slaagt een vernieuwd leven met heel wat mogelijkheden op te bouwen, is vakantieparticipatie een brug te ver.

“Het kan toch niet dat wij hier op vakantie zouden gaan terwijl je familie in zo’n onveilig land tracht te overleven ... Ik denk dagelijks aan hen. Op vakantie zou ik mij nog veel meer schuldig voelen!”; Rwandese vrouw, vierendertig jaar, twaalf jaar in België.

Financiële drempel

De financiële mogelijkheden van heel wat groepen van inburgeraars, waaronder vele politieke vluchtelingen, blijven beperkt waardoor verschillende opties van vakantieparticipatie onmogelijk zijn.

“In het Frans gedeelte (Wallonië) met enkele vrienden gaan paardrijden, dat is voor velen van ons een ultieme vakantiedroom. Dat doet ons denken aan Tsjetsjenië! Maar dat kost veel geld ...”; Tsjetsjeense man, vijftientig jaar, drie jaar in België.

Culturele gewoontes

Een niet gering aantal inburgeraars heeft vanuit hun thuiscultuur geen enkele ervaring met vakantieparticipatie. In hun vernieuwde leven in Vlaanderen ligt het dan ook niet voor de hand om vakanties als cultuurpatroon gemakkelijk op te nemen. Bijvoorbeeld, Tsjetsjeense landbouwers gingen amper of nooit op vakantie omdat zij hun boerderijen niet zomaar konden achterlaten. Naar hun zeggen, hadden zij geen enkele nood aan vakantie vermits zij dagelijks *“in een mooie en gezonde omgeving vertoefden”*. Deze informanten beschrijven hun woonomgeving in termen van *“een adembenemende natuur met uitermate gezonde lucht”*. Tsjetsjenen die in hun thuisland wel vakanties kenden, beklemtonen dat deze anders werden ingevuld dan in het Westen. De Tsjetsjeense gastvrijheid gold als een centraal uitgangspunt in hun vakantiegedrag. Voor vakantieaccommodaties kon men immers steeds terecht bij familie en verwanten of zelfs onbekenden. Daarom werd er weinig vooraf gepland.

“Reserveringen waren niet nodig! Dat kenden we niet. Je wist dat je welkom was en dat er steeds onderdak zou zijn. Je stuurt in onze cultuur nooit gasten weg. Zelfs als je ze niet goed of helemaal niet kent, stuur je hen nooit door. Ons eergevoel laat dat niet toe. Je kan je familie en jezelf niet sterker beledigen door een gast onderdak te weigeren. Je bent dan geen Tsjetsjeen meer!”; Tsjetsjeense man, eenenvijftig jaar, veertien jaar in België.

Tsjetsjenen die heden wel vakanties in hun leven hebben ingepland, geven dan ook graag toe dat zij hun vakanties doorheen de jaren hebben leren organiseren.

2.3.4. Kansen en uitdagingen

Vakantie biedt hoop en moed

“Je bent er eens uit”, “je ziet nieuwe dingen, je voelt je opnieuw mens”, “je komt tot rust”, “je kan de zaken eens op een rijtje zetten” ... Heel wat politieke vluchtelingen beamen dat vakanties (*“zelfs een wandeling in het bos”*) een rustpunt zijn en tegelijk moed bieden om door te zetten en hun vernieuwde leven in Vlaanderen uit te bouwen. Vooral daguitstappen en vakanties in de natuur blijken een dergelijke gemoedsrust te bevorderen. Het is een belangrijke uitdaging om aan dit gegeven meer aandacht te besteden in het huidige onthaalbeleid zodat ook meer politieke vluchtelingen dit leren ontdekken.

Vakantie als middel tot sociaal-culturele integratie

“Een doorslaggevend argument om een wagen aan te kopen was het feit dat we meer daguitstappen met de kinderen konden maken.” Deze uitspraak is afkomstig van een Tsjetsjeense familie die er regelmatig in Vlaanderen en Wallonië op uittrekt. Des te meer jaren politieke vluchtelingen in Vlaanderen verblijven, hoe belangrijker zij vakanties ervaren. Talrijke kleinschalige initiatieven omtrent vakantieparticipatie worden door hen zelf, en inburgeraars in het algemeen, genomen. Naar hun kinderen toe, beschouwen zij vakantieparticipatie immers als een waardevol element van integratie in de Vlaamse samenleving.

Trips en reizen in Europa door politieke vluchtelingen en niet-Europese inburgeraars leidt bij hen tot een beter inzicht van de Europese cultuur en de Europese integratie. Politieke vluchtelingen die dergelijke reizen hebben ondernomen, getuigen van de grote meerwaarde hiervan voor hun *Sitz im Leben* waarbij “het Westen” op een meer realistische wijze wordt ingevuld; een invulling die ook – via gesprekken en brieven – familie en vrienden in het thuisland bereikt.

Vakantieparticipatie geeft ook aan dat politieke vluchtelingen hun nieuwe thuisland beter leren willen kennen wat hen minder maatschappelijk kwetsbaar maakt.

“Soms trek ik er met enkele vrienden op uit; soms ga ik alleen. Altijd met het openbaar vervoer. Ik probeer wel die zaken te kiezen die gratis of haast gratis zijn. Het Steen in Gent vond ik fantastisch, daar ga ik zeker nog eens naar toe. Ook uitstapjes naar de kust doe ik graag, ik hang graag in de vismijn in Oostende rond. Ik tracht de bewijsjes van dergelijke uitstappen bij te houden. Het toont aan dat ik interesse heb voor wat hopelijk mijn nieuw thuisland zal worden. Ik denk er zelfs over om een boek van de geschiedenis van België te kopen om die historische gebouwen zoals het Steen beter te kunnen begrijpen!”; Irakese man, achtentwintig jaar, twintig maanden in België, procedure van erkend vluchteling is lopend.

Soms worden politieke vluchtelingen tijdens hun daguitstappen en vakanties geconfronteerd met vormen van xenofobie (*“kinderen worden uit de speeltuin gehaald indien onze kinderen er verschijnen”*) en racisme.

Anderzijds zijn positieve interacties tussen politieke vluchtelingen en autochtone bevolkingsgroepen veel te weinig bekend, ook bij politieke vluchtelingen zelf. Het volgende citaat bewijst dat wederzijds begrip kan ontstaan ten gevolge van vakantieparticipatie.

“Ik zat op het strand (Antwerpen, Sint-Anneke) met mijn twee kinderen. Spontaan zette een Vlaamse moeder zich naast mij en begon honderduit te vertellen. Ze wilde ook van alles weten over mij. Ik was toen pas erkend als vluchteling en begon mijn nieuwe leefwereld wat meer te begrijpen. Wel, aan die ontmoeting denk ik nog veel terug.”; Ghanese vrouw, vier jaar in België.

Een commissie van zeven wijzen stelde in 2006 aan de commissie Inburgering van het Vlaams Parlement een aantal waarden en normen van de Vlaamse samenleving voor. De vijf hoofdwaarden van vrijheid, gelijkheid, solidariteit, respect en burgerschap in combinatie met de drie stelsels van democratie, democratische rechtsstaat en pluralisme zijn alle elementen die doorheen verschillende aspecten van vakantieparticipatie, in casu dagtrips in Vlaanderen, op diverse wijze door inburgeraars/politieke vluchtelingen worden ontdekt. In de cursus maatschappelijke oriëntatie kan vakantieparticipatie als een fundament of tenminste als een belangrijke invalshoek aan bod komen.

2.4. Vlaamse rolstoelgebruikers

2.4.1. Huidige culturele dynamiek

Een toenemend aanbod

Door de grote verscheidenheid van de groepen rolstoelgebruikers bestaat er heden een uitermate gevarieerde vakantieparticipatie, echter niet altijd door de doelgroepen gekend (zie infra). Sinds de laatste decennia wordt het aanbod tevens steeds meer uitgebreid. De groeiende mentaliteitswijziging om alsminder de handicap te beklemtonen, speelt hierin een voortrekkersrol. Anderzijds worden meer infrastructuur voor rolstoelgebruikers toegankelijk waarbij sommige toeristische bestemmingen een pioniersrol hebben gespeeld en/of spelen. Ook de rolstoel zelf biedt steeds meer technische mogelijkheden.

Er zijn diverse vormen van vakantieparticipatie voor rolstoelgebruikers; in grote en kleine groepen van rolstoelgebruikers zelf, in gemengde groepen (met personen die niet in een rolstoel zitten), in familie- en/of gezinsverband en/of met vrienden, zelfstandig. Zoals bij iedereen speelt het financiële aspect een rol. Heel wat rust- en verzorgingstehuizen (RVT's) nemen terzake niettemin verschillende – door de doelgroepen toegejuichte – initiatieven om zoveel mogelijk rolstoelgebruikers van de daguitstappen/vakanties te laten genieten.

Samen reizen

Haast alle rolstoelgebruikers houden in hun vakantieparticipatie duidelijk rekening met de wensen van hun begeleiders, indien deze tot hun gezin, familie en/of vrienden- en kennissenkring behoren.

“Ik kijk zeker niet alleen naar wat ik op mijn vakantie kan gaan doen. Ik informeer mij vooraf of mijn vriend er ook iets aan heeft”; man, vierenveertig jaar.

“Twee jaar geleden maakte ik met mijn oudste broer een boottocht langs allerlei kanalen en rivieren in Wallonië. Ik vond het fantastisch. Ook de andere toeristen (een zevental) vielen enorm goed mee. Maar mijn broer vond het maar helemaal niets. En die vakantie duurde veertien dagen. Ik voelde mij toen ... ja, schuldig omdat ik voor die vakantie had gekozen. Het was een zeer onaangenaam gevoel en het bedierf veel van mijn vakantie.” ; jonge vrouw, negentien jaar.

Voor rolstoelgebruikers is het dan ook belangrijk dat de hele entourage (gezin, familie, begeleiding) die mee op dagtrip/vakantie is, *“een fijne tijd heeft”*, zoals een Limburgse rolstoelgebruiker het samenvatte.

“Je ziet soms meewarige blikken van andere toeristen indien mijn nichtjes en neefje naar de skipiste trekken. Zie die hier nu zitten ... Maar het is juist omgekeerd! Ik hou ervan om hen de berg te zien afkomen. Ik luister ‘s avonds zeer graag naar hun verhalen van wat zij allemaal hebben meegemaakt. Dan beleef ik die tochten mee!”; vrouw, vierenzestig jaar die jaarlijks twee keer met het gezin van haar zus naar Oostenrijk op vakantie gaat.

Bij georganiseerde groepsreizen is de rol van de officiële begeleiders cruciaal. Vele rolstoelgebruikers geven aan dat een dergelijke begeleiding niet altijd eenvoudig is. *“De begeleiders moeten zo een beetje schipperen hé, te weinig inlevingsvermogen is natuurlijk dodelijk; anderzijds is een te betuttelende houding ook uit den boze.”* Bij kinderen en jongere informanten is er geen consensus omtrent de rol van de ouders en de familie in dit alles. De meningen lopen uiteen van *“Mijn ouders begrijpen mij, zij hebben mijn zelfstandigheid al op zeer vroege leeftijd gestimuleerd, ik kan mij tijdens de vakantie helemaal uitleven”* tot *“Mijn mama is het ergste hierin, ik mag van haar niets op vakantie zonder dat zij erbij is en dan nog mag er niet veel.”*

Nieuwe communicatievormen

Oudere rolstoelgebruikers geven aan dat zij in tegenstelling tot vroeger meer rechtstreeks worden aangesproken inzake hun wensen en noden door de dienstverlenende personen in het toerisme. Toch heeft elke rolstoelgebruiker meerdere negatieve ervaringen inzake deze communicatie. Het letterlijk over hun hoofd heen praten en zich rechtstreeks richten tot de begeleiding zonder de rolstoelgebruiker hierbij te betrekken, zorgt bij heel wat rolstoelgebruikers nog steeds voor heel wat frustratie.

Een stijgend aantal rolstoelgebruikers gebruikt hedendaagse communicatiemiddelen zoals het internet om meer informatie te verkrijgen over de vakantieaccommodaties. Jongere rolstoelgebruikers vinden elkaar via media zoals Facebook en houden elkaar op de hoogte van *“grote en kleine zaken”*; over het gegeven of er al dan niet trappen zijn in en rond het hotel/pension tot het item van extra handvaten in de badkamer. Ook de nabije omgeving komt aan bod.

"Het is één ding als je hotel bij wijze van spreken vijf sterren haalt inzake rolstoelvriendelijkheid, maar als de directe omgeving maar één ster haalt dan zit ik daar ... Als rolstoelgebruiker heb je écht meer info nodig dan wat er in de brochure staat."; man, negenentwintig jaar.

De trend groeit hierbij om het gehele plaatje van de accommodatie te bekijken waarbij ook het gedrag en de inzet van het personeel wordt besproken. De meeste jonge rolstoelgebruikers stellen onomwonden dat zij de aangeboden informatie op websites van andere rolstoelgebruikers zeer vertrouwen en dat deze gegevens een belangrijke invloed hebben op de keuze van hun bestemmingen. Ook worden er via het Internet verschillende chatsessies georganiseerd ter bespreking van verscheiden aspecten van de vakanties. Een aantal informanten beklemtoont het gegeven dat sommige rolstoelgebruikers wel eens te ver gaan in hun negatieve analyses van de accommodatie en vooral van het personeel.

2.4.2. Stimuli en motivaties omtrent vakantieparticipatie

Er even uit zijn, net als iedereen

Een voor de hand liggende motivatie om een dagtrip of een in tijd beperkte vakantie te organiseren of mee te maken, betreft de drang *"om de dagelijkse sleur te doorbreken"*; *"de gedachten eens te verzetten"*, kortom *"om er eens uit te zijn"*. Zeker de rolstoelgebruikers die zeer afhankelijk zijn van begeleiding of diegenen die in een voorziening wonen, geven dit aan. Toch mogen de verwachtingen omtrent het aanbod niet worden onderschat. Heel wat informanten onderstrepen dat er voor hen wat vakantieparticipatie betreft, geen onderscheid is tussen *"rolstoelgebruikers en gewone mensen"* en/of *"dat er geen onderscheid zou mogen zijn"*.

"Wij willen zaken zien, dingen beleven. Ze moeten ons niet aan de zeedijk voor enkele uren parkeren hé!"; vrouw, vierendertig jaar.

De verwachtingen en de uiteindelijke vakantieparticipatie zelf zijn zeer gevarieerd en worden bepaald door de persoonlijkheid en de mogelijkheden van de rolstoelgebruiker en eventueel haar/zijn begeleiding. Ook bij groepsreizen komen verschillende elementen aan bod, naargelang de interesse en de doelen van de betrokkenen.

Relativering van de handicap

Rolstoelgebruikers vinden in daguitstappen en vakanties dragers van troost, hoop en kracht.

"Ik voel mij zo nietig tegenover die bergen, die prachtige natuur, die bossen en geweldige wouden, de dieren ook. Dan ben ik verheugd dat ik dat allemaal mag zien en mag ervaren, in mijn binnenste borrelt een diepe blijdschap op, ik zit aan het meer te mijmeren en ik vergeet mijn handicap, of beter: mijn handicap is niet meer belangrijk, mijn handicap heeft niets meer te betekenen, wij zijn allemaal maar gewoon mensen, nietig tegenover de wonderbaarlijke natuur!"; man, veertig jaar.

“Op vakantie trek ik altijd naar historische gebouwen en musea. In het aanschijn van die rijke histories, word ik stil. Ik ben mij dan bewust van de kleinheid van elke mens; in dat besef is mijn handicap maar een detail!”; vrouw, zesenvijftig jaar.

De pracht van de natuur en de rijkdom van de geschiedenis zijn maar twee voorbeelden die een bewustzijn van de beperktheid van de mens aanbieden. De fysische handicap wordt erbij overstegen en dergelijke bewustzijnservaringen worden mee naar huis genomen waar zij opnieuw worden beleefd.

“Als ik het moeilijk heb, dan bekijk ik op mijn laptop de foto’s van mijn reis naar Australië. Ik leef dan weer helemaal op”; vrouw, achtentwintig jaar.

Persoonlijke relaties opbouwen en uitdiepen

Rolstoelgebruikers die in een RVT verblijven, onderstrepen graag dat daguitstappen de goede sfeer en de sociale cohesie onder de bewoners bevordert. *“Over onze uitstappen wordt nog lang nagekaart.”* De dagtrips zijn veel meer dan een verstrooiing. Directies, personeel en de rolstoelgebruikers stimuleren de uitstappen alhoewel het een hele organisatie inhoudt.

“Twee jaar geleden waren we hier ook (Planckendael). Op onze terugreis naar Turnhout valt onze bus in panne. Dat is een heel gedoe geweest, we zijn slechts na middernacht thuisgekomen. Planckendael is voor ons een begrip geworden om ‘te laat te komen’. Als het vieruurtje in de namiddag wat later komt, zeggen we lachend: het moest zeker van Planckendael komen.” ; man, zesenzestig jaar.

Bij daguitstappen vanuit het RVT voelt een aantal rolstoelgebruikers zich gedragen door de groep. Er wordt een sociale identiteit gecreëerd, een emotionele verbondenheid die aanspoort om dagtrips te maken. Ook noteert men andere reacties bij derden.

“Je arriveert er met vijftien, twintig rolstoelgebruikers, je voelt je dan beschermd in de groep en je ziet ook niemand of zeer weinigen van het personeel of van andere aanwezige toeristen nog vreemd opkijken. Indien ik alleen met mijn dochter, haar man en hun kindje een reisje maak, wel, dan durven ze je in sommige restaurants toch wel ..., hoe zou ik het zeggen ... in een donker hoekje zetten.” vrouw, vijftig jaar.

De band tussen begeleiders en rolstoelgebruikers wordt tijdens daguitstappen en vakanties verstevigd waardoor langdurige en innige vriendschappen ontstaan die op hun beurt vakantieparticipatie aanwakkeren. Vele rolstoelgebruikers bevestigen hierbij graag hun speciale band met hun begeleiders.

“Ik heb Jules leren kennen op een trip naar Parijs. Jules is op pensioen en hij begeleidt vrijwillig groepen - zoals de onze - die op vakantie gaan. Jules stelde zelf voor om onder ons twee naar een vernissage te gaan. Wij houden beide van kunst. Dat viel zo goed mee dat wij nu haast maandelijks een tentoonstelling bezoeken.”; vrouw, achtendertig jaar.

Positieve ervaringen omtrent accommodaties maar nog meer inzake menselijke relaties waarbij de rolstoelgebruiker met respect, *“als een persoon”*, wordt benaderd, voedt het gegeven om naar dezelfde (vakantie-) bestemmingen terug te keren. Een opvallend groot aantal getuigenissen bevestigt dit feit.

“Mijn beste vakantie was ongetwijfeld vorig jaar, ik verbleef tien dagen in een klein hotel in Sicilië met mijn vrouw en twee kinderen. Ik vergeet nooit de eerste avond. De hotelier zat aan een apart terrastafeltje waar hij constant met rekeningen bezig was. Hij zag mij en nodigde mij na onze maaltijd aan zijn tafeltje uit. Wel, ik heb bijna mijn hele vakantie aan dat tafeltje gezeten. Uren! Het tafeltje stond op een strategische plaats zodat je alles kon observeren wat er gaande was. Ik heb met die man over alles en nog wat gepraat. Of we zaten samen bij een glas wijn wat in de late namiddag te soezen. Of we keken voetbal. Ook mijn vrouw en mijn twee kinderen amuseerden zich geweldig. Ze zagen ook dat ik het goed had. Iedereen behandelde mij met respect. Na een dag of twee, drie klasseerde ik al mee de rekeningen van de andere vakantiegasten wat betreft hun uitgaven in de bar, de eetzaal, de minigolf, etc. Ik kijk nu al uit naar mijn volgende vakantie want ik ga niet meer op een ander gaan. Ik heb mijn ideale vakantieplek gevonden ...”; man, drieëndertig jaar.

2.4.3. Drempels omtrent vakantieparticipatie

Een niet-optimaal aanbod

“De rolstoel gaat mee op vakantie!” Rolstoelgebruikers verwijzen naar diverse letterlijke drempels omtrent accommodaties die hun daguitstap en/of vakantie helemaal verknoeien: *“te smalle gangen en deuringangen, te grote lavabo’s waardoor men niet aan de kranen kan, ...”*. Rolstoelgebruikers die zelf groepsreizen begeleiden, stellen wel dat sommige rolstoelgebruikers onrealistische verwachtingen terzake hebben. Zij plaatsen dit gegeven in de context *“dat je onder rolstoelgebruikers alle soorten van mensen hebt en voor sommigen is het inderdaad nooit goed!”*. Verder wijzen zij op het sneeuwbaaleffect dat zo kan ontstaan waarbij de hele groep door een klaagcultuur wordt aangestoken.

Heel wat rolstoelgebruikers kennen het voor hen ingerichte aanbod helemaal niet. Anderen zijn maar voor een klein deel op de hoogte. Sommigen vinden het aanbod te pover en/of te fragmentarisch. Een aantal vindt het dan weer te weinig gevarieerd. Sommigen storen zich aan het feit dat een aantal aanbiedingen alleen in het laagseizoen wordt aangeboden. Anderen voelen zich belemmerd in hun vrijheid op groepsreizen. Een aantal is helemaal niet blij over de beperkte tijd van de georganiseerde vakanties. *“Tien dagen vliegen zo voorbij terwijl ik hier al kamers heb zien leegstaan!”* Rolstoelgebruikers die zelf dagtrips/vakanties begeleiden, relativeren vaak één en ander van bovenstaande zonder echter te ontkennen dat er nog heel wat hindernissen te nemen zijn, wil men een optimale vakantieparticipatie voor rolstoelgebruikers bereiken.

De samenstelling van de groep

Omtrent georganiseerde groepsreizen worden er drie obstakels aangegeven: de groepen zijn te groot, er vallen te grote leeftijdsverschillen binnen de groepen te noteren (*“De interesses van een zestienjarige liggen op andere domeinen dan die van een zestigjarige”*) en de groepen zijn te heterogeen samengesteld wat genoten onderwijs en cultuur betreft.

“Sommige willen cultuur (in termen van kunst en cultuur), anderen kijken graag naar sport, weer anderen willen gewoon genieten van zon en zee. Dat weet je vooraf. Maar wat doe je ‘s avonds als de helft van de mensen in de gemeenschappelijke ruimte naar de exploten van Jean-Marie Pfaff wil kijken terwijl anderen een politiek programma op Canvas verkiezen?”; vrouw, negenentwintig jaar.

Een groot deel van de rolstoelgebruikers erkent dat het niet eenvoudig zal zijn om dit alles structureel op te lossen. *“Wij moeten roeien met de riemen die wij hebben!”* Anderzijds stelt een niet onaanzienlijk aantal dat zij het recht hebben om zo goed mogelijk op vakantie te gaan waarbij de samenstellingen van de groepen echt wel meer aandacht verdienen. Bij sommige organisaties blijken lange wachtlijsten een heikel punt te zijn. Dat leidt niet alleen tot wrevel en geruchten over nepotisme en vriendjespolitiek. Eenmaal de langverwachte dag aangebroken, zijn de verwachtingen te hoog gespannen zodat de kans groot is dat de vakantie/daguitstap ronduit tegenvalt.

De reactie van anderen

In het verlengde van wat is gesteld onder de stimuli, duiken grote frustraties op bij heel wat rolstoelgebruikers indien men niet als een volwaardig persoon wordt behandeld en/of *“als een kind wordt betutteld”*.

“De kelner vroeg aan mijn zestienjarige dochter: ‘en wat drinkt uwe papa?’. Geloof mij, je dag is dan om zeep.”; man, tweeënveertig jaar.

Dergelijke frustraties verpesten niet alleen de sfeer. Zij zijn ook de oorzaak dat rolstoelgebruikers geen daguitstappen of vakanties meer willen ondernemen naar plaatsen waar zij op die wijze worden behandeld. De gehele vakantieparticipatie wordt daardoor bij sommigen helemaal in vraag gesteld of zelfs afgewezen. *“Ik ga niet reizen om mij belachelijk te laten maken.”*

Ook negatieve ervaringen met leidingen en/of begeleidingen in groepsreizen wegen bij sommige rolstoelgebruikers zwaar door. Zowel een te oppervlakkige als een te betuttelende leiding en/of begeleiding leidt tot ongenoegen waarbij rolstoelgebruikers de volgende keer of zelfs in het algemeen afhaken.

“Ik heb het twee keer geprobeerd. Maar nu ga ik niet meer. De begeleiding deed ons bij wijze van spreken net geen pampers aan. Niets mochten we. En er werd ook niet naar ons geluisterd, integendeel. Het was net of wij mentaal gehandicapt waren ...”; meisje van zeventien op wintersport met een ziekenfonds.

De vakantiesfeer en de aanblik van vrolijke vakantiegangers zijn aanleiding of zelfs oorzaak om bij rolstoelgebruikers negatieve zelfbeelden te ontwikkelen en/of te versterken.

Vooraf rolstoelgebruikers die zelf vakanties en daguitstappen begeleiden, waarschuwen voor deze tegenbeweging waardoor er een afkeer van vakantieparticipatie wordt ingezet. Door dergelijke negatieve gevoelens en ideeën over zichzelf doorheen de vakantieparticipatie te cultiveren, wordt het isolement en de

vereenzaming nog groter. Ook de kritiek op de accommodaties, de begeleiding, de reis, de nabije omgeving en zelfs het thuisfront ... neemt dan toe.

“Ik zie al die gebruide en mooie lichamen, al dat jolijt op strand, voor mij werkt dat zeer confronterend, zie mij hier zitten ... in mijn rolstoel ... Zelig, niet!”; jongeman, twintig jaar.

2.4.4. Kansen en uitdagingen

Een grotere betrokkenheid van de doelgroep

Rolstoelgebruikers eisen boven alles meer inspraak in de organisatie van door voorzieningen georganiseerde vakantieparticipaties.

“In vele zaken wordt nog steeds onze mening niet gehoord. Daardoor ontbreekt er een aantal fundamentele elementen.”; man, vierenvijftig jaar.

Heel wat rolstoelgebruikers pleiten voor een te raadplegen informatiecel van ervaringsdeskundigen, ingevuld door rolstoelgebruikers zelf, specifiek gericht naar vakantieparticipatie. *“Men mag mij altijd terzake advies vragen”*, het is een steeds terugkomend geregistreerd engagement bij vele informanten van dit onderzoek. Naar hun zeggen – en vaak beaamd door hun begeleidende verwanten – zou er daardoor alleszins een aantal taaie en verkeerde stereotypen omtrent rolstoelgebruikers en vakantiegedrag eindelijk worden doorbroken. Het item van meer inspraak wordt door rolstoelgebruikers in Vlaanderen als de grootste uitdaging voor de toekomst naar voren geschoven.

“Het is niet omdat ik een rolstoel zit, dat ik er niet sexy wil uitzien. Toen ik een begeleider op vakantie meedeelde dat ik graag topless aan een strand lig, schudde hij misnoegd het hoofd.”; vrouw, zevenentwintig jaar.

“Enkele maanden terug was er een vormingsactiviteit in ons dagcentrum omtrent vakantie en vakantieplanning. Ik schreef op het formulier: de Dolomieten. De lesgever zei niets maar wat zijn blik verraadde, was: hoe kan jij nu in een rolstoel de wens hebben om de Dolomieten te willen verkennen?”; man, drieënvijftig jaar.

Meer oog voor informele, kleinschalige initiatieven

Het sociale werkveld heeft volgens de rolstoelgebruikers best meer oog voor informele, kleinschalige en dikwijls eigen initiatieven. Deze acties en projecten hebben nood aan een lokale en/of regionale bekendmaking en ondersteuning. Indien dit meer wordt gerealiseerd, stijgen de kansen tot een bredere en meer op maat afgestemde vakantieparticipatie voor rolstoelgebruikers.

Fysische drempels verder wegwerken

Het blijft een niet te onderschatten uitdaging om geschikte accommodaties voor rolstoelgebruikers op vakanties/daguitstappen aan te bieden, en dit vanuit zeer diverse perspectieven. Heel wat rolstoelgebruikers verwijzen bij bespiegelingen omtrent dit thema naar het openbaar vervoer. *“In Leuven station is er slechts met de vernieuwing van enkele jaren terug, een lift in werking.”*

Een attitudeverandering: de rolstoel negeren noch benadrukken

In alles wat ondernomen wordt omtrent meer en betere kansen voor rolstoelgebruikers omtrent vakantieparticipatie, geldt volgend axioma. De rolstoel mag nooit worden genegeerd in elke planning en in elke organisatie. Maar de rolstoel mag nooit centraal worden geplaatst; het gaat om de persoon in de rolstoel.

Hoofdstuk 3 Besluit

We integreren hier de voornaamste bevindingen en conclusies en ronden af met een reeks aanbevelingen en kansen en uitdagingen. Dit hoofdstuk kan worden gebruikt als management summary.

3.1. Situering, doel en onderzoeksverloop

Dit onderzoek kadert in de werking van het Steunpunt Buitenlands Beleid, Toerisme en Recreatie – Spoor Toerisme en Recreatie (STeR). Dit beleidsondersteunend onderzoek situeert zich binnen het thema ‘duurzaam toerisme’, waarbij wordt nagegaan hoe Vlaanderen haar duurzaam toeristisch beleid kan uitbouwen. De focus op maatschappelijk kwetsbare groepen valt daarbij te situeren als een sociaal-culturele component van duurzaamheid; in het Vlaams toeristisch beleid wordt dit samengevat als “Toerisme voor Allen”.

In het kader van deze onderzoekslijn werden vier maatschappelijk kwetsbare groepen afgebakend, die een grote diversiteit in zich dragen maar juist daardoor verschillende uiteenlopende aspecten van de problematiek vatten: laaggeschoolde alleenstaande moeders met een beperkt budget, maatschappelijk kwetsbare allochtone families van Marokkaanse en Turkse origine wonend in Vlaamse steden, erkende politieke vluchtelingen (inburgeraars) met bijzondere aandacht voor de Tsjetsjeense bevolkingsunit, en rolstoelgebruikers. Er werd gekozen voor een grondige studie van elk van deze doelgroepen, waarbij is gefocust op de huidige culturele dynamiek van hun vakantiegedrag, de stimuli en motivaties omtrent vakantieparticipatie, de drempels die ze ervaren om op vakantie te gaan, en belangrijke kansen en uitdagingen voor het beleid m.b.t. de desbetreffende doelgroep.

Het doel van dit onderzoek is om op basis van het begrijpen (*das Verstehen*) van de vakantieparticipatie van maatschappelijk kwetsbare groepen, aanbevelingen te formuleren voor het beleid. Daarin staan de doelgroepen zelf centraal, en is gekozen om het begrip ‘op vakantie gaan’ door deze doelgroepen zelf te laten omschrijven. Op die manier is een aantal essentiële drempels en stimuli gedetecteerd die worden ervaren door individuen van deze subculturen. Tevens kunnen belangrijke kansen en uitdagingen worden geïdentificeerd.

Er is gebruik gemaakt van een kwalitatieve bottom-up benadering: er hebben luistersessies, individuele interviews, focusgroepsgesprekken en participerende observaties plaatsgevonden met leden van iedere doelgroep. Tevens zijn verschillende intermediairen (begeleiders, hulp- en zorgverleners, etc.) bevraagd. De interpretaties zijn gebeurd door teams van onderzoekers en er is gebruik gemaakt van triangulatie, wat de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek ten goede komt. Sommige onderzoeksresultaten zijn beperkt tot één of enkele doelgroepen. Meestal zijn echter duidelijke patronen terug te vinden, die zich, afhankelijk van de doelgroep, soms wel op een andere manier manifesteren. De hieronder geformuleerde conclusies en beleidsaanbevelingen zijn niet doelgroepspecifiek, maar kunnen als algemene vaststellingen worden beschouwd.

3.2. Conclusies

Op basis van de doelgroepenanalyse kunnen vijf dimensies worden onderscheiden die allen in belangrijke mate de vakantieparticipatie van maatschappelijk kwetsbare personen bepalen. Het al dan niet op vakantie gaan heeft te maken met drempels en stimuli van financiële (budget), fysieke (bestaande aanbod), sociale (relaties), culturele (cultuurpatronen) en sociaal-psychologische (waarden) aard. Deze dimensies zijn sterk met elkaar vervlochten, wat maakt dat het hier gemaakte onderscheid enigszins artificieel is. Een “Toerisme voor Allen” beleid dat effectief wil zijn, zal dan ook met alle aspecten rekening moeten houden, omdat het niet in rekening brengen van één aspect soms ongekende gevolgen kan hebben in andere zaken. De effectiviteit van beleidsmaatregelen om de maatschappelijke kwetsbaarheid weg te werken, wordt immers vaak bepaald door de zwakste schakel in het geheel...

Op te merken valt dat toeristische beleidsinitiatieven om de vakantieparticipatie van kansarmen te verhogen, zich vooral richten op financiële stimuli en aanpassingen aan het aanbod. Hoewel op dat vlak nog een aantal zaken noodzakelijk zijn, behoeven vooral de drie meer ontastbare aspecten van vakantieparticipatie meer aandacht binnen de beleidsdomeinen toerisme en maatschappelijk werk. Belangrijk daarbij is dat de evaluatie of iets als een drempel dan wel als een stimulus moet worden beschouwd, vooral afhangt van de manier waarop de zaken in de praktijk worden ingevuld; dit kan van case tot case verschillen, en het is dan ook soms moeilijk om algemene uitspraken te doen over wat een drempel dan wel een stimulus vormt.

3.2.1. Een zaak van budget(planning)

Het is niet verrassend om vast te stellen dat in bepaalde maatschappelijk kwetsbare groepen het financiële aspect een drempel vormt om op vakantie te gaan. Alleenstaande moeders hebben het vaak sowieso al moeilijk om de eindjes aan elkaar te knopen, zodat een reis – zelfs een daguitstap – vaak niet haalbaar is. Ook voor nieuwkomers zoals de bestudeerde doelgroep van Marrokaanse en Turkse allochtonen of de politieke vluchtelingen, wordt de ‘luxe’ van een vakantie – al dan niet tijdelijk – aan de kant geschoven om een bestaan op te bouwen of vrienden en familie in het thuisland financieel te ondersteunen. In een **krap budget** moeten de uitgaven van maatschappelijk kwetsbare groepen minutieus tegenover elkaar worden afgewogen: *“Een bezoek aan een pretpark zet ons een week op water en brood!”*. Dat gevoel wordt nog versterkt door eerdere, negatieve ervaringen met het budget van een reis, dat vaak wordt onderschat. Op vakantie gaan betekent immers dikwijls onverwachte en **onvoorziene kosten**, die vaak niet betaald kunnen worden. Voor maatschappelijk kwetsbare personen is dit des te relevanter, aangezien sommigen, tengevolge van hun sociale isolement, over weinig vaardigheden of energie beschikken om budgetten goed te kunnen inschatten.

Bestaande kortingen bij attracties, het openbaar vervoer, etc. worden door heel wat individuen in dank afgenomen, net als de **financiële stimuli** van het Steunpunt Vakantieparticipatie – hoewel de penetratiegraad van financiële steunmaatregelen bij de doelgroepen bijlange nog geen 100% bedraagt. Ook groepsreizen, die vaak goedkoper uitvallen dan wanneer men als individu op vakantie zou gaan, vormen een financiële stimulans om anders onbetaalbare trips alsnog uit te voeren. Toch worden er door verschillende informanten twee pijnpunten naar boven gehaald in deze financiële benadering van het stimuleren van vakantieparticipatie. Ten eerste sluiten dergelijke initiatieven vaak niet de onvoorziene kosten uit die gepaard gaan met een vakantie. Ten tweede is er sprake van een **stigmatisering**, en dit op twee niveaus. Enerzijds leeft er bij sommige personen uit de buitenwereld – familie en vrienden maar ook hulp- en zorgverleners – de idee dat vakantie een

luxe-product is, wat ertoe leidt dat men weinig begrip kan opbrengen dat de kansarmen hun geld ‘verspillen’ aan vakantie. Anderzijds hebben sommige maatschappelijk kwetsbare individuen zélf moeite om toe te geven dat ze steun nodig hebben voor een als niet basaal aanvoelde behoefte zoals het op reis gaan.

Belangrijk is ook om de **relatieve (financiële) waarde** van vakantieparticipatie te vermelden. Bij een groot aantal kansarme gezinnen die het vroeger wel financieel breder hadden, bemerken we dat het afwegen inzake die relatieve waarde anders wordt ingevuld. Bepaalde basisuitgaven worden namelijk als minder belangrijk ingeschat dan de uitgaven van vakantieparticipatie. Anders gezegd, men heeft een aantal kleine en grote voordelen van vakantieparticipatie leren kennen en waarderen, en men is bereid om daarvoor in te leveren op andere belangrijke domeinen van het levensonderhoud.

3.2.2. Op zoek naar een aangepast en bereikbaar aanbod

Hoewel een aanbodsanalyse niet heeft plaatsgevonden, kan vanuit de doelgroepenanalyse toch met zekerheid worden gesteld dat een aanbod aangepast aan de behoeften en wensen van de doelgroepen een belangrijke drempel en stimulus kan vormen om al dan niet op reis te gaan. **Afhankelijk van de doelgroep** en zelfs van de stemmen binnen de doelgroep, is er sprake van een aangepast dan wel een minder aangepast aanbod. Rolstoelgebruikers bijvoorbeeld erkennen dat er vooruitgang wordt gemaakt m.b.t. de rolstoeltoegankelijkheid en dat het onrealistisch is om van elk toeristisch aanbodselement te eisen dat rolstoeltoegankelijkheid kan gegarandeerd worden – verschillende malen is gewezen op de soms te hoge eisen van sommige rolstoelgebruikers. Anderzijds kan niet worden ontkend dat er nog steeds een (lange) weg te gaan is, omdat het aanbod soms nog ontoereikend is en vooral **niet altijd gekend**. Voor deze doelgroep kan echter wel worden vastgesteld dat door onderlinge communicatie met behulp van nieuwe media (online fora, chats, ...) de bekendheid over het aanbod is toegenomen. Bij alleenstaande moeders is het aanbod vaak gekend – onder meer dankzij de aandacht van laagdrempelige media zoals Dag Allemaal of verenigingen zoals vluchthuizen of vrouwenorganisaties – maar toch blijkt dat ook hier nog veel moet gebeuren om het ruime aanbod aan mogelijkheden onder de aandacht te brengen en te overtuigen om er ook **effectief gebruik** van te maken.

Voor allochtonen is het blijkbaar moeilijk om de weg te vinden in het toeristische aanbod in Vlaanderen en de initiatieven die onder “Toerisme voor Allen” kunnen worden gecatalogeerd. Er heerst ook vaak het gevoel dat op vakantie gaan in Vlaanderen vooral een zaak is van ‘autochtone’ Vlamingen, waarbij bijvoorbeeld dikwijls wordt verwezen naar de afwezigheid van allochtonen in de toeristische media zoals Vlaanderen Vakantieland. Er kan met zekerheid worden gesteld dat het beleid omtrent “Toerisme voor Allen” op heden nog te **weinig inclusief** is voor de doelgroep van maatschappelijk kwetsbare **allochtonen**. Belangrijk daarbij zijn de kansen die zich aandienen omtrent de **mediërende rol van laagdrempelige initiatieven en verenigingen** tussen het bestaande aanbod en de doelgroepen. Voor de politieke vluchtelingen bijvoorbeeld, die vaak net zoals allochtonen het minst vertrouwd zijn met de lokale taal of structuren, is gebleken dat deze mediatoren het belangrijkste kanaal zijn om het aanbod bij de doelgroep te brengen.

3.2.3. Een sociale aangelegenheid

Er kan ontegensprekelijk worden gesteld dat voor alle maatschappelijk kwetsbare groepen, vakantie in hoofdzaak een sociale aangelegenheid is. Het belang van samen op reis te gaan, kwam in nagenoeg elk gesprek

naar voor. De **kinderen** blijken een belangrijke rol te spelen in het al dan niet op vakantie gaan of in de vakantiebestemming: één van de belangrijkste stimuli om op vakantie te gaan – van dagtrip tot een langer verblijf – ligt bij vele kansarmen, naar hun inzicht, in de bekommernis en de zorg om hun kinderen te geven waar zij recht op hebben. Het is natuurlijk niet alleen eigen aan kansarme groepen om in de verschillende processen van vakantieparticipatie kinderen als belangrijk te beschouwen, maar in de vele attitudes van kansarme groepen omtrent vakantieparticipatie wordt het integrerend karakter ervan in de samenleving naar hun kinderen toe beklemtoond: *“het belang om er bij te horen”* (zie infra). Ook biedt vakantieparticipatie een aantal kansen om waarden (zie infra) aan te leren aan de kinderen: *“Ik voel dat de vakantie de kinderen goed doet, op vele manieren”*. Kinderen vormen ook vaak de aanleiding om over vakantie te denken of te praten binnen het gezin, doordat zij andere kinderen zien op reis gaan, verhalen horen over reizen van klasgenootjes, etc. Soms echter kan de aanwezigheid van kinderen mensen juist verhinderen om op reis te gaan, door de hogere kostprijs, het niet kunnen of willen weigeren van te dure zaken aan de kinderen tijdens de uitstap, het niet weten waar de kinderen naar toe moeten als men zelf op reis gaat, etc.

Ook **familie en vrienden** blijken een belangrijke rol te spelen in de vakantieparticipatie van maatschappelijk kwetsbare groepen. Vooral bij personen van de allochtone doelgroepen en politieke vluchtelingen is bezoek aan of van familieleden of vrienden een belangrijke motivatie om op reis te gaan – hoewel dit door sommige informanten niet altijd als een echte vakantie wordt aanvoeld. Mensen uit de nabije omgeving beperken echter ook soms het al dan niet op vakantie gaan of de keuze van een vakantiebestemming, op impliciete of expliciete wijze. In zowat alle groepen zijn heel wat voorbeelden gevonden van personen die sterk rekening houden met de opinies van nabije familieleden of vrienden of van de hulp- of zorgverleners. Wat bestemmingskeuze betreft is dat niet geheel onlogisch; ook bij niet maatschappelijk kwetsbare groepen is herhaaldelijk vastgesteld dat de bestemmingskeuze geen exclusief individueel proces is. Toch komt hier nog een extra dimensie bij: heel wat kansarmen zijn zich **bewust van hun eigen situatie**, en zijn op hun hoede voor de eventuele **reacties** van anderen, hetzij omdat zij de mensen die hen begeleiden op vakantie ook een leuke tijd willen schenken – het empathisch vermogen is op dat vlak vaak erg hoog – hetzij omdat zij schrik hebben voor negatieve commentaren omtrent de ‘luxe’ van een vakantie en de ‘geldverspilling’ die daarmee gepaard gaat (zie supra). Bij politieke vluchtelingen speelt nog de extra factor van een schuldgevoel ten opzichte van diegene die in het land van herkomst zijn achter gebleven.

Positieve opinies van de nabije omgeving kunnen overigens juist een relativering vormen van het bewustzijn van de eigen kansarme en hulpbehoevende situatie en de als onrealistisch of onterecht aangevoelde behoefte om op vakantie te gaan; een omgeving die positief staat ten opzichte van het op vakantie gaan, vormt dan ook een sterke stimulans voor vakantieparticipatie. We hebben echter kunnen vaststellen dat er **binnen de sociale sector een conservatisme** bestaat ten opzichte van vakantieparticipatie van hun cliënten. Bepaalde begeleidingen en voorzieningen hebben weinig goodwill terzake en stellen dat er belangrijker noden te lenigen zijn. Anderen benadrukken dat er geen maatschappelijk draagvlak is om vakantieparticipaties op grote schaal voor maatschappelijk kwetsbare groepen, enkele groepen uitgezonderd, in te richten. Het waardenproject dat vakantieparticipatie aan te bieden heeft (zie infra), wordt niet of weinig onderkend – dit in tegenstelling tot het “Toerisme voor Allen” beleid vanuit de toeristische sector. Voor de sociale dienstverleningen is er dan ook nog een lange en zeer moeilijke weg te gaan.

Niet alleen zijn de meningen van mensen uit de onmiddellijke omgeving belangrijk voor de vakantieparticipatie, ook **eerdere vakantie-ervaringen** spelen daarin een rol. Rolstoelgebruikers worden soms geconfronteerd met stigmatiserende en/of betuttelende reacties van (begeleiders en toeristische dienstverleners, terwijl allochtonen en politieke vluchtelingen soms met racisme en xenofobie worden geconfronteerd in Vlaanderen

of teleurstellingen in hun thuisland. Toch zijn er ook juist heel wat positieve ervaringen vast te stellen, waarbij er een groter **wederzijds begrip** is ontstaan tussen de maatschappelijk kwetsbare groepen en externen. Soms worden er doorheen het proces van vakantieparticipatie zelfs vriendschappen opgebouwd die na de vakantie blijven duren en de maatschappelijk kwetsbaren deels uit hun isolement halen, sterkte en steun bieden of hoop geven op een beter leven.

3.2.4. Een steeds sterker wordend, invloedrijk cultuurpatroon

Een belangrijke vaststelling is dat binnen alle doelgroepen vakantieparticipatie wordt ervaren als een element van het 'normaal zijn', in de zin van het behoren tot de maatschappij. Vakantieparticipatie is in die zin een cultuurpatroon geworden: op vakantie gaan is een bevestiging van de sociale, culturele en persoonlijke **identiteit**. Het belang dat daaraan wordt gehecht ten opzichte van de kinderen, is daarbij niet te onderschatten (zie supra). Alleenstaande moeders zien vakantieparticipatie als een testcase voor bijvoorbeeld hun organiserend vermogen, politieke vluchtelingen en allochtonen als een bewijs van culturele en maatschappelijke integratie, en rolstoelgebruikers als een mogelijkheid om *"te zijn zoals de anderen, waarbij de persoon, en niet de fysieke handicap van tel is"*. Een belangrijk gegeven daarbij is de **representaties** van het op vakantie gaan in de **media**: voor sommige alleenstaande moeders bijvoorbeeld vormen BV's een voorbeeldfunctie terwijl voor allochtonen het omgekeerde geldt, met name de afwezigheid van deze maatschappelijk kwetsbare groepen in toeristisch getinte TV-programma's bevestigt de niet-integratie van deze maatschappelijk kwetsbare groep.

Uiteraard speelt hierin de factor van **prestige**. Op vakantie gaan is in de Vlaamse samenleving als een haast vanzelfsprekend fenomeen ingeburgerd. *"Niet op vakantie kunnen gaan, dat is een teken van zwakte, de mensen vragen dan of je misschien ziek bent"*, zei een informant. In een nog niet zo ver verleden, voor sommige groepen slechts enkele decennia terug, betreft vakantieparticipatie een cultuurtrek waarmee zij zich kunnen onderscheiden als een aparte en bemiddelde categorie in de samenleving vanuit een wij ("elite") - zij ("massa") perspectief. Maar die minderheid is doorheen heel wat democratiseringen, zoals in het onderwijs of in het toerisme zelf, in Vlaanderen een meerderheid geworden. Niet op vakantie kunnen gaan is in sommige middens dan ook een **stigma** geworden van maatschappelijke kwetsbaarheid, niet in het minst bij grote groepen van kansarmen zelf. *"Wij kunnen ons dat niet permitteren, zij wel."* Het mag dan geen verwondering wekken dat een niet onbelangrijke drive tot vakantieparticipatie bij groepen van kansarmen ligt in het statement om "er bij te horen", om het stigma van "niet als een volwaardig burger te worden erkend" te dribbelen. Dit inzicht laat begrijpen waarom een aantal ingezetenen van maatschappelijke kwetsbare groepen op een aantal essentiële domeinen van het levensonderhoud durft te besparen om op vakantie te kunnen gaan. Ook **(sub)culturele gewoontes** spelen binnen bepaalde doelgroepen een belangrijke rol. Bij heel wat alleenstaande moeders, rolstoelgebruikers en politieke vluchtelingen stelden we vast dat het op vakantie gaan relateert aan het vroegere leven – d.i. het leven vooraleer men in de maatschappelijk kwetsbare situatie terecht is gekomen – hetzij door het opnieuw oppikken van bepaalde gewoontes hetzij door het gevoel te hebben van opnieuw of nog steeds in staat te zijn om de belangrijke act van het op reis gaan te herhalen. Ook bij allochtonen zal de mate waarin men eerder tot een open dan wel gesloten familie behoort, de vakantieparticipatie bepalen.

Paradoxaal echter ten opzichte van het feit dat vakantieparticipatie wordt beschouwd als een cultuurpatroon dat inherent verbonden is aan de manier van leven in Vlaanderen, de Vlaamse identiteit en het behoren tot 'de maatschappij', is het gegeven van **cultureel conservatisme binnen de leefwereld van kansarme groepen zelf**

wat vakantieparticipatie betreft. Daarmee wordt bedoeld dat er binnen de subculturen van heel wat kansarme groepen in Vlaanderen geen traditie heerst om op vakantie te gaan, en dat vakantie geen onderdeel vormt van de culturele identiteit van de maatschappelijk kwetsbare groep en de individuen die daartoe behoren: *“vakantie is niet voor ons weggelegd, vakantie is niets voor ons”*. Dit is ongetwijfeld één van de grootste culturele weerstanden tegen vakantieparticipatie.

Het cultureel conservatisme wordt uiteraard bepaald door financiële drempels. Maar er is meer. De subculturen van kansarme groepen blinken uit om hun dragers ervan te isoleren in de samenleving. Maatschappelijke kwetsbaarheid creëert inderdaad niet zelden een vereenzaming die het kansarme statuut bevestigt en versterkt. De sociale zorg- en hulpsectoren – in het dagelijks taalgebruik bekend onder de noemer van “de sociale sector” – getuigen van de beruchte **vicieuze cirkel** waarin heel wat kansarmen terecht komen. Velen, zowel zorg- en hulpverleners als cliënten, hanteren in deze materie de metafoer van een kolk waar men hulpeloos wordt in meegezogen. Alle maatschappelijke inspanningen ten spijt, eenmaal men bepaalde ijkpunten in deze kolk overschrijdt, wordt het zeer moeilijk om dit proces te doorbreken en een menswaardig bestaan op te bouwen. Indien het wereldbeeld van de meest moedeloze kansarmen omtrent de materie van vakantieparticipatie wordt ontleed, dan verschijnt volgend cultuurpatroon. Doorheen het **sociale isolement** ontwikkelen zich vaak negatieve zelf- en maatschappijbeelden, waarbij een **wantrouwen** wordt ontwikkeld tegenover ‘alles en nog wat’. Dit wantrouwen wordt gevoed door gesprekken en interacties met personen die zich in dezelfde situatie bevinden. Het zelfvertrouwen en het vertrouwen in het algemeen takelt steeds meer af. Men sukkelde van de ene dag in de andere waarbij de situatie niet rooskleuriger wordt. Integendeel, vaak is het tegengestelde het geval. De sociale onvrede met zichzelf en de buitenwereld vertaalt zich niet zelden in een klaagcultuur. Dit dwingend proces – eraan ontsnappen kan, maar is niet gemakkelijk – leidt uiteindelijk een **fatalisme** in, vertaald in de opvatting *“vakantie is niet voor ons weggelegd, vakantie is niets voor ons”*. Het niet-op-vakantie-gaan wordt zelfs bij een aantal personen een element van hun culturele identiteit. Men keert in zichzelf terug. Het sociaal zijn wordt doorheen deze cultuurcreatie herleid tot een “ik-zijn” waarbij de grenzen naar “het/de andere” toe steeds moeilijker worden overschreden. Op langere termijn treedt men letterlijk en figuurlijk niet meer naar buiten. Vakantieparticipatie behoort dan tot “het andere”. “Het zelf” en “de eigen wereld” heeft er niets (meer) mee te maken. *“Waarom mijn kleinkind alsmaar over vakantie zeurt, daar kan ik nu echt niet bij. Je zou denken dat zij niet van onze familie is.”*

Naast de **zelfperceptie** van het niet-behoren tot de ‘wereld-waar-in-men-op-vakantie-gaat’, spelen nog andere elementen een rol binnen het cultureel conservatisme. Soms is het louter een zaak van **culturele of religieuze aard**, zoals bij sommige politieke vluchtelingen met een taalachterstand of allochtone informanten met diep-islamitische overtuigingen – hoewel sommigen juist in de Islam een aansporing zien om te reizen. In een aantal gevallen staan ook persoonlijkheidsaspecten – vaak ingebed in culturele tradities – in de weg tot vakantieparticipatie. Zo is een aantal keer vastgesteld dat de **trots** van individuen hen verhindert om aan te kloppen bij bijvoorbeeld het Steunpunt Vakantieparticipatie. Soms speelt er ook een **angst voor de reactie van de thuisomgeving** – familieleden, nabije vrienden maar ook welzijnswerkers – omdat het op reis gaan het solidaire aspect van de groep doorbreekt: *“je kan het geld beter gebruiken voor iets anders”*. Schuldgevoelens bij politieke vluchtelingen tegenover achterblijvers in het thuisland, vormen daarvan een ander, maar duidelijk voorbeeld. Tot slot hebben we bij heel wat individuen binnen alle groepen een grote **angst voor het onbekende** vastgesteld: wat gaat men doen op vakantie, hoeveel zal dat kosten, etc? De beeldvorming over vakantieparticipatie is vaak zodanig verdraaid dat het onverwachte grote schrik inboezemt. Onbekend maakt in deze echt onbemand: men weet niet wat op reis gaan allemaal inhoudt, hoe dat gebeurt, wat kan en niet kan, waardoor het een onbekende wereld wordt waarvan men denkt dat men die niet kan bereiken. Eerdere **negatieve reiservaringen** (zie boven) bevestigen dan ook vaak de vooroordelen die er heersen over het op

vakantie gaan. De **mentale kwetsbaarheid** vormt dan ook een essentieel onderdeel van de maatschappelijke kwetsbaarheid, en gecombineerd met negatieve reiservaringen leidt dit dikwijls tot een versterking van het cultureel conservatisme dat er heerst ten opzichte van vakantieparticipatie.

3.2.5. Een waardenproject

Er is reeds vastgesteld dat kinderen een belangrijke sleutel vormen tot vakantieparticipatie, zowel vanuit de bekommernis en de zorg om hun kinderen te geven waar zij recht op hebben, als het integrerend karakter van vakantieparticipatie in de samenleving. Inderdaad, één van de belangrijkste, zo niet de hoofdconclusie van dit onderzoek is het feit dat vakantieparticipatie maatschappelijk kwetsbare groepen in Vlaanderen vele kansen biedt tot **(her-)integratie in de samenleving en de wereld**. De stemmen in het veld van de verschillende doelgroepen zelf, laten hierover geen enkele twijfel bestaan.

Een belangrijk aspect m.b.t. het maatschappelijk integrerend karakter van vakantieparticipatie is de **relativering van de kansarme situatie** tijdens en door het op reis gaan. In alle doelgroepen hebben we talrijke voorbeelden gevonden van hoe op vakantie gaan een rustpunt is in het leven dat er in hoofdzaak op gericht is om te overleven, hoe velen hoop en moed putten uit het zich bevinden in een andere omgeving, of hoe het er even tussen uit zijn de druk van de ketel haalt – we herkennen hier heel wat vakantiemotieven die ook bij niet-kansarme individuen een rol spelen. Bij nadere analyse zit achter de vaststelling van vakantieparticipatie als maatschappelijk integrerend project, echter ook nog een amper ontdekte (sub)cultuur waarop dit onderzoek is gestoten. Het is een (sub)cultuur die alleen maar – of voor de vitale processen ervan – zichtbaar is doorheen de methode van de participerende observatie in combinatie met zeer informele luisterprocessen. De informanten geven immers alleen maar de contouren ervan aan, zelden meer dan met mondjesmaat. Het betreft met andere woorden een haast onuitgesproken cultuur; de dragers spreken en communiceren er amper of niet over, of op een zeer impliciete wijze. Achter de attitudes¹ omtrent het integrerend karakter van op vakantie gaan, gaan immers heel wat waarden schuil die als zeer waardevol worden ervaren, zonder dat deze als dusdanig worden uitgesproken of in taal naar de buitenwereld worden geëxpliciteerd of gecommuniceerd, cf. de onuitgesproken cultuur. De handelingen die men uitvoert om deze waarden te bereiken, spreken echter wel een duidelijke taal. Er kan dan ook onomwonden worden gesteld dat er een **waardenproject** te herkennen valt binnen vakantieparticipatie. Het is onmogelijk om deze waarden voor maatschappelijk kwetsbare groepen in het algemeen in kaart te brengen. Daarvoor zijn de groepen te veel gedifferentieerd. Er moet tevens met verschillende parameters rekening worden gehouden zoals bijvoorbeeld de waarden die in de betrokken gezinscultuur centraal staan en naar voor worden geschoven. Ook de zeer uiteenlopende vormen van vakantieparticipatie hebben een rijk palet van waarden aan te bieden. Er treden met andere woorden verschillen op wat de betrokken attitudes en waarden betreft, tussen een individuele trip met het gezin en een groepsreis; een picknick in de Ardennen en een weekje Ibiza. Uiteraard is er een aantal basiswaarden, eigen aan vakantieparticipatie, die zich altijd zullen manifesteren.

Op vakantie gaan leidt bij elke participant tot bepaalde graden van functioneel gedrag (orde, nauwkeurigheid, zin voor organisatie en planning, zin voor efficiëntie) waarbij de motivering, de zingeving ervan een

¹ Een attitude wordt hier – vanuit antropologische basisinzichten – opgevat als een zekere mate van voorkeur of tegenzin ten overstaan van een concrete situatie, persoon of voorwerp. Een waarde overstijgt de concreetheid en houdt tevens een maatstaf van beoordeling in. Een waarde is centraler ingebouwd in de persoonlijkheid en determineert attitudes en gedragswijzen. Er valt dan ook een onbepaald aantal attitudes in een mensenleven te registreren doorheen het sociaal zijn terwijl het aantal waarden beperkt is en vaak in een hiërarchisch en ethisch referentiekader, doorheen de wisselwerking tussen persoonlijkheid en cultuur, wordt geplaatst.

doelmatigheid creëert die – zoals voorliggende research heeft kunnen vaststellen – kan uitmonden in een verhoogde **zelfstandigheid** en **zelfdiscipline**. Wat de vier besproken doelgroepen betreft, kan dit klaar worden geconstateerd. Wie de kansen en uitdagingen van elke doelgroep in dit rapport (vierde onderdeel) vanuit dit perspectief nader ontleeft, vindt heel wat impliciete en expliciete verwijzingen over het verhoogd **zelfvertrouwen** dat gepaard gaat met vakantieparticipatie. Vakantieparticipatie veronderstelt immers een taakinzet inzake organisatie en wilskracht, de vaardigheid om durven door te zetten. Wie alle te organiseren activiteiten omtrent een vakantie – van de voorbereiding tot de thuiskomst – op papier zet, komt aan een lange lijst, zelfs al gaat het om een korte trip. Deze activiteiten tot een goed einde brengen, creëert zelfvertrouwen, een geloof in eigen kunnen met tevens voor zichzelf en de buitenwereld een duidelijk resultaat. Zoals reeds gesteld, bij heel wat kansarme personen ontbreekt het net aan zelfvertrouwen. In het tijdens het onderzoek veelgehoorde antwoord *“op vakantie gaan, dat is niets voor ons”* zit voor een aantal personen dan ook de boodschap *“dat kunnen we niet”* verborgen, waarbij niet alleen het financiële aspect een drempel is. De alleenstaande moeders in Gent die met hun kinderen naar de Blaarmeersen trekken, weten waarover zij praten indien zij na een dagje moe maar gelukkig thuiskomen. Zij hebben aan zichzelf, aan hun kinderen en aan de buitenwereld bewezen dat zij in staat zijn om een dergelijke dag tot een goed einde te brengen. Hun zelfrespect en hun zelfvertrouwen is er door gegroeid.

Vakantieparticipatie leidt in heel wat gevallen ook naar een algemene, gerichte en brede belangstelling. De horizon wordt verkend, de einders gaan open. Er wordt een **openheid** gecreëerd voor wat er in “de wereld” gebeurt. Tendensen van en stromingen in de samenleving worden geëxploreerd, en dit vanuit vele aspecten. De allochtone Turkse vrouw F. die haast letterlijk gebonden is aan een in ruimte zeer beperkte omgeving in Molenbeek praat honderduit over haar trip naar de Belgische kust die zij onder impulsen van een integratiecentrum maakt. Zij getuigt dat zij er nog weken heeft over nagedacht en nagepraat. De weidse aanblik van de zee heeft indruk gemaakt. Maar het hoeft daarbij niet steeds om spectaculaire zaken te gaan die de waarde van belangstelling voor de werelden waarin men leeft, oproepen. Zo verbaast F. zich op haar trip over de vrouwelijke allochtone treinconducteur. *“Ik wist niet dat dit kon of gebeurde.”* Haar belangstelling is gewekt. F. is fier en trots op deze allochtone treinconducteur. Dit gevoel draagt niet alleen bij tot het welslagen van de daguitstap. In de *narrative* van F. over de trip krijgt de allochtone vrouwelijke treinconducteur een bijzondere plaats waarbij F. dit gegeven met haar vriendinnen in de wijken van Molenbeek bespreekt. De verwondering wordt doorgegeven. Het is maar één van de vele voorbeelden die deze research heeft geregistreerd.

Vanuit deze context is de link met de waarde van **sociale en culturele empathie** snel gelegd. Vakantieparticipatie veronderstelt een sociale gerichtheid en eist sociale en culturele technieken waardoor men leert omgaan met dominante cultuurpatronen zoals taal en kosmologie (religie) over de gewoonten en gebruiken van secundaire cultuurpatronen tot allerlei regels die alleen maar gelden binnen subculturen. Tsjetsjeense jongemannen die samen een daguitstap maken, leren – naar eigen zeggen – op dergelijke trips veel omtrent *“the do’s and don’ts”* binnen de Vlaamse samenleving. Een Tsjetsjeens gezin dat erop uittrekt naar de Ardennen, leert Vlaanderen vanuit Wallonië beter kennen. Vanuit de waarde van empathie bezit vakantieparticipatie de potentie om een zin voor objectiviteit aan te moedigen, de bereidheid om de wereld zonder vooroordelen te benaderen. Zeker, de toeristische sector en het toerisme in het algemeen bezit eveneens de potentie om vooroordelen en bepaalde myth-symbols – bijvoorbeeld omtrent het nationale erfgoed – aan te zwengelen of zelfs te creëren. Maar niemand zal het gegeven ontkennen dat vakanties confronterend voor “het zelf” kunnen werken waarbij een kritische zin, ook op zichzelf, wordt aangescherpt. Voor maatschappelijk kwetsbare groepen kunnen dergelijke waarden en ervaringen zeer bevrijdend werken.

Al deze waarden brengen een **proces van samenwerking en zelfkennis**, van innerlijkheid aan. Vakantieparticipatie houdt “het zelf” een leerproces van waarden voor, waarbij “het andere” beter begrepen wordt en ook “het zelf” meer kritisch wordt gewaardeerd doorheen “het andere”. Het recht op vakantie voor iedereen biedt talloze kansen aan tot meer kennis van en meer integratie in de Vlaamse samenleving. Anders gezegd, vakantieparticipatie biedt diverse wegen van **zelfontplooiing** aan.

Een erg belangrijk gegeven binnen het waardenproject, is het toenemend belang van **informele netwerken**. Er zijn talrijke voorbeelden vastgesteld van maatschappelijk kwetsbare individuen die, al dan niet met de steun of begeleiding van (laagdrempelige) initiatieven of verenigingen, zichzelf organiseren en, vaak na verloop van tijd, zelf het heft in handen nemen om op vakantie te gaan. Het voorbeeld van de rolstoelgebruikers toont aan dat nieuwe communicatievormen zoals online fora daarbij een belangrijke rol beginnen te spelen. Binnen de subculturen van gelijkgezinden, die ontstaan doorheen het proces van netwerken en vakantieparticipatie, wordt het waardenproject vaak nog versterkt. Het verdient dan ook aanbeveling om hiermee in het toekomstig beleid rekening te houden.

3.3. Aanbevelingen voor het beleid

Er kunnen tien beleidsaanbevelingen worden geformuleerd op basis van dit onderzoek. Daarbij wordt vertrokken van de hierboven geformuleerde drempels en stimuli tot vakantieparticipatie. Tevens hebben we kunnen vaststellen dat anno 2009 nog grote groepen uit maatschappelijk kwetsbare middens verstoken blijven van vakantieparticipatie, ondanks de vele – en vaak goed functionerende – initiatieven en acties uit zowel de toeristische als de sociale sector. Er is dan ook dringend nood aan een aantal inhaalbewegingen terzake. De uitdagingen zijn groot en de te bewandelen paden en wegen zijn niet zelden glibberig of zelfs niet eens zichtbaar. Belangrijk is daarbij om te vermelden dat geen enkele van de hier geformuleerde maatregelen op zich zal volstaan om de vakantieparticipatie bij maatschappelijk kwetsbare groepen te verhogen; in principe moet met alle aspecten rekening worden gehouden om het Toerisme voor Allen beleid nog succesvoller te maken.

3.3.1. Waardenproject benadrukken

Een eerste aanbeveling is algemeen geformuleerd, maar kan niet genoeg worden benadrukt. Binnen alle hieronder genoemde initiatieven, verdient het aanbeveling om ten allen tijde het belang van het integrerend karakter van het waardenproject van vakantieparticipatie te benadrukken. De volgende aanbevelingen zijn mogelijke voorbeelden van manieren waarop het draagvlak voor het integrerend waardenproject van vakantieparticipatie kan worden verbreed en het effectieve gebruik van de bestaande initiatieven terzake kan worden verhoogd.

3.3.2. Een mentaliteitswijziging bewerkstelligen

Zowel binnen de welzijns- als de toeristische sector blijkt er op het terrein dikwijls sprake te zijn van een conservatisme omtrent het nut en belang van vakantieparticipatie door maatschappelijk kwetsbare groepen.

De inzichten die binnen het toeristische beleid leven omtrent Toerisme voor Allen, worden dus zeker niet onvoorwaardelijk onderschreven door iedereen. Vooral binnen sommige instellingen van de sociale sector is er nog altijd een gerichtheid op primaire behoeften, waardoor “op vakantie gaan” niet als een recht wordt bekeken, maar veeleer als een ‘luze’, als een ‘cadeau’ – niet als een essentieel ‘element van het zijn’. Dit onderzoek weerlegt echter de vooroordelen die leven bij een deel van de zorg- en hulpverleners. Niettemin is het duidelijk dat het integrerende en identiteitsvormende karakter van ‘het op reis gaan’ nog sterker kan worden benadrukt. Velen zullen nog moeten overtuigd worden dat vakantieparticipatie een integraal element is binnen de sociale integratie.

Ook zijn verschillende getuigenissen opgetekend waarbij maatschappelijk kwetsbare individuen op het terrein gestigmatiseerd werden, vaak ondanks de goede bedoelingen. Hoewel velen erkennen dat dit een complex gegeven is, moet er bij heel wat toeristische en sociale dienstverleners een bewustzijn ontstaan waarbij de maatschappelijke kwetsbaarheid noch wordt genegeerd noch wordt benadrukt.

3.3.3. Een geïntegreerd beleid voeren

Het is belangrijk dat bestaande instellingen zoals het Steunpunt Vakantieparticipatie hun uitermate waardevol pionierswerk kunnen verder zetten. Ook zijn binnen de sociale sector heel wat waardevolle initiatieven vast te stellen omtrent Toerisme voor Allen. Niettemin hebben we kunnen vaststellen dat de wederzijdse kennis over beide sectoren op het terrein vaak relatief beperkt is. Het verdient dan ook aanbeveling om nog meer en sterkere bruggen te bouwen tussen de toeristische en de welzijnssector, zodat het discours inzake vakantieparticipatie, zowel vanuit het beleid als binnen de actoren op het veld, éénstemmiger wordt. Een sterker geïntegreerd beleid vanuit beide beleidsperspectieven is dan ook wenselijk.

3.3.4. Een breed maatschappelijk debat organiseren

Het waardenproject van vakantieparticipatie kan worden duidelijk gemaakt aan alle betrokken actoren door een brede sensibilisatie, zowel bij de kansarme groepen zelf als bij grote bevolkingsdelen van de Vlaamse samenleving. Om maatschappelijk kwetsbare groepen in deze materie te bereiken, lijkt een groot maatschappelijk debat zich ten gronde op te dringen. Dit debat kan worden ingeleid via een aantal getuigenissen door kansarmen en hun begeleiders omtrent de voordelen van vakantieparticipatie. Het waardenproject kan zichtbaar worden gemaakt en geëxpliciteerd vanuit bestaande, goedlopende initiatieven en *best cases* die door OCMW's en CAW's zelf worden gedragen. Om een optimaal effect te bekomen, is de inzet van verschillende media vereist. Finaal kan het debat leiden tot een breed gedragen intentieverklaring. Uit de voorliggende research blijkt het echter niet aangewezen om hiervoor aparte en kostelijke campagnes te voeren wegens een te stigmatiserend en daardoor contraproductief karakter. Het is eerder wenselijk om in het bestaande aanbod, zowel wat betreft de sociale sector als dienstverleningen in het toerisme, te wijzen op de vele kansen die vakantieparticipatie heeft aan te bieden inzake sociale emancipatie.

3.3.5. De mediërende rol van laagdrempelige initiatieven en organisaties stimuleren

Een belangrijke vaststelling op basis van de doelgroepenanalyse is het feit dat er een grote verscheidenheid bestaat tussen en binnen maatschappelijke kwetsbare groepen wat betreft hun vakantieparticipatie en de noden en wensen in het veld. Als acties en initiatieven die worden geïnitieerd door instellingen zoals het Steunpunt Vakantieparticipatie, hun doelgroepen willen bereiken, komt het er dan ook op aan om rekening te houden met die grote diversiteit. Daarenboven is het sociale isolement een fundamenteel aspect van maatschappelijke kwetsbaarheid. De positie van laagdrempelige organisaties, die het dichtste staan bij de maatschappelijk kwetsbaren en hun behoeften het beste kennen, is in het proces van vakantieparticipatie dan ook cruciaal. Het belang van de mediërende rol van laagdrempelige initiatieven en verenigingen is nog niet overal ten volle doorgedrongen, waardoor bepaalde maatschappelijk kwetsbare groepen niet of onvoldoende worden bereikt. Een goed voorbeeld is de in dit onderzoek bestudeerde groep van allochtonen – maar er zijn zeker nog andere voorbeelden te vinden van geïsoleerde individuen of groepen die geen weet hebben van ondersteunende acties of, zelfs als ze er weet van hebben, er weinig of geen gebruik van maken. De conclusie ligt dan ook voor de hand: er is nog heel wat ruimte om binnen het geïntegreerde Toerisme voor Allen beleid strategische coalities aan te gaan met grote en kleine organisaties die op dagelijkse basis opereren in het veld.

3.3.6. Het doordacht inschakelen van media

Populaire media zoals televisie blijken belangrijk te zijn voor vakantieparticipatie van maatschappelijk kwetsbare groepen, omdat ze rolmodellen naar voor schuiven waar heel wat kansarmen aan willen aan voldoen “zodat ze erbij horen”, of, omgekeerd, omdat ze soms stigmatiserend werken of bepaalde maatschappelijk kwetsbare groepen uitsluiten in de beeldvorming over vakantieparticipatie. Het inschakelen van de media op een intelligente, niet-stigmatiserende manier biedt dan ook kansen om een realistische representatie van het op vakantie gaan te presenteren, rolmodellen aan te bieden, initiatieven van Toerisme voor Allen voor een breed publiek bekend te maken, etc. De nadruk op het integrerende waardenproject van vakantieparticipatie staat daarbij voorop, om op die manier het gevoel dat binnen bepaalde subculturen heerst van “vakantie is niet voor ons weggelegd”, minstens ten dele te kunnen counteren. Dit is geen gemakkelijke opdracht, en vormt zeker voer voor verder onderzoek en/of betrokkenheid van specialisten terzake.

3.3.7. Informele netwerken (h)erkennen en stimuleren

Het zelforganiserend vermogen van bepaalde groepen om op vakantie te (kunnen) gaan is treffend. Heel wat laagdrempelige initiatieven of verenigingen spelen daarbij een belangrijke ondersteunende rol. Toch hebben we kunnen vaststellen dat er op het vlak van de (h)erkenning en stimulering van informele netwerken nog heel wat kan gebeuren. Het emancipatorische karakter is daarbij een cruciaal gegeven, dat niet uit het oog mag worden verloren. Gelet op het soms ontbreken van vaardigheden of energie van de kansarmen terzake, is het in deze een uitdaging om niet te vervallen in een al te ambtelijke of bureaucratische manier van denken en handelen. De manier waarop informele netwerken kunnen worden ondersteund moet in de toekomst van nabij worden bestudeerd; hier ligt nog een belangrijke uitdaging voor overheid en onderzoekers.

3.3.8. Procesbegeleiding voor de ontwikkeling van vaardigheden

Een aspect waar in de toekomst nog vorderingen kunnen worden gemaakt binnen het Toerisme voor Allen beleid, en dit vanuit zowel de sociale als de toeristische sector, is het begeleiden van kansarmen in de ontwikkeling van hun vaardigheden om op reis te gaan. We konden duidelijk een groeiproces vaststellen bij kansarmen indien men positieve ervaringen heeft gehad, waarbij men na verloop van tijd dikwijls zelf het heft in handen neemt om op vakantie te gaan. Anderzijds is ook herhaaldelijk vastgesteld dat de maatschappelijke kwetsbaarheid ook een mentale kwetsbaarheid impliceert, en dat negatieve vakantie-ervaringen dikwijls het gevoel dat “vakantie niets voor ons” is, bevestigen. Op reis gaan impliceert dan ook heel wat vaardigheden die bij sommige kansarmen in een kwetsbare situatie weinig ontwikkeld zijn zodat zij onvoldoende gewapend zijn tegen eventuele tegenslagen of negatieve vakantie-ervaringen. Goedmenende initiatieven die kansarmen aansporen om op uitstap te gaan, kunnen dan ook het omgekeerde effect hebben dan bedoeld. Financiële of andere initiatieven die de bedoeling hebben om de vakantieparticipatie van kansarmen te verhogen en die zich daarbij focussen op de eindbestemming, zouden dan ook in principe niet los mogen worden gezien van een affectief leerproces over de akt van ‘het op reis gaan’. Pas op die manier kunnen ook de meest kwetsbaren het integrerend waardenproject van vakantieparticipatie aan den lijve ondervinden. Een concreet initiatief daarbij kan bijvoorbeeld bestaan in het uitwerken van een ‘leerboek’ “hoe ga ik op reis” of “vooroordelen over maatschappelijk kwetsbaren op reis”. Een ander concreet initiatief kan zijn om te investeren in kleinschalige initiatieven binnen buurtwerkingen en andere organisaties als ze een waardevolle ‘affectief lerende’ vakantie organiseren; de organisaties kunnen dan via een concreet project een kandidaatsdossier indienen en criteria voor toekenning liggen dan in hoeverre de focus van de georganiseerde vakantie ligt in het ‘leren op vakantie gaan’.

3.3.9. Monitor drempels en stimuli als basis voor de evaluatie van beleidsinitiatieven

Gelet op de complexiteit en verwevenheid van de drempels en stimuli tot vakantieparticipatie en de grote kwetsbaarheid van maatschappelijk kwetsbare groepen, verdient het aanbeveling om blijvend aandacht te hebben voor de drempels en stimuli zoals die door de kansarmen zelf worden ervaren. Dit impliceert dat beleidsinitiatieven die de vakantieparticipatie willen verhogen, op hun merites moeten worden beoordeeld door de doelgroepen zelf te bevragen. Immers, het sociale isolement of het gebrek aan vaardigheden kunnen ertoe leiden dat goedmenende initiatieven hun doel niet bereiken, of dat nieuwe, onzichtbare drempels worden ingebouwd door het initiëren van welbepaalde stimulansen. Een continue bevraging van maatschappelijk kwetsbare groepen door middel van participatief onderzoek is dan ook noodzakelijk.

3.3.10. Stimuleer kennisopbouw binnen de sociale en toeristische sector

Gelet op de onwetendheid en/of conservatisme m.b.t. de opportuniteiten van het integrerend waardenproject van vakantieparticipatie binnen vooral de welzijnssector – maar ook bij sommige toeristische actoren – is vorming van de welzijnswerkers over dit onderwerp een essentieel aandachtspunt. Er kan worden gedacht om het belang van vakantieparticipatie voor maatschappelijk kwetsbare groepen duidelijk te maken binnen welbepaalde vakken van curricula van sociale en toeristische opleidingen. Ook kunnen vanuit samenwerkingsverbanden tussen sociale en toeristische actoren specifieke vormingen inzake waarde-

verduidelijkingen voor bijvoorbeeld begeleiders van groepen worden gecreëerd, en dit met een grote inspraak van de betrokken kansarmen zelf. Er kunnen tevens studiedagen voor OCMW's, CAW's, enz. worden opgezet.

Inhoudelijk moeten dergelijke vormingsinitiatieven aandacht hebben voor de drempels en stimuli vanuit de gebruikerskant die in dit onderzoek geconstateerd zijn of die door toekomstig participatief onderzoek bloot worden gelegd. Tevens wordt aanbevolen om bestaande, succesvolle initiatieven meer bekend te maken en te ondersteunen. Er zijn immers heel wat bestaande initiatieven omtrent vakantieparticipatie voor kansarmen, die doorgaans zeer succesvol zijn in het doorbreken van de vicieuze cirkel waarin vele kansarmen verstrikt zitten. Het blijken vooral kleinschalige, informele initiatieven te zijn die gedijen, zeker indien zij aansluiten op de leefwereld van de betrokken groepen en indien er een grote inspraak van de kansarmen zelf is, en dit in organisatie en structuur. Vaak zijn deze succesverhalen echter te weinig gekend. Daarom wordt aanbevolen om het waardenproject van best practices via empirisch, gedifferentieerd en begeleidend-banend onderzoek (via de methode van de appreciative inquiry) zichtbaar en kenbaar te maken aan de verschillende actoren in het werkveld.

10 aanbevelingen op een rij

1. Benadruk het integrerend karakter van het waardenproject van vakantieparticipatie.
2. Bewerkstellig een mentaliteitswijziging om het conservatisme en de stigmatisering omtrent vakantieparticipatie binnen de toeristische en vooral welzijnssector te doorbreken.
3. Voer een geïntegreerd beleid door nog meer en sterkere bruggen te bouwen tussen de toeristische en de sociale sector.
4. Organiseer een breed maatschappelijk debat met de toeristische en de sociale sector waarin het integrerend belang en emancipatorisch potentieel van vakantieparticipatie wordt duidelijk gemaakt aan de hand van best cases en ervaringseskundigen.
5. Stimuleer de mediërende rol van laagdrempelige initiatieven en organisaties.
6. Maak vaker intelligent gebruik van de populaire media. Let daarbij op voor stigmatisering.
7. (H)erken informele netwerken van al dan niet ondersteunde zelforganiserende individuen en stimuleer deze.
8. Focus niet alleen op initiatieven die aandacht hebben voor de eindbestemming (“de vakantie”) maar ook op het affectief leerproces waarbij vaardigheden omtrent “het op vakantie gaan” worden aangeleerd. Denk daarbij bijvoorbeeld aan subsidiëring van kleinschalige initiatieven van buurthuizen die ‘affectieve leervakanties’ opzetten.
9. Monitor drempels en stimuli die maatschappelijk kwetsbare groepen ervaren bij het op vakantie gaan door een continue bevraging van de kansarmen zelf. Gebruik dit als de basis voor de evaluatie van beleidsinitiatieven.
10. Integreer de aandacht voor vakantieparticipatie van maatschappelijk kwetsbare groepen binnen vormingsinitiatieven zoals de curricula van sociale en toeristische opleidingen, specifieke vormingen. of studiedagen. Heb daarbij aandacht voor huidige en toekomstige drempels en stimuli vanuit de gebruikerskant. Integreer tevens best practices, die via de appreciative inquiry methode worden ontleed. Focus daarbij vooral op kleinschalige, informele initiatieven die aansluiten op de leefwereld van de betrokkenen en waarbij er een grote inspraak van de kansarmen zelf is.

Lijst van geraadpleegde werken

- Commers, R. & Blommaert, J. (2001). *Het Belgische asielbeleid*. Antwerpen: Epo.
- Darcy, S. & Daruwalla, P.S. (2005). Personal and societal attitudes to disability. *Annals of Tourism Research*, 32, pp.549-570.
- Demeyer, B. & Van Regenmortel, T. (2008). *Kinderen in armoede: status questionis van het wetenschappelijk onderzoek voor België*. Gepubliceerd op www.hiva.be/docs/rapport/R1241a.pdf, juli 2008.
- Descan, J.-P. (1994). *De jaarlijkse vakantie in België: het ontstaan en de evolutie tot op heden*. Brussel: Rijksdienst voor jaarlijkse vakantie.
- Driessens, K. & Van Regenmortel, T. (2008). *Bindkracht in armoede. Boek 1: Leefwereld en hulpverlening*. Leuven : Lannoo.
- Europees Parlement, 12 augustus 2005, *Countering Violence and Creating Justice in the Caucasus*. Lectures by Ampukayev, R., Estemirova, N. and Teps, D. Niet-gepubliceerde referentie.
- Expeditions, Research in Applied Anthropology (2005). *Essay ETIC Tsjetsjenië, een antropologisch onderzoek in opdracht van het Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en de Staatslozen*. Brussel-Leuven: Kennis en Leercentrum CGVS. Niet-gepubliceerde referentie.
- Fierens, M. (2006). *Vluchtelingen en Toerisme. Een casestudy van de Tsjetsjeense gemeenschap in Vlaanderen*. Masterthesis K.U.Leuven. Niet-gepubliceerde referentie.
- Finn, M., Elliott-White, M. & Walton, M. (2000). *Tourism and Leisure Research Methods. Data collections, analysis and interpretation*. Essex : Pearson Education.
- Floyd, M.F. (1998). Getting beyond Marginality and Ethnicity. The Challenge for Race and Ethnic Studies in Leisure Research. *Journal of Travel Research*, 30, pp.3-22.
- FOD Economie, Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (2008). *Armoede in België*, persbericht 17 oktober 2008. Gepubliceerd op www.statbel.fgov.be/press/pr128_nl.pdf.
- Geurts, K. (2006). *De arbeidsmarktpositie van alleenstaande ouders. Nieuwe bevindingen uit het Datawarehouse Arbeidsmarkt en Sociale Bescherming*. Leuven: Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming (WAV) K.U.Leuven.
- Ghosh, B. (2000). *Return Migration: Journey of Hope or Despair?* Geneva: International Organisation for Migration and the United Nations.
- Gilbert, D. & Abdullah, J. (2004). Holidaytaking and the sense of well-being. *Annals of Tourism Research*, 31, pp.103-121.
- Gowricharn, R.S. (1995). Integratie in een verbeelde werkelijkheid. In: Engbersen, G. & Gabriëls, R. (Eds). *Sferen van integratie: naar een gedifferentieerd allochtonenbeleid*. Beleid en Maatschappij Jaarboek 1994/1995. Boom: Meppel, pp.204-222.
- Hazel, N. (2005). Holidays for children and families in need. An exploration of the research and policy context for social tourism in the UK. *Children and Society*, 19, pp.225-236.
- Kaya, H. (2006). *De allochtone Turk als toerist. Het vakantiegedrag van de Turkse gemeenschap in Vlaanderen*. Masterthesis K.U.Leuven. Niet-gepubliceerde referentie.

- Khilkhanova, E. (2004). Language and ethnic identity of minorities in post-Soviet Russia: the Buryat casestudy. *Journal of Language, Identity and Education*, 3, pp.85-100.
- Klemm, M.S. (2002). Tourism and ethnic minorities in Bradford: the invisible segment. *Journal of Travel Research*, vol. 41, pp.85-91.
- Koning Boudewijn Stichting (2005). *10 jaar Algemeen Verslag over Armoede. Aantekeningen bij 11 overlegmomenten*. Brussel: KBS.
- Lesthaeghe, R. (2000) (Ed.). *Communities and Generations: Turkish and Moroccan populations in Belgium*. NIDI/CGBS Publicaties. Brussel: VUB.
- Mededelingen van Minister Geert Bourgeois (2008). *Nieuw label garandeert toegankelijk toerisme voor iedereen*. Gepubliceerd op www.vlaanderen.be, 26 januari 2008.
- Minnaert, L. (2007). *Social tourism: a potential policy to reduce social exclusion?* 39th Annual UTSG Conference, 3-5 January 2007, Harrogate. University of Westminster.
- Minnaert, L. & Schapmans, M. (2009). *Iedereen verdient vakantie. Toerisme Cahier*. Brussel: Steunpunt Vakantieparticipatie, Toerisme Vlaanderen.
- Nickmans, L. (2009). *Toerisme-ervaringen van personen met een lichamelijke belemmering via vier casestudies uit het Hageland*. Masterthesis K.U.Leuven. Niet-gepubliceerde referentie.
- Pearce, P.L. & Uk-Il, L. (2005). Developing the travel career approach to tourist motivation. *Journal of Travel Research*, 43, pp.226-237.
- Philipp, S. (1994). Race and tourism choice: a legacy of discrimination? *Annals of Tourism Research*, 21, pp.479-488.
- Quinn, B., Griffin, K.A. & Stacey, J. (2008). *Poverty, Social Exclusion and Holidaying. Towards developing Policy in Ireland. School of Hospitality Management and Tourism*. Research Working Paper 8/1/2008. Dublin.
- Ray, N.M. & Ryder, M.E. (2003). "Eibilities" tourism, an exploratory discussion of the travel needs and motivations of the mobility-disabled. *Tourism Management*, 24, pp.57-72.
- Rommens, T. (2005). *De rol van de Islam in het conflict in Tsjetsjenië*. Masterthesis K.U.Leuven. Niet-gepubliceerde referentie.
- Roosens, E. (1999). *Cultuur, etniciteit en migratie*. Leuven: Acco.
- Smith, V. & Hughes, H. (1999). Disadvantaged families and the meaning of the holiday. *International Journal of Tourism Research*, 1, pp.123-133.
- Smits, A. (2009). *Integratie van kansarmen in het vakantiegebeuren. Analyse van de vakantiebeleving en de effecten ervan bij Vlaamse gezinnen in kansarmoede. Explorierend onderzoek*. Masterthesis K.U.Leuven. Niet-gepubliceerde referentie.
- Steunpunt Algemeen Welzijnswerk (2008). *Armoede en sociale uitsluiting*. Gepubliceerd op www.steunpunt.be
- Steunpunt ter bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2008). *Armoede-waardigheid-mensenrechten, 10 jaar Samenwerkingsakkoord*. december 2008. Gepubliceerd op www.armoede-bestrijding.be
- Steunpunt Vakantieparticipatie (2007). *Bevindingen vakantie-enquête 2007*. Brussel: Toerisme Vlaanderen.
- Swyngedouw, M., Phalet, K. & Deschouwer, K. (1999). *Minderheden in Brussel: sociopolitieke houdingen en gedragingen*. Brussel: VUB.

Timmerman, C., Van der Heyden, K. & Vranken, J. (2001) (Eds.). *Komende generaties: wat weten we (niet) over allochtonen in Vlaanderen?* Leuven: Acco.

Van Geffen, G. (2002). *Etnomarketing. Verkopen aan allochtone medelanders*. Alphen aan de Rijn: Kluwer.

VTGA (2005). *Een gericht inburgeringstraject voor het verenigingsleven van de Tsjetsjeense gemeenschap in Vlaanderen ter behartiging van de maatschappelijke integratie en participatie*. Projectvoorstel aan Minister M. Keulen. Antwerpen. Niet-gepubliceerde referentie.

Yau, M.K.W., McKercher, B. & Packer, T.L. (2004). Travelling with a disability. More than an Access Issue. *Annals of Tourism Research*, 32, pp.946-960.

In de reeks 'TOERISME RESEARCH PAPERS' verschenen:

- Toerisme Research Paper – nr. 18 **'Expat tourism in Flanders: Onderzoek naar het toeristisch imago van Vlaanderen en hun toeristisch potentieel'**. 68p., ISSN 1379-2504-18
- Toerisme Research Paper – nr.17 **'Toeristische basisdata in Vlaanderen binnen een internationale context: benchmarkingstudie'**. 62p., ISSN 1379-2504-17.
- Toerisme Research Paper – nr. 16 **'Beschouwingen bij de opmaak van een toeristisch actieplan voor de Vlaamse Kunststeden. Theoretisch kader, resultaten, procesanalyse'**. 61p., ISSN 1379-2504-16.
- Toerisme Research Paper – nr. 15 **'Ruimte voor toeristisch-recreatief medegebruik'**. Kritische succesfactoren voor het Vlaamse beleid, 81 p., ISSN 1379-2504-15.
- Toerisme Research Paper – nr. 14 **'Te gast in Vlaanderen'**. Logiesaanbod 2002-2006, 2007, 166 p., ISSN 1379-2504-14.
- Toerisme Research Paper – nr. 13 **'Te gast in Vlaanderen'**. Logiesaanbod 2002-2005, 2007, 164 p., ISSN 1379-2504-13.
- Toerisme Research Paper – nr. 12 **'Functieverweving en medegebruik vanuit toeristisch-recreatief perspectief'**, 2006, 114 p., ISSN 1379-2504-12.
- Toerisme Research Paper – nr. 11 **'Op weg naar de ideale feesten?'** Evaluatie van de Gentse Feesten 2005 door de reca-sector, 2005, 18 p., ISSN 1379-2504-11.
- Toerisme Research Paper – nr. 10 **'De toeristische werkgelegenheid'**. Gecorrigeerde werkgelegenheid in de toeristische kernsectoren, 2005, 17 p., ISSN 1379-2504-10.
- Toerisme Research Paper – nr. 9 **'Betekenis van attracties in Vlaanderen'**. Een gevarieerde sociale activiteit met een belangrijke economische impact, 2004, 119 p., ISSN 1379-2504-9.
- Toerisme Research Paper – nr. 8 **'Draaiboek voor een evenementenmonitor'**. Stad Gent, 2004, 98 p., ISSN 1379-2504-8.

- Toerisme Research Paper – nr. 7 **‘Toeristische attracties in Vlaanderen’**. Het aanbod 2003 doorgelicht, 2004, 57 p., ISSN 1379-2504-7.
- Toerisme Research Papers – nr. 6 **‘De dagbezoeker in Gent, motieven, activiteiten en looppatronen, bestedingen en beleving’**, 2004, 89 p., ISSN 1379-2504-6.
- Toerisme Research Papers – nr. 5 **‘Te gast in Vlaanderen’**. Het logiesaanbod per 1 juli 2002, 2003, 135 p., ISSN 1397-2504-5.
- Toerisme Research Papers – nr. 4 **‘Studie van de Gentse Feesten’**. Effectenmeting als beleidsinstrument, 2003, 103 p., ISSN 1379-2504-4 en ISBN 90-77329-01-4.
- Toerisme Research Papers – nr. 3 **‘Zakentoeurisme in de Antwerpse Kempen’**. Een verkenning van ontwikkelingskansen en –voorwaarden voor de markt van residentiële meetings, 2003, 24 p., ISSN 1379-2504-3.
- Toerisme Research Papers – nr. 2 **‘De toeristische definitie van attracties’**. Basis voor de inventarisatie van aanbod en vraag in Vlaanderen, 2003, 17 p., ISSN 1379-2504-2.
- Toerisme Research Papers – nr. 1 **‘Toeristische entiteiten als beleidsinstrument’**, 2003, 46 p., ISSN 1379-2504-1.

Online-publicaties en bestellingen via www.steunpunttoerisme.be